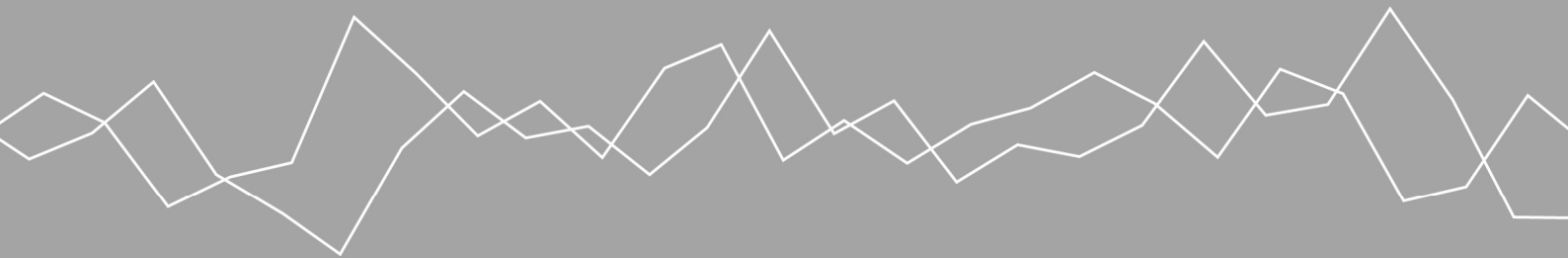

Kengetallen kosten-batenanalyse van het WK voetbal

seo economisch onderzoek

Amsterdam, februari 2010
In opdracht van ministerie van Economische Zaken

Kengetallen kosten-batenanalyse van het WK voetbal

Marcel van den Berg
Michiel de Nooij
Carl Koopmans

seo economisch onderzoek

“De wetenschap dat het goed is”

SEO Economisch Onderzoek doet onafhankelijk toegepast onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven. Ons onderzoek helpt onze opdrachtgevers bij het nemen van beslissingen. SEO Economisch Onderzoek is gelieerd aan de Universiteit van Amsterdam. Dat geeft ons zicht op de nieuwste wetenschappelijke methoden. We hebben geen winstoogmerk en investeren continu in het intellectueel kapitaal van de medewerkers via promotietrajecten, het uitbrengen van wetenschappelijke publicaties, kennisnetwerken en congresbezoek.

SEO-rapport nr. 2010-13

ISBN 978-90-6733-547-8

Copyright © 2010 SEO Amsterdam. Alle rechten voorbehouden. Het is geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in artikelen en dergelijke, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Samenvatting	i
1 Inleiding	1
2 Lessen uit de literatuur	5
2.1 Type megasportevenementen.....	5
2.2 Lessen van de evaluaties van eerdere mega- sportevenementen	7
2.3 Conclusie.....	14
3 Alternatieven en effecten	15
3.1 Alternatieven	15
3.2 Kosten en effecten: analytisch kader.....	16
3.3 Kosten	20
3.4 Baten.....	34
4 Uitkomst – optelling van de effecten	63
4.1 MKBA saldo.....	63
4.2 Gevoeligheidsanalyse	66
4.3 Conclusie.....	71
Bijlage A Referenties	75
Bijlage B Leden begeleidingscommissie en geïnterviewden	79

Samenvatting

De financieel-economische baten van een WK voetbal in Nederland wegen niet op tegen de kosten. Daar staat echter tegenover dat het organiseren van een WK leidt tot meer gevoelens van trots, geluk, saamhorigheid en nationale identiteit. Als dit effect per Nederlander minstens € 9 bedraagt en de kosten worden beperkt, dan kan het WK maatschappelijk rendabel zijn.

SEO Economisch Onderzoek heeft een kengetallen kosten-batenanalyse (KKBA) opgesteld van het organiseren van een WK voetbal door Nederland en België.¹ In deze KKBA zijn alle effecten geanalyseerd die de gehele Nederlandse samenleving ondervindt. Hierbij gaat het om de effecten die optreden omdat het WK in Nederland en België is en niet elders. Effecten die tijdens een groot toernooi optreden ongeacht waar dat toernooi is zijn niet meegenomen omdat deze niet worden beïnvloed door de organisatie van het WK. De meeste effecten konden in geld gewaardeerd worden, waarbij gebruikgemaakt is van kengetallen. Tabel S.1 geeft de belangrijkste resultaten weer voor drie alternatieven. Naast een waarschijnlijk scenario is er ook een gunstig en een ongunstig scenario doorgerekend. In het ongunstige scenario zijn de hoge kosten gecombineerd met de lage baten en in het gunstige scenario is het omgekeerde gedaan.

Tabel S.1 Saldo kosten en baten van het WK voetbal 2018 voor Nederland (contante waarden, x € miljoen)

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
totale kosten	-€ 1.251,0 –PM	-€ 475,8 –PM	-€ 301,1 –PM
totale baten	€ 187,5 –PM +PM	€ 321,0 –PM+PM	€ 704,8 –PM+PM
saldo kosten en baten*	-€ 1.063,4 –PM+PM	-€ 154,8 –PM+PM	€ 403,7 –PM+PM

* Uitgaande van een ongunstig kosten- en batenniveau in het ongunstige scenario en van een gunstig kosten- en batenniveau in het gunstige scenario

Dat de kosten groter zijn dan de financiële baten is gezien de literatuur over EK's, WK's en Olympische Spelen niet verwonderlijk. Daarin wordt geconstateerd dat veel vooraf gemaakte schattingen van baten achteraf vaak veel te hoog blijken te zijn. Een verklaring hiervoor is dat veel effecten vaak niet meegenomen worden (zoals gewone toeristen die afgeschrokken worden door de drukte tijdens een groot evenement en thuis blijven). Dergelijke effecten zijn hier wel meegenomen. Studies naar de kosten en baten uitgevoerd na afloop van een groot evenement vinden amper positieve resultaten, eerder negatieve.

Kosten

Tabel 4.2 geeft het overzicht van de totale kosten van het WK van 2018 voor Nederland in de drie geschetste scenario's. In het waarschijnlijke scenario bedragen de totale kosten € 476 miljoen.

¹ De in dit rapport gepresenteerde cijfers gaan steeds over het WK in 2018. Nederland overweegt om samen met België een bid uit te brengen voor het WK in 2018 en 2022. De bidboeken voor beide evenementen zijn identiek. Ook de speelsteden, stadions, hotelreserveringen en organisatie zijn in 2022 identiek aan die in 2018. Voor deze MKBA is dan ook het grootste verschil dat de baten voor het WK in 2022 vier jaar verder in de toekomst liggen en dus vier jaar langer verdisconteerd worden. Dit beïnvloedt wel de hoogte van de bedragen en de uitkomst. Dit beïnvloedt echter nooit het teken van de uitkomst. Daarom is er in dit rapport voor gekozen om alleen de bedragen voor het WK in 2018 te presenteren.

De belangrijkste kostenpost, goed voor bijna 60% van de kosten, is de aanpassing van de stadions. Hierin is tevens al rekening gehouden met het feit dat de permanente uitbreidingen van de stadions na het WK baten opleveren voor de uitbaters van de uitgebreide stadions. Dit is geschat op 50% van de kosten. Ook de veiligheid rond het evenement brengt substantiële kosten met zich mee. De beveiligingskosten variëren van € 77 tot € 307 miljoen. Hierbij zijn de kosten van de politie meegenomen. Hoe groot deze zijn is lastig te schatten. Voor vorige WK's zijn geen gedetailleerde schattingen gemaakt of de schattingen laten een groot deel van de kosten buiten beschouwing (zoals de inzet van agenten). Naast de gewaardeerde kosten is er nog een PM-kostenpost opgenomen voor de verstoring van het openbare leven en verkeerscongestie. In het gunstige scenario waarin de kosten meevallen, bijvoorbeeld omdat de Amsterdam Arena niet tot halve finalestadion wordt uitgebreid, komen deze uit op € 301 miljoen. In het ongunstige scenario, waarin de kosten tegenvallen, bijvoorbeeld doordat de investeringen in stadions niet renderen en de veiligheid meer kosten met zich brengt dan geanticipeerd, bedragen de totale kosten € 1,25 miljard en is er nog een extra negatieve PM-post voor niet rendabele investeringen in infrastructurele projecten opgenomen. Het WK wordt dan aangegrepen om investeringen te doen die in een kosten-batenanalyse zouden sneuvelen. De kosten lopen dan sterk op. Goede kostenbeheersing lijkt daarom cruciaal om een WK maatschappelijk aantrekkelijk te organiseren.

Tabel S.2 Kosten van het WK voetbal 2018 voor Nederland (contante waarden, x € miljoen)

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
netto kosten stadions	-€ 873,2	-€ 279,8	-€ 188,6
netto kosten infrastructurele aanpassingen	-PM	€ 0	€ 0
netto kosten investeringen in hotelcapaciteit	€ 0	€ 0	€ 0
kosten organisatie	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
voorbereidingskosten voor de overheid	-€ 65,0	-€ 42,7	-€ 35,8
kosten van veiligheid voor de overheid	-€ 306,6	-€ 153,3	-€ 76,7
kosten hooligans en vandalisme	-€ 6,2	€ 0	€ 0
verstoring openbare leven en verkeerscongestie	-PM	-PM	-PM
totale kosten	-€ 1.251,0 -PM	-€ 475,8 -PM	-€ 301,1 -PM

Baten

De organisatie van een WK brengt niet alleen kosten maar ook baten met zich mee. Tabel S.3 geeft het overzicht van de verschillende te verwachten baten. De organisatie en het verblijf van de ploegen, media en sponsors levert gezamenlijk naar schatting tussen € 145 en € 263 miljoen op voor Nederland. Dit zijn vooral bestedingen door het buitenland die zonder een WK in Nederland niet in Nederland zouden plaatsvinden.

Qua grootte belangrijker zijn de baten van de extra toeristen die naar Nederland komen. Dit leidt tot een tijdelijke bestedingsimpuls die de Nederlandse welvaart verhoogt. Deze baat varieert tussen € 43 miljoen en € 442 miljoen, met een meest waarschijnlijke schatting van € 141 miljoen.

De grote bandbreedte wordt vooral veroorzaakt door de aannames onder het percentage van de wedstrijd- en de fanfeestbezoekers dat uit Nederland komt, de bestedingen per nacht en de lengte van het verblijf van buitenlanders in Nederland.

In het waarschijnlijke scenario belopen de totale gemonetariseerde baten € 321 miljoen. Deze zijn afkomstig van bestedingen van het LOC, media, nationale teams, sponsors en partners en voetbalsupporters en gecorrigeerd voor bijvoorbeeld *crowding-out* van reguliere toeristen. Bovenop deze effecten komt ook nog een aantal niet in geld uitgedrukte positieve en negatieve effecten. Positieve PM-posten zijn er voor het grotere ervaren nut van de Tv-supporter bij een WK in de eigen tijdzone, gevoelens van nationale trots, saamhorigheid en nationale identiteit, gegarandeerde deelname van Nederland aan het WK en een grotere succeskans als gevolg van het thuisvoordeel. Milieueffecten en het langetermijneffect op toerisme zijn gewaardeerd met een negatieve PM-post in het waarschijnlijke scenario. In het ongunstige scenario bedragen de totale baten € 188 miljoen. Ten opzichte van het waarschijnlijke scenario komen daar nog extra negatieve PM-posten bij voor het effect op sportbeoefening en het binnenhalen van de Olympische Spelen van 2028. In het gunstige scenario zijn deze twee effecten gewaardeerd als positieve PM-posten bij totale gewaardeerde baten van € 705 miljoen.

Tabel S.3 Baten van het WK voetbal 2018 voor Nederland (x € miljoen)

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
kosten LOC en uitgaven FIFA	€ 78,8	€ 105,1	€ 157,7
opbrengsten verblijf ploegen	€ 26,8	€ 35,7	€ 53,6
opbrengsten verblijf media	€ 25,2	€ 33,6	€ 42,0
opbrengsten verblijf en extra uitgaven sponsors en partners	€ 13,9	€ 27,8	€ 55,6
belasting vrijstelling FIFA	€ 0	-€ 23,1	-€ 46,2
netto opbrengsten toerisme	€ 42,7 -PM	€ 141,8 -PM	€ 442,0 -PM
baten voor 'TV'-supporter	+PM	+PM	+PM
nationale trots en identiteit	+PM	+PM	+PM
effect op deelname	+PM	+PM	+PM
bestedingen bij detailhandel	≈0	≈0	≈0
effect op werkgelegenheid	≈0	≈0	≈0
effect op sportbeoefening	-PM	?	+PM
effect op de Olympische Spelen	-PM	?	+PM
effect op handel	≈0	≈0	≈0
milieueffecten	-PM	-PM	+PM
totale baten	€ 187,5 -PM+PM	€ 321,0 -PM+PM	€ 704,8 -PM+PM

Niet in geld gewaardeerde effecten

Tegenover het negatieve saldo van de in geld te waarderen effecten in het waarschijnlijke scenario staat ook een aantal niet eenvoudig in geld uit te drukken effecten. De positieve baten gelden vooral het grotere ervaren nut van de Tv-supporter bij een WK in de eigen tijdzone, gevoelens van nationale trots, saamhorigheid en nationale identiteit, gegarandeerde deelname van Nederland aan het WK en een grotere succeskans als gevolg van het thuisvoordeel. Daarnaast kunnen er in

het gunstige scenario nog niet-gewaardeerde baten ontstaan door een effect op sportbeoefening, de kans op het binnenhalen van de Olympische Spelen en spin-off innovaties in de duurzame sfeer. Tegelijkertijd is er een aantal negatieve niet in geld gewaardeerde effecten zoals de verstoring van het openbare leven, verkeerscongestie, milieueffecten en een mogelijk negatief langetermijneffect op het toerisme. In het waarschijnlijke scenario betekent dit dat de niet-gewaardeerde baten minstens € 9 per Nederlander moeten bedragen om in ieder geval het negatieve saldo van de gemonetariseerde kosten en baten te compenseren.² In het ongunstige scenario is dat bedrag minstens € 64 per Nederlander.

Verdelingseffecten

De verdelingseffecten zijn in deze studie niet precies uitgerekend maar kunnen wel in ruwe lijnen worden weergegeven. De BVO's betalen de uitbreiding van de stadions voor dat deel dat zij er zelf profijt van hebben (de contante waarde van deze investering en de baten ervan zijn beide hier € 256 miljoen, saldo nul). Het deel van de investeringen waar geen baten tegenover staan wordt betaald door de overheid (gemeentelijke overheid dan wel rijksoverheid). Daarnaast maakt de overheid voorbereidingskosten en betaalt de beveiligingskosten, en gaat de belastingvrijstelling ten laste van de overheidsinkomsten. Daarmee zijn de totale overheidskosten van het organiseren van een WK € 499 miljoen. De grootste baten komen terecht bij de toeristensector (hotels restaurants en dergelijke; € 243 miljoen en het overige bedrijfsleven (€ 93 miljoen). Verder maakt de FIFA een flinke winst (bij het WK 2006 was deze winst € 1,4 miljard). Ook zijn er serieuze niet gekwantificeerde baten, zoals de het voordeel van een WK in de eigen tijdzone en de lol van een voetbalfeest in eigen land. Deze niet gekwantificeerde baten komen vooral bij de huishoudens terecht (en dan vooral bij de voetballiefhebbers). Feit is wel dat uiteindelijk in alle scenario's de huishoudens via belastingen de kosten dragen die bij de overheid neerslaan.

Methode en onzekerheid van de uitkomst

De uitkomst zoals hierboven becijferd berust deels op aannames. De gepresenteerde resultaten van de KBA zullen anders uitvallen als in de praktijk wordt afgeweken van de hier gemaakte veronderstellingen. Dit geldt zowel voor de kosten van investeringen in stadions en de aandelen van private investeringen daarin. Andere veronderstellingen zijn wel belangrijk voor het resultaat maar kunnen niet worden beïnvloed door de beleidsmakers. Als de verdringing van toeristen groter (of kleiner) uitvalt dan nu geschat dan dalen de extra bestedingen. Als de eisen die in 2018 aan de beveiliging worden gesteld groter (kleiner) zijn dan nu, dan nemen de beveiligingskosten toe (af). Als de verdringing van bestedingen in de economie groter is dan waar nu mee is gerekend dan nemen de welvaartsbaten af. De verschillende aannames overziend lijkt een positief saldo van de in geld gewaardeerde effecten niet waarschijnlijk.

---

² De niet-gewaardeerde baten moeten boven de € 9 per persoon liggen, omdat er ook de niet-gewaardeerde kosten moeten worden gecompenseerd.

1 Inleiding

In Nederland bestaan ambities om in 2018 of 2022 het WK voetbal te organiseren, samen met België. Hiervan worden positieve impulsen verwacht voor het imago van Nederland, het toerisme en de economische groei. Ook krijgt het organiserend comité een vooraf vastgestelde bijdrage van de FIFA. De opbrengsten van de tickets, TV rechten en merchandising gaan naar de FIFA. Daarnaast draagt het organiseren van een WK bij aan het gevoel van nationale trots en draagt dit bij sommige mensen veel bij aan het geluk. Het ministerie van Economische Zaken wil daarom weten wat *voor Nederland de (economische) effecten zijn van het in België en Nederland organiseren van het WK voetbal in 2018 of 2022. Hierbij is het doel om de effecten zoveel mogelijk in geld uit te drukken.*

Bij de organisatie van het WK wordt aangesloten bij de organisatie van het EURO2000, dat ook door België en Nederland gezamenlijk werd uitgevoerd. De kandidaatstelling betreft zowel het WK van 2018 als dat van 2022. De FIFA zal beide eindtoernooien tegelijkertijd toewijzen op 2 december 2010.³ Er zal zowel een bid worden ingediend voor de organisatie in 2018 als een bid voor de organisatie in 2022. Deze biedingen zullen sterk op elkaar lijken.⁴

De Belgische en Nederlandse voetbalbonden werken samen bij het voorbereiden van het bid, de toelichting daarvan aan de FIFA bij haar bezoek aan de steden die kandidaat zijn voor de organisatie en later - na toekenning – de organisatie. De organisatie en voorbereiding van het bid wordt gedaan door een bedrijf dat speciaal hiervoor is opgericht door de Nederlandse en de Belgische voetbalbond: The HollandBelgium Bid. Als een van de twee WK's wordt toegekend, wordt een nieuw bedrijf opgericht dat de lokale organisatie gaat doen, dit staat bekend als het Lokaal Organisatie Comité WK 2018/2022 (LOC). De LOC start op 1 december terwijl het bedrijf dat de bid organiseert per die datum stopt.

De kandidaat-landen⁵ moeten op 14 mei 2010 een bidbook aan de FIFA overhandigen, waarin ze toelichten hoe zij het WK zouden organiseren, mochten ze het toegewezen kregen. Dit is alles bij elkaar ongeveer 1.000 bladzijden met veel technische informatie over onder meer hotels, infrastructuur, stadions en ecologie. In het najaar bezoekt een delegatie van de FIFA de kandidaat-landen voor een technische inspectie van onder meer de stadions. De stemming over de toewijzing volgt dan op 2 december.

De nationale overheden en de stedelijke overheden moeten achter een bid staan. Zo moeten ze bereid zijn mee te werken met de organisatie, eventueel om te investeren in de stadions en om de veiligheid te garanderen. Bij de beslissing om achter dit besluit te staan heeft de rijksoverheid

---

³ Door tweede toernooien tegelijkertijd toe te wijzen kan de FIFA de geografische spreiding optimaliseren.

⁴ De in dit rapport gepresenteerde cijfers gaan steeds over het WK in 2018. De bidboeken voor de WK's in 2018 en 2022 zijn identiek. Ook de speelsteden, stadions, hotelreserveringen en organisatie zijn in 2022 identiek aan die in 2018. Voor deze MKBA is dan ook het grootste verschil dat de baten voor het WK in 2022 vier jaar verder in de toekomst liggen en dus vier jaar langer verdisconteerd worden. Dit beïnvloedt wel de hoogte van de bedragen en de uitkomst. Dit beïnvloedt echter nooit het teken van de uitkomst. Daarom is er in dit rapport voor gekozen om alleen de bedragen voor het WK in 2018 te presenteren.

⁵ Andere landen met interesse voor de organisatie van het WK in 2018 en 2022 zijn Australië, Engeland, Indonesië, Japan, Rusland, Spanje&Portugal, en de Verenigde Staten. Twee landen hebben aangegeven het WK van 2022 te willen organiseren (dus niet in 2018), namelijk Qatar en Zuid-Korea.

SEO Economisch Onderzoek gevraagd een maatschappelijke kosten-batenanalyse te maken waarin alle kosten en baten voor de hele Nederlandse samenleving (KNVB, LOC, bedrijven, burgers, de overheden en de fiscus) overzichtelijk en zo kwantitatief mogelijk zijn weergegeven. Het gaat hierbij zowel om harde en in geld gewaardeerde effecten (zoals de kosten van beveiliging en inkomsten van toeristen) als om niet direct in geld gewaarde effecten⁶ (zoals trots op Nederland voor de goede organisatie, kansen om sporten te promoten). Veel effecten zijn alleen op basis van kentallen in te schatten, wat een globale inschatting van de kosten en baten oplevert. Dat heeft twee redenen. Ten eerste was de doorlooptijd van dit onderzoek beperkt. Ten tweede waren veel details tijdens dit onderzoek nog niet bekend. Zo was de begroting van het Local Organising Committee (LOC) nog niet af. In deze studie hebben we het daarom over een kentallen kosten-batenanalyse (KKBA). Box 1 beschrijft de methode van kosten-batenanalyse uitgebreider.

Hoofdstuk 2 is een achtergrondhoofdstuk. Hierin worden kort lessen over te verwachten kosten en baten getrokken uit eerdere EK's, WK's en Olympische Spelen. Verder beschrijft dit hoofdstuk wat de verschillende manieren zijn om dergelijke evenementen te evalueren en welke gevolgen de gekozen aanpak voor de uitkomsten heeft. In hoofdstuk 3 presenteren we het nulalternatief en de onderzochte projectalternatieven. Daarna worden alle kosten en baten opgesomd en uitgewerkt die we konden identificeren. Ook de (binnen het kader van deze studie) niet in geld te waarden effecten staan hierin beschreven. Hoofdstuk 4 geeft het saldo van alle effecten. Dit is de uitkomst van de KKBA. Omdat veel effecten geschat zijn op basis van kentallen die niet precies te berekenen zijn⁷, staat hier ook een gevoeligheidsanalyse. Tot slot worden in hoofdstuk 4 de conclusies van dit onderzoek gepresenteerd.

---

⁶ Veel niet in geld gewaardeerde effecten kunnen uiteindelijk wel in geld gewaardeerd worden. Dit heeft als voordeel dat deze effecten goed vergeleken kunnen worden met de wel in geld uitgedrukte effecten. Vaak is dit lastig en is de resulterende waardering vatbaar voor discussie. In hoofdstuk 3 komt dit uitgebreider aan bod.

⁷ Hiervoor zijn twee redenen. Ten eerste geven verschillende studies voor dezelfde gebeurtenis vaak een verschillende schatting. Een waarde kiezen geeft dan schijnzekerheid. Ten tweede worden waarden uit het verleden en uit andere landen gebruikt om de toekomst in Nederland te voorspellen. Dergelijke benefit transfer is met de nodige onzekerheid omgeven.

Box 1 Maatschappelijk kosten-batenanalyse

In een maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA)⁸ worden niet alleen financiële effecten meegenomen, maar alles wat ons welbevinden raakt, dus ook bijvoorbeeld de mate van sportbeoefening. Een MKBA is goed verankerd in de economische wetenschap en wordt in de praktijk vaak toegepast. In een MKBA kunnen alle effecten voor de maatschappij van investeringen en ander beleid worden ingeschat en voorzien van een financiële waardering. Een integrale afweging kan alleen worden gemaakt op basis van integrale informatie; een MKBA biedt deze informatie⁹.

Een MKBA is bovendien een geschikt instrument om ambitie en realisme te verenigen. Een MKBA vertrekt vanuit het realisme van de gegevens die nodig zijn om de kosten en baten te kunnen berekenen. Het resultaat van de MKBA informeert over de keuzes die in ambities besloten liggen. Met die informatie kan de ambitie een stap dichterbij realisatie worden gebracht.

MKBA kan bovendien helpen om beleid te ontwikkelen. Bij infrastructuurprojecten is dit vaak een moeizaam proces, omdat het beleid eerst wordt geconcretiseerd in de vorm van een groot project en pas daarna een MKBA wordt uitgevoerd. Deze blijkt dan vaak negatief uit te vallen, hetgeen leidt tot patstellingen, heftige discussies en het uitblijven van besluitvorming. Een betere aanpak is om de MKBA vroeg in het proces in te zetten, zodat het kan helpen om een maatschappelijk rendabele invulling te kiezen (zie Savelberg e.a., 2008).

MKBA's worden vaak gezien als een *black box*. Daarom is het van groot belang om de resultaten op een toegankelijke wijze te presenteren. Daarbij is het onder meer belangrijk om niet alleen financiële uitkomsten maar ook 'fysieke' resultaten te beschrijven, zoals aantallen sporters, bezoekers en banen (Koopmans, 2004). Op deze wijze worden de MKBA uitkomsten tastbaar en daardoor begrijpelijk.

Kengetallen aanpak

Een integrale MKBA van een groot evenement als het WK voetbal is mogelijk, maar kost veel tijd. In een Kengetallen kosten-batenanalyse (KKBA) worden de belangrijkste effecten van het WK voetbal in geld uitgedrukt. De verschillende kosten en baten worden niet uitvoerig onderzocht, maar ingeschat op basis van eerder onderzoek. De KKBA geeft een globale inschatting van de welvaartseffecten van het WK. Na de KKBA kan een besluit worden genomen over de Nederlandse inzet. Daarnaast kan de KKBA helpen bij de verdere uitwerking van deze inzet.

⁸ In de wetenschappelijke literatuur wordt MKBA aangeduid als *social cost-benefit analysis*.

⁹ Eijgenraam, Koopmans, Tang & Verster, A.C.P.(2000) Evaluatie van infrastructuurprojecten; Leidraad voor kosten-batenanalyse, Sdu, Den Haag. Deze publicatie staat bekend als de "OEI-leidraad", waarbij OEI staat voor Onderzoek Effecten Infrastructuur. In de praktijk is de OEI aanpak ook geschikt gebleken voor andere investeringen en andere beleidsinstrumenten.

2 Lessen uit de literatuur

Bij het schatten van de kosten en baten van een WK in België en Nederland is het verstandig lessen en ervaringen van eerdere WK's en andere grote sportevenementen en van de evaluaties daarvan mee te nemen. Dit hoofdstuk gaat expliciet over deze lessen. Hoofdstuk 3 bouwt hierop verder en presenteert een zo goed mogelijke ex ante schatting van de kosten en baten.

2.1 Type megasportevenementen

Bij de evaluatie van grote sportevenementen zijn drie type evenementen het meest relevant: namelijk Europese kampioenschappen voetbal (EK's), wereldkampioenschappen voetbal (WK's) en Olympische Spelen (OS).¹⁰ Andere evenementen zijn of kleiner qua schaal (bijvoorbeeld het WK zwemmen), of duren een dag (finale UEFA cup), of zijn terugkerend op dezelfde locaties (de voetbalcompetitie). De tabel hieronder beschrijft een aantal kenmerken van ieder type evenement, waarbij de getallen vooral interessant zijn qua grootteorde.

---

¹⁰ Grote sportevenementen van typisch Amerikaanse sporten laten we hier grotendeels buiten beschouwing.

Tabel 1 Kenmerken van EK's WK's en OS.

	EK voetbal	WK voetbal	OS
Duur	3 weken	31 dagen	twee weken
Aantal bezoekers ¹¹	1,2 miljoen, waarvan 1,1 miljoen verkocht	3,2 miljoen ¹²	Barcelona 4,8 miljoen tickets waarvan 3,8 verkocht ¹³
Locatie	verspreid/8 steden	verspreid/12 steden	1 stad/regio
Aantal landen	16	32	201
Mediavertegenwoordigers	12.000	24.000	20.000
Budget organisatie	€ 60 miljoen (prijspeil 2000)	\$ 400 miljoen	\$ 2.2 miljard inkomsten, uitgaven \$ 4.2 miljard. (prijspeil 2000)
Aantal disciplines	1	1	300 onderdelen
Periode	midden juni/ begin juli	midden juni/ begin juli	midden/eind augustus
Aantal atleten	368 ¹⁴	736	11099 atleten
Beveiligingsmedewerkers	Nb	nb	40.000 ¹⁵
Vrijwilligers	7.000	20.000	45.000 vrijwilligers

Bron: Oldenboom (2006), Preuss (2004), Wikipedia diverse pagina's. Voor de OS is vooral naar de Spelen van Athene gekeken. Tenzij anders vermeld hebben de cijfers daarop betrekking omdat de Spelen erna in Beijing (China) waren. Aangezien de Chinese situatie sterk afwijkt van de Nederlandse zijn de vergelijkingen met Athene waarschijnlijk realistischer dan die met China.

Uit de vergelijking van deze evenementen valt op te maken dat een EK voetbal duidelijk kleiner is dan een WK voetbal. Dit heeft niet alleen te maken met het feit dat het aantal deelnemende landen en het aantal wedstrijden bij een WK twee maal zo groot is, maar ook met het feit dat de FIFA grotere stadions eist dan de UEFA. Hierdoor kunnen meer toeschouwers de wedstrijden volgen, maar zijn de investeringen die eventueel nodig zijn ook groter.

Een WK is qua bezoekersaantallen iets kleiner dan de OS. Qua budget, aantal disciplines, en deelnemers zijn de OS beduidend groter dan een WK. De media-aandacht voor WK's en OS is beduidend groter dan voor een EK, waarvoor de aandacht buiten Europa logischerwijs beduidend lager is. De impact van een OS op de gastregio is veel groter dan die van een WK omdat alle bezoekers in een kleiner gebied geconcentreerd zijn (één stad in plaats van 12 steden) gedurende twee weken onafgebroken (in plaats van vier weken met regelmatige tussenpozen tussen duels). De eisen die een OS aan de infrastructuur, transportsystemen en veiligheid stelt zijn daardoor een slag groter dan de eisen voor een WK.

¹¹ Van wedstrijden

¹² Het aantal mogelijke toeschouwers hangt af van het aantal wedstrijden en de gemiddelde stadioncapaciteit (en of het stadion uitverkocht is). In Zuid-Afrika is de capaciteit van de stadions die gebruikt worden gemiddeld groter dan wat in Nederland en België verwacht wordt. Het totaal aantal kaarten ligt in Zuid-Afrika dan ook hoger: op 3,8 miljoen.

¹³ Olympische Spelen variëren sterk wat betreft bezoekersaantallen. Zo waren in Atlanta 11 miljoen kaarten beschikbaar waarvan er 8,5 miljoen verkocht werden. In Sydney waren er 7,6 miljoen kaarten waarvan er 6,7 miljoen van verkocht werden. In Athene waren er 5,3 miljoen kaarten waarvan er 4,2 miljoen verkocht werden en in Beijing waren er 9 miljoen kaarten waarvan er 7 miljoen werden verkocht.

¹⁴ Bij een EK gaat het om 16 teams van 23 spelers. Bij een WK gaat het om 32 teams van 23 spelers.

¹⁵ Merk op dat het aantal beveiligingsmedewerkers sterk verschilt tussen Olympische Spelen. In Athene waren dit er relatief weinig. Seoel had er veel meer (hier speelden angst voor gewelddadige studenten, arbeidersprotesten en angst voor grensconflicten met Noord-Korea een rol); namelijk 110.000 (zie Preuss 2004, p. 225).

2.2 Lessen van de evaluaties van eerdere mega-sportevenementen

Er zijn veel studies over kosten en baten van grote sportevenementen. Het doel hier is om te leren uit de eerdere literatuur om bekende fouten en valkuilen in het vervolg van de studie te vermijden. Het doel is dus niet een compleet en volledig overzicht van deze literatuur te geven.

Variatie in uitkomst en overschatting door de ex ante studies

Zeer opvallend aan de beschikbare studies is dat er een grote variatie aan uitkomsten is voor hetzelfde evenement. Niet alleen de variatie voor een type evenement (bijvoorbeeld een WK) verschilt sterk, maar ook de schattingen voor hetzelfde evenement (zoals het WK 2006 in Duitsland) verschillen sterk.

Over het algemeen blijken ex ante studies veel te positief over de te verwachten economische impact van grote sportevenementen (Matheson, 2006).¹⁶ Matheson (2006, p.14) schrijft:

“These *ex post* analyses [of regions that have hosted a mega sport event] generally confirm the criticisms of economic impact studies discussed previously finding that *ex ante* studies routinely exaggerate the benefit of mega-events often by up to a factor of 10.”

Vaak zijn de kosten meegenomen in ex ante schattingen een onderschatting van hoeveel er uiteindelijk in sportfaciliteiten en infrastructuur geïnvesteerd wordt en zijn de kosten van veiligheid vaak hoger dan vooraf geschat. Ook ontbreken vaak belangrijke kostenposten. Hiervan bestaan minder mooie overzichten dan van de schattingen van baten. Dit kan erg goed geïllustreerd worden aan de hand van het WK in Duitsland. Van dit WK is het moeilijk een volledig beeld te krijgen in de kosten van investeringen in stadions en infrastructuur en de kosten van veiligheid, omdat deze gefragmenteerd zijn neergeslagen bij deelstaten en de Bondsregering.¹⁷ Zelfs de verslaglegging van de Bondsregering biedt daarom weinig aanknopingspunten (zie ook verderop in deze paragraaf).¹⁸ Of dat altijd zo is, valt op basis van een case natuurlijk niet te zeggen, wel is duidelijk dat ook de kosten voor de Olympische Spelen in Griekenland en Londen veel hoger blijken te liggen dan vooraf geraamd.

¹⁶ Ook andere studies concluderen dat de ex ante studies achteraf veel te positief blijken te zijn. Bijvoorbeeld Owen (2005) verwoordt dit als: “Events of the scale of the Olympic Games, which attract large amounts of money from outside a local economy, are forecasted to have economic impacts in the billions of dollars. Ex-post studies, however, have consistently found no evidence of positive economic impacts from mega-sporting events even remotely approaching the estimates in economic impact studies.”

¹⁷ Het organisatiecomité maakte na afloop bekend dat er een batig saldo van ongeveer € 100 miljoen overbleef voor Duitsland. Dit saldo is echter exclusief kosten die de Duitse overheden gemaakt hebben aan bijvoorbeeld veiligheid en investeringen. Ook is dit bedrag exclusief de opbrengst voor de Duitse samenleving. Het overschot van € 100 miljoen zegt dan ook weinig over de maatschappelijke aantrekkelijkheid van het WK voor Duitsland.

¹⁸ Verder blijkt uit gegevens van ruim voor het WK (Ahlert, 2001) dat investeringen in stadions en infrastructuur van ongeveer € 350 miljoen reëel werden geacht. Uiteindelijk is alleen in de stadions al voor € 1,4 miljard geïnvesteerd en nog eens € 2 miljard in infrastructurele verbeteringen (Männig, 2007). De kosten waren dus ruwweg tien maal zo hoog als voor het WK werd verwacht.

In ex ante studies worden vaak grote uitspraken gedaan over extra werkgelegenheid die gecreëerd wordt als er een groot sportevenement moet worden voorbereid. In de praktijk blijken deze effecten echter zeer moeilijk aantoonbaar (Kavetsos en Szymanski, 2008). Als er al sprake is van extra werkgelegenheid dan is het effect waarschijnlijk klein, tijdelijk van aard en betreft het vooral laaggeschoold werk (Männig, 2007). Hagn & Männig (2007) vonden bijvoorbeeld geen significante verschillen in de werkgelegenheid tussen speelsteden en niet-speelsteden rond het WK van 2006.

Methodologische verschillen tussen ex ante en ex post studies

Een van de dingen die opvalt aan de ex ante en de ex post studies is dat er verschillende methoden worden gebruikt. Een eerste verschil is dat ex post studies gebruik kunnen maken van enquêtes en harde gegevens over aankomende en vertrekkende toeristen. Ex ante studies moeten gebruik maken van ervaringen bij de organisatie van eerdere evenementen. Minstens zo belangrijk verschil is het feit dat veel ex ante studies een input-/outputbenadering gebruiken. Hierin wordt een initiële bestedingsimpuls groter omdat indirecte bestedingen meegenomen worden. De schatting wordt hierdoor tot 2 maal zo groot. Als ex post studies een model gebruiken dan is dit meer een algemeen evenwichtsmodel. Een bestedingsimpuls leidt hierin tot meer vraag naar arbeid, hogere lonen, hogere prijzen voor andere goederen dan een afname van de vraag. De impuls wordt hierdoor niet groter maar juist kleiner.

Verklaring voor de te positieve schattingen van ex ante studies

Matheson (2002, 2006) maakt een analyse van de verschillen tussen ex ante en ex post studies naar de effecten van grote sportevenementen. Hij concludeert als gezegd dat de ex ante schattingen vaak fors te hoog blijken te zijn als deze worden afgezet tegen de ex post analyse van de werkelijk opgetreden effecten. Matheson geeft een aantal redenen voor dit verschijnsel:

- Het substitutie-effect wordt in ex ante studies vaak vergeten of onderschat. Vaak worden extra uitgaven aan of tijdens een toernooi geteld als extra bestedingen. Echter voor een deel is dit een verschuiving van de bestedingen: men substitueert gewone (niet-evenementgebonden) uitgaven voor evenementuitgaven. Per saldo geeft men dan niet meer uit.
- Het effect van time-switching wordt vooraf onderschat. Een deel van de mensen die naar het WK komt was anders ook gekomen maar ze hebben hun bezoek verzet om ook het evenement te kunnen bijwonen.
- Het verdringingseffect (crowding-out) van toeristen wordt vaak vergeten of onderschat. Verdringing wil zeggen dat toeristen die normaal zonder evenement zouden komen nu besluiten af te zien van het bezoek aan het land of de stad waar het evenement is. Ze verwachten grote drukte en hoge prijzen en wijken uit naar een andere bestemming. Dit effect kan groot zijn. Zo was bijvoorbeeld het aantal toeristen in Korea in 2002 (het jaar dat ze mede een WK organiseerden) gelijk aan het aantal toeristen in andere jaren.
- Het weglekeffect (leakage) wordt onderschat. De vraag of geld dat tijdens een evenement wordt uitgegeven wel in de lokale economie blijft wordt niet altijd gedetailleerd beantwoord. Soms worden de opbrengst van de kaartjes meegeteld terwijl deze naar de internationale organisatoren gaan. Ook uitgaven aan hotels en restaurants kunnen tot weglekeffecten leiden. Als restaurants veel meer Franse wijn schenken tijdens een evenement dan verdienen ze daar wel aan, maar een deel van de uitgaven komen dan terecht bij de Franse wijnboeren. Ook is het de vraag of de extra omzet tot meer loon leidt of dat het de winst vergroot. Zo zijn veel hotels internationaal en is het eigendom internationaal verspreid. De opbrengst van een

toernooi dat de winst van de hotels vergroot komt dus deels buiten de lokale economie terecht.

- Soms worden niet alle investeringen meegeteld. Het argument hierbij is dat deze (deels) ook na het evenement baten hebben. Dan wordt echter vaak niet onderbouwd beargumenteerd hoe groot die baten zijn. Deze worden dan impliciet gelijk verondersteld aan de investeringskosten, hetgeen onwaarschijnlijk is omdat de investering in dat geval zonder evenement ook zou zijn gedaan, terwijl het evenement wordt gebruikt om de investeringen goedgekeurd te krijgen.
- Niet alle studies nemen alle maatschappelijke effecten mee en zijn dus incompleet. 'Niet-economische' effecten zoals verkeerscongestie, overlast tijdens de bouw, vandalisme, milieuvervuiling of verstoring van het leefritme van lokale bevolking worden vaak niet meegenomen, laat staan gekwantificeerd en gewaardeerd.
- Partijdigheid. Matheson geeft expliciet aan dat veel van de ex ante studies gedaan worden door of in opdracht van partijen met belang bij een positieve uitkomst, waarbij de waarde van de studie ernstig valt te betwijfelen.

De onderhavige MKBA is ook een ex ante schatting. Om zo goed mogelijk de valkuil van het overschatten van de effecten te voorkomen houden we in hoofdstuk 3 zo goed mogelijk rekening met de bovenstaande effecten.

Bespreking van evaluaties van diverse grote sportevenementen

We bespreken hier achtereenvolgens uitgebreid het WK 2006 in Duitsland en daarna beknopter de OS in Atlanta van '96, het WK '94 in de USA en de OS van 2000 in Sydney. De paragraaf besluit met enige andere ex post studies, een karakterisering van het overzicht van Preuss over de Olympische Spelen, en een reflectie op waarom batenschattingen zo laag uit komen.

WK voetbal in Duitsland, 2006

Het meest recente WK, dat van 2006 in Duitsland, is in de literatuur uitgebreid onder de loep genomen. Voor WK in Nederland en België is dit WK een belangrijke benchmark. Veel literatuur suggereert of concludeert dat het waarschijnlijk is dat het WK positief heeft uitgekapt voor Duitsland. Dergelijke conclusies zijn niet gebaseerd op integrale MKBA's die alle kosten en baten overzichtelijk en consequent analyseren. Dergelijke MKBA's zijn er namelijk niet. Alleen partiële effecten zijn onderzocht en dan vooral bestedingseffecten en in veel mindere mate niet-monetaire baten en de kosten. Als geconcludeerd wordt dat het WK in 2006 goed was voor de Duitse welvaart dan is dat dan ook op wankel basis.

De Duitse Bondsregering maakt in zijn *Abschlussbericht* melding van een succesvol WK en geeft aan dat de financiële kant van het WK boven verwachting is uitgevallen. Deze conclusies zijn echter gebaseerd op allesbehalve volledige analyses. Zo blijven de deelstaten, die een aanzienlijk deel van de kosten van bijvoorbeeld stadionuitbreidingen en veiligheid hebben gedragen buiten beschouwing (en deze kosten zijn ook veelal niet bekend¹⁹). Ook de analyse van de economische impact op het Duitse bedrijfsleven is onvolledig; er wordt enkel gekeken naar omzetgroei in een

---

¹⁹ In paragraaf 3.3.5 maken we een aantal schattingen van deze veiligheidskosten. In euro's van 2010 schatten we deze kosten op bijna 500 miljoen (met een grote bandbreedte). Dit is dus een serieuze kostenpost.

aantal sectoren, zonder dat een poging wordt gedaan deze groei overtuigend te relateren aan het WK. Voorts heeft het rapport enkel betrekking op financiële gevolgen van het WK terwijl ook vele niet-financiële effecten meegewogen moeten worden in de analyse. Om deze redenen is het niet mogelijk op basis van dit rapport uitspraken te doen over het al dan niet positief zijn van het WK voor de Duitse welvaart.

Kurscheidt, Preuss & Schütte (2008) schatten de consumentenbestedingen van WK toeristen op € 3,2 miljard. Daartoe hebben zij bijna 10.000 Duitse en buitenlandse bezoekers van WK-duels en fanfeesten geënquêteerd. Er wordt in de analyse wel rekening gehouden met mensen die ook zonder WK al naar Duitsland waren gekomen, maar het blijft onduidelijk hoe mensen die hun verblijf vanwege het WK verlengen zijn verwerkt in de berekeningen. Crowding-out van reguliere toeristen blijft zelfs helemaal buiten beschouwing. Verder is bij een aantal van de gebruikte cijfers onduidelijk of het veronderstellingen betreft of enquêteresultaten, zoals de gemiddelde verblijfsduur en het bestedingspatroon. Voorts beschouwen Kurscheidt, Preuss & Schütte ook de ticketopbrengsten als bestedingsimpuls voor Duitsland, terwijl dit feitelijk onjuist is, omdat deze opbrengsten volledig aan de FIFA toevallen. Brenke & Wagner (2007b) hebben eveneens een aantal kanttekeningen bij de analyse van Kurscheidt, Preuss & Schütte (2008), zij wijzen bijvoorbeeld eveneens op het ontbreken van crowding-out effecten en noemen de cijfers over gemiddelde verblijfsduur en bestedingen onwaarschijnlijk, omdat deze resulteren in enorme bedragen per persoon per verblijf. Kortom, er is reden om aan te nemen dat de schatting van de bestedingsimpact van het WK in Duitsland in de analyse van Kurscheidt, Preuss & Schütte (2008) een serieuze overschatting is van de werkelijke impact.

Männig (2007) beargumenteert dat de bestedingseffecten van bijvoorbeeld toeristen tijdens het WK veelal aantoonbaar overschat zijn. Hij geeft aan dat de positieve effecten van het WK vooral gezocht moeten worden in andere zaken, zoals het verbeterde imago van Duitsland, de positieve gevoelens bij het WK van de Duitse bevolking en het feit dat Duitsland nu weer beschikt over een serie moderne voetbalstadions.

Brenke & Wagner (2007a) schatten de bestedingen van buitenlandse toeristen tijdens het WK op € 500 miljoen. Daarin is echter enkel een inschatting gemaakt van het aantal overnachtingen in de periode juni/juli gecorrigeerd voor de langjarige groeitrend. Er is dus niet gecorrigeerd voor bijvoorbeeld mensen die ook zonder WK waren gekomen, crowding-out, mensen die langer zijn gebleven vanwege het WK enz. Ook de gemiddelde uitgaven per persoon van per dag van € 200 zijn aan de forse kant, zoals de auteurs zelf ook al opmerken. Voor de detailhandel en andere horecagelegenheden zoals cafés en restaurants zijn er geen aantoonbare positieve effecten van het WK zichtbaar aldus Brenke & Wagner (2007a). Ten aanzien van de kosten van beveiliging merken zij op dat dit geen extra impuls is voor de Duitse economie, omdat deze overheidsuitgaven vooral door verdringing van andere uitgaven tot stand komen (het zijn dus geen extra uitgaven).

Hagn & Männig (2007) concluderen op basis van een econometrisch model dat het WK voor de twaalf Duitse speelsteden niet heeft geleid tot significant lagere werkloosheidscijfers vergeleken met de rest van Duitsland.

Preuss (2007) benoemt een aantal positieve effecten van het WK 2006 naast de bestedingen waar Duitsland na het WK profijt van trekt. Hij noemt in dat verband de verbetering aan de infrastructuur, kennisopbouw als gevolg van het WK in bijvoorbeeld de horeca, het imago van Duitsland als toeristische bestemming, versterking van de nationale identiteit, het ontstaan van nieuwe netwerken door samenwerkingsverbanden die ontstaan in het organisatieproces rond het WK en het feit dat Duitsland rond het WK zijn cultuur heeft kunnen tonen aan de wereld.

Ook Ohmann, Jones & Wilkes (2007) richten zich op de niet-monetaire effecten van het WK. Zij maken op basis van een kwalitatieve studie aan de hand van interviews met inwoners van München een analyse van de sociale effecten van het evenement op de lokale bevolking. Hun conclusie is dat het WK door de lokale bevolking over het algemeen positief is gewaardeerd. Met name de effecten van stedelijke ontwikkeling, toegenomen veiligheid, positief gedrag van voetbalsupporters en de sfeer in het algemeen werden gewaardeerd. Mogelijke negatieve effecten van een groot sportevenement, zoals een toename van criminaliteit en prostitutie en verstoring van de leefgewoonten van de lokale bevolking, werden minder gevoeld.

Brenke en Wagner (2007b) maken een analyse van de verschillende studies naar de baten van het WK in Duitsland, waarvan een groot deel hierboven ook is besproken. Daaruit blijkt dat de schattingen nogal uiteenlopen, de becijferde impact van het WK op de economie varieert in de diverse studies tussen verwaarloosbaar en € 3,2 miljard. Zij concluderen op basis van deze literatuurstudie echter dat de meeste studies achteraf tot extra bestedingen als gevolg van het WK komen die feitelijk verwaarloosbaar zijn. We merken daarbij op dat het bovendien alleen over bestedingen en niet over niet-monetaire baten of de kosten gaat. Voor het WK waarschuwden Brenke & Wagner (2006) overigens al dat de bestedingseffecten van het WK voor Duitsland waarschijnlijk gering zouden zijn.

Concluderend, een duidelijk beeld van de totale maatschappelijk kosten en baten van het WK 2006 voor de Duitse samenleving ontbreekt. Een aantal studies heeft geprobeerd de bestedingsimpuls van het WK te schatten, maar dat leidt tot ver uiteenlopende schattingen van uiteenlopende kwaliteit en robuustheid. De niet-monetaire baten zijn voor zover bekend zeer summier benoemd, maar niet of nauwelijks gekwantificeerd. De kostenkant van het WK is in deze analyses structureel onderbelicht gebleven, waardoor een beeld van het netto effect op de Duitse welvaart niet te construeren is.²⁰

WK voetbal USA 1994

Baade en Matheson (2004) hebben een ex post studie gemaakt waarin ze de economische groei in de speelsteden vergelijken met de groei in de steden waar geen WK-duels waren. Hiervoor hebben ze een econometrisch model geschat waarin de voorspelde groei voor alle regio's in de VS wordt vergeleken met de gerealiseerde groei. Het verschil bij speelsteden wordt toegeschreven aan het WK 1994. De uitkomst is dat het WK miljarden (GDP) heeft gekost i.p.v. 4 miljard opgeleverd zoals geclaimd. Het nadeel van deze aanpak is dat in werkelijkheid niet alle onverklaarde groei komt door het WK (er is in dit soort regressies altijd sprake van *omitted variables*).

---

²⁰ Niettemin is de consensus dat het WK, ondanks de vele gaten in de beschikbare informatie, positief heeft uitgepakt voor Duitsland en is men, ook achteraf bezien, enthousiast over het WK in eigen land.

Baade en Matheson (2004) geven een aantal verklaringen voor deze negatieve impact. Het WK is niet op opeenvolgende dagen. In New York waren maar zeven wedstrijden, verspreid over vier weken. Tussen wedstrijden komen weinig andere toeristen omdat ze dure hotels en drukte verwachten. Ook kan het bestedingspatroon tussen voetbalsupporters en gewone toeristen en zakelijke bezoekers verschillen. Ook bewoners kunnen hun gedrag aanpassen om drukte te vermijden rond wedstrijden, of mensen kunnen thuisblijven om wedstrijden te kijken waar ze normaal zouden uitgaan.

Gezien de methodologische tekortkomingen van deze studie is het niet overtuigend dat een WK organiseren een sterk negatieve impact heeft, echter duidelijk is dat een positieve bijdrage voor de lokale economie niet uit de feiten blijkt.

De Olympische Spelen van Sydney, 2004

Madden en Crowe (1998) hebben een ex ante studie gemaakt waarin de welvaartswinst werd geschat op 2,7 miljard Australische dollar, terwijl een vergelijkbare ex-post studie van Madden en Giesecke (2007) een welvaartsverlies van 2 miljard dollar constateert. De auteurs verwachten echter dat de betalingsbereidheid van de gezamenlijke Australiërs groot genoeg was om dat bedrag te dragen. Het aanzienlijke verschil tussen de ex ante en ex post schattingen kan volgens Madden & Giesecke (2007) door drie oorzaken worden verklaard. Enerzijds worden publieke investeringen vaak niet als kosten in de modellering meegenomen. Anderzijds blijkt de arbeidsmarkt minder elastisch dan de ex ante modellen veronderstellen. Ten slotte wordt de impuls die het sportevenement daadwerkelijk geeft aan de bestedingen vaak overschat.

De Olympische Spelen van Atlanta, 1996

Ex post schattingen verschillen vaak sterk van de ex ante schattingen. Voor de Olympische Spelen van 1996 in Atlanta schatte het organiserend comité vooraf dat de baten \$ 5,1 miljard in directe en indirecte economische activiteit zou zijn (zie Humphreys en Plummer, 1995). Achteraf schatten Baade en Matheson (1999) de toename aan economische activiteit op \$ 440 miljoen tot \$ 1,7 miljard. Zelfs de bovenste schatting achteraf is maar een derde van de schatting vooraf.²¹

Enige andere ex post studies

Er zijn meer studies verschenen die ex post de baten van het organiseren van sportevenementen schat. Deze studies hier allemaal bespreken voert te ver. Daarom tot slot een korte verwijzing naar twee ex post studies. Siegfried & Zimbalist (2000) concluderen op basis van een literatuurstudie dat er is geen statistisch significant verband is tussen het bouwen van stadions en economische groei. Sterken (2006) schat een groeimodel waaruit blijkt dat landen die een WK hebben georganiseerd geen hogere economische groei realiseren dan landen die dat niet doen.

---

²¹ Zie ook Matheson (2006), die een bespreking geeft van een andere ex post studie naar de effecten van de Olympische Spelen in Atlanta die veel hogere uitkomsten geeft dan de ex ante schattingen. Matheson betoogt terecht dat deze hogere schatting onwaarschijnlijk is (maar niet onmogelijk) omdat een korte relatief kleine gebeurtenis (zoals twee weken Olympische Spelen in een miljoenenstad) over een groot gebied en een lange periode wordt geëxtrapoleerd.

Diverse Olympische Spelen, Preuss (2004)

Of grote evenementen al dan niet tot een positief maatschappelijk saldo leiden is moeilijk te zeggen. Een deel van de beschikbare studies gaat over gedeelten van de effecten. Preuss (2004) is in dit verband een interessante studie omdat hij veel verschillende effecten bespreekt, waaronder toerisme, investeringen en de inkomsten en uitgaven voor het lokaal organiserend comité (LOC). Hij geeft echter geen integrale kosten-batenanalyse weer. De kosten en baten die aan bod komen zijn met name vanuit het perspectief van het LOC beredeneerd en niet vanuit welvaartsperspectief van de organiserende regio. Als er op basis van zijn studie conclusies getrokken worden dan moet dat dus met de nodige voorzichtigheid gebeuren. De beste illustratie van dat punt is een figuur in Preuss (2004, p. 277) waarin de exploitatieresultaten van LOC's met en zonder investeringen worden getoond. Deze figuur en de getallen erachter worden in andere studies frequent aangehaald en zijn dus belangrijk voor de beeldvorming rond de te verwachten kosten en baten. Maar in wezen zegt deze figuur weinig tot niets over de economische aantrekkingskracht van de OS voor een stad. Preuss (2004) vindt dat de exploitatiesaldi die LOC's publiceren te negatief zijn omdat ze alle investeringskosten daarin meenemen, terwijl een deel van de investeringen na de Spelen ook nog opbrengsten genereren. Preuss rekent daarom de exploitatiesaldi ook uit zonder de kosten van deze investeringen. Deze vallen vervolgens altijd positief uit. Hieruit concluderen dat een megasportevenement dus positief uitvalt is echter veel te kort door de bocht. Allereerst is de aanname dat de baten van investeringen na de Spelen gelijk zijn aan de kosten wel erg optimistisch. Ook ontbreken er veel maatschappelijke kosten en baten, alleen die van het LOC zijn in deze exploitatiesaldi meegenomen. Zo geeft Preuss aan dat het LOC van de Spelen van 2006 in Athene waarschijnlijk breakeven heeft gedraaid. Echter dit is bijvoorbeeld exclusief de € 1,5 miljard aan kosten die de Griekse overheid heeft gemaakt voor de beveiliging van het evenement.²²

Wat wel geleerd kan worden uit de exercities van Preuss is dat als een stad flink moet investeren puur om een groot sportevenement mogelijk te maken dit flinke negatieve gevolgen heeft voor het exploitatiesaldo van het evenement. Ofwel, de mate waarin geïnvesteerd wordt in de aanloop naar een dergelijk groot toernooi, is van grote invloed op de verhouding tussen de kosten en baten van het evenement.

Reflectie op de negatieve resultaten voor organiserende landen en steden

WK's en OS zijn voor het organiserende land en of stad volgens veel achteraf studies economisch onaantrekkelijk. Voor een land of organiserende stad vinden veel studies achteraf zeer beperkte effecten. Voor de organiserende internationale sportbond is een WK of OS financieel wel aantrekkelijk. Zo leverde het WK 2006 in Duitsland de FIFA € 2,05 miljard over de periode 2003-2006.²³ De grootste batenpost was de opbrengst van de uitzendrechten, deze waren voor Europa, Amerika en de rest van de wereld in totaal € 1,12 miljard. De marketingrechten leverden € 511 miljoen op, en de overige posten leverden de FIFA nog € 346 miljoen op. De uitgaven over dezelfde periode waren met € 630 miljoen een stuk lager. De

²² Ook andere maatschappelijke effecten zijn niet meegenomen. Uitgaven door bezoekers die een impuls voor de lokale economie zijn, (infrastructuur)investeringen door de lokale overheid en beveiligingskosten gedragen door de lokale politie en veiligheidsdiensten (leger, brandweer, ambulances, vrijwilligers) zitten nog niet in deze cijfers verwerkt. Ook is niet duidelijk of wel alle kosten voor de organisatie meegenomen zijn (zoals de rentekosten tot de Olympische Spelen en de kosten om faciliteiten na afloop af te bouwen).

²³ De getallen in deze alinea komen uit het FIFA jaarverslag over 2006 (FIFA, 2007, p 18). De bedragen zijn omgerekend naar euro's van 2010 met behulp van de wisselkoers van 1 euro = 1,573 Zwitserse Frank en met een geraamde inflatie voor de periode 2006-2010 van 12,6% cumulatief.

grootste uitgaven waren het prijzengeld €238 miljoen, de bijdrage aan het Organiserende Comité (de LOC) € 179 miljoen en de compensatie voor de teams € 74 miljoen. Het saldo is dus de winst voor de FIFA van het toernooi. Die winst was € 1,4 miljard. Dat een groot evenement per saldo veel oplevert of kan opleveren, is logisch omdat miljarden mensen kijken naar een evenement dat in termen van arbeid en kapitaal, eigenlijk maar weinig kost.²⁴

Dat een groot evenement organiseren negatief uitpakt voor het organiserende land of stad en positief voor de internationale sportbond komt doordat er steeds meerdere landen en of steden staan te dringen om een WK te organiseren, waardoor de FIFA als een monopolist de winst naar zich toe kan trekken. Zolang landen staan te dringen om het evenement te organiseren is het daarom niet vreemd als een negatief saldo voor het organiserende land resulteert.

2.3 Conclusie

Er bestaat een uitgebreide literatuur over de kosten en baten van grote sport evenementen. Vooral de evaluaties van WK's voetbal en Olympische Spelen zijn nuttig als input voor deze studie. In de literatuur over EK's, WK's en Olympische Spelen wordt geconstateerd dat veel vooraf gemaakte schattingen van baten achteraf vaak veel te hoog blijken te zijn. De overschatting loopt zelfs op tot een factor 10. Een verklaring hiervoor is dat veel effecten vaak niet meegenomen worden (zoals gewone toeristen die afgeschrokken worden door de drukte tijdens een groot evenement en thuis blijven). Dergelijke effecten worden in dit onderzoek wel meegenomen. Studies naar de kosten en baten uitgevoerd na afloop van een groot evenement vinden zelden positieve resultaten, en frequenter negatieve.

---

²⁴ Met als uitzondering (en daarom staat in de zin 'kan opleveren') de situatie waarin erg veel geïnvesteerd wordt in stadions (kapitaal) die later niet benut worden. Dan kan het saldo negatief uitpakken.

3 Alternatieven en effecten

3.1 Alternatieven

Bij een MKBA zijn de kosten en baten de verschillen tussen een situatie waarin het project is uitgevoerd (het projectalternatief) en de situatie waarin het voorgenomen project niet wordt uitgevoerd (het nulalternatief). Daarom is de keuze van de alternatieven van groot belang voor de uitkomst. Uiteraard kunnen meerdere projecten worden vergeleken met een situatie waarin er geen project wordt uitgevoerd.

Het nulalternatief is dat het WK zowel in 2018 als in 2022 niet in Nederland wordt georganiseerd, maar in een ander Europees land.²⁵

In het centrale projectalternatief organiseert Nederland in 2018 of 2022 het WK samen met België. In dit centrale projectalternatief wordt zo precies mogelijk het huidige plan voor wat betreft de stadions gevolgd. Hierin zijn de schattingen van de kosten en baten steeds de meest waarschijnlijke schattingen. Daarom wordt dit alternatief in de tabellen aangeduid als het waarschijnlijke alternatief.

Daarnaast nemen we nog twee andere alternatieven mee:

- Een gunstige variant waarin het aantal stadions beperkt wordt en de kosten laag ingeschat zijn. Tevens zijn hier de baten aan de bovenkant van de waarschijnlijke bandbreedte ingeschat.
- Een ongunstige variant waarin de kosten aan de bovenkant en de baten aan de onderkant van de bandbreedte worden ingeschat.

De ongunstige en de gunstige variant geven zo een beeld van de bandbreedte van de te verwachten resultaten terwijl het waarschijnlijke variant de meest realistische uitkomst geeft.

Er kunnen drie fases onderscheiden worden: 1) tot aan de beslissing om het bid uit te brengen; 2) de tijd tussen uitbrengen van het bid en tot de daadwerkelijke toewijzing; 3) na de daadwerkelijke toewijzing. Hier ligt de aandacht op de kosten en baten na de toekenning (2 december 2010). De echt grote kosten en baten vinden ook pas na toekenning plaats. De kosten om de FIFA te overtuigen voor het Nederlandse bid te kiezen zijn weliswaar substantieel maar deze vallen naar verwachting weg bij de kosten en baten na toekenning, waardoor dit geen effect heeft op de conclusie.

---

²⁵ Ook Spanje/Portugal, Rusland en Engeland zijn in de race voor de organisatie van het WK. net als een aantal niet Europese landen. Echter diverse partijen hebben de verwachting uitgesproken dat een van de twee WK's van 2018 en 2022 in Europa wordt gehouden en dat het andere buiten Europa wordt georganiseerd.

3.2 Kosten en effecten: analytisch kader

Soorten kosten en effecten

In maatschappelijke kosten-batenanalyses is het in navolging van de OEI leidraad gebruikelijk om een onderscheid te maken naar:²⁶

- Kosten;
- Directe effecten;
- Indirecte effecten (bouw, toerisme, arbeidsmarkt);
- Externe effecten (o.a. milieu).

De kosten zijn de kosten van het organiseren van het WK. Directe effecten zijn effecten op de markt waar het Nederlands/Belgische plan primair iets verandert. In het geval van het WK voetbal is dat de markt voor het bijwonen van topvoetbal.²⁷ De plaats waar het topvoetbal wordt aangeboden, wordt verplaatst van andere landen naar Nederland en België. Indirecte effecten ontstaan omdat de extra productie van topvoetbal leidt tot meer vraag op diverse andere markten, zoals de horeca, het transport, de bouw en de arbeidsmarkt. Externe effecten, ten slotte, ontstaan niet via markten. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om milieueffecten van transport, om het (handels)imago van Nederland en om een gevoel van nationale trots.

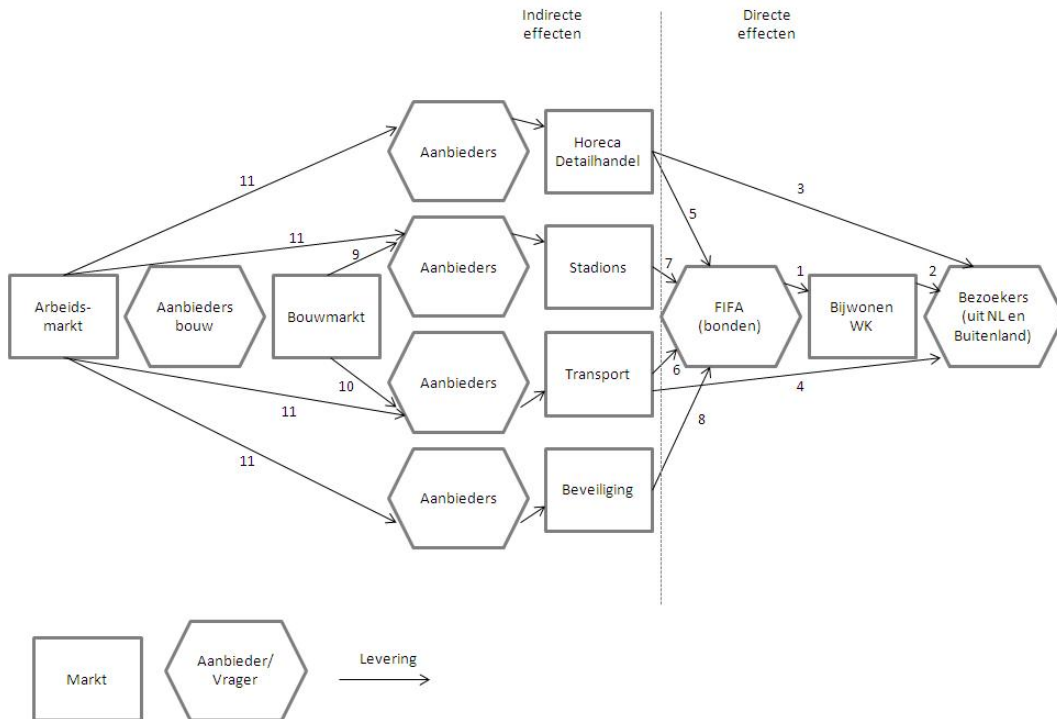
Samenhang directe en indirecte effecten

Figuur 3.1. laat de samenhang tussen de directe effecten en de belangrijkste indirecte effecten zien. De FIFA biedt tickets aan voor het bijwonen van het WK (stap 1). De tickets worden geleverd aan bezoekers, uit Nederland en uit het buitenland (2). Deze directe effecten op de voetbalmarkt roepen een reeks indirecte effecten op. De bezoekers oefenen extra vraag uit naar horeca en detailhandel (3) en naar transport (4). Ook de FIFA en de aangesloten bonden (bobo's) maken gebruik van horeca en detailhandel (5) en van transport (6). Een economisch belangrijk effect is dat de FIFA ook stadioncapaciteit vraagt (7). En daarnaast is beveiliging (8) nodig. De extra vraag naar stadions en transport betekent ook extra vraag voor de bouwsector (9) en (10). Ten slotte leidt de extra vraag in diverse sectoren ook tot extra vraag op de arbeidsmarkt (11).

²⁶ Eijgenraam ea. (2000) en Koopmans (2004).

²⁷ Daarnaast is er een markt voor de TV rechten. Deze markt wordt echter slechts in beperkte mate beïnvloed door de locatie van het WK.

Figuur 3.1 Directe en indirecte effecten.

Welke effecten tellen mee?

Een maatschappelijke kosten-batenanalyse kan worden uitgevoerd vanuit verschillende perspectieven, zoals:

- een mondiaal perspectief. In dit geval tellen alle kosten en baten mee, ongeacht waar zij terecht komen;
- een nationaal perspectief. Kosten en baten voor buitenlanders worden dan niet meegeteld. Bijvoorbeeld de welvaart die Duitsers ontfangen aan minder reistijd en reiskosten naar het WK, wordt dan niet meegerekend.

De keuze van het perspectief heeft flinke consequenties voor de uitkomst van de MKBA. Bijvoorbeeld in een mondiaal perspectief zouden de bouwkosten van stadions door de verplaatsing van het WK van andere landen naar Nederland en België moeten worden verminderd met bespaarde bouwkosten in andere landen. En de reisvoordelen van Nederlanders en Belgen zouden moeten worden verminderd met de nadelen voor bijvoorbeeld Spanjaarden of Engelsen.

Bij de keuze van het perspectief is het van belang welke keuze met de MKBA wordt ondersteund, en vooral: wie deze keuze maakt. Het gaat in dit geval om de keuze door de Nederlandse regering om wel of niet een bidbook in te dienen bij de FIFA. De Nederlandse

regering handelt namens en voor de Nederlandse samenleving.²⁸ Tegen deze achtergrond past het Nederlandse perspectief het beste bij de MKBA van het WK voetbal.

Deze keuze impliceert dat ook kosten en baten voor België niet worden meegenomen. Wellicht is het ook voor België interessant om kosten en baten vanuit een nationaal perspectief in kaart te brengen, ter ondersteuning van hun besluitvorming.

Tijdelijke bestedingsimpuls

Het WK voetbal leidt tot een tijdelijke bestedingsimpuls. De duur van deze impuls verschilt per sector. In de bouw duurt deze enkele jaren, in het toerisme en de beveiliging enkele weken. Gezien de tijdelijkheid van de impuls veronderstelt deze studie dat er geen extra investeringen in kapitaalgoederen plaatsvinden als gevolg van deze impuls. De extra arbeid die nodig is voor beveiliging en toerisme wordt deels ingevuld door overwerk en het achterwege laten van andere taken. De extra bouwactiviteiten leiden tijdelijk tot extra werkgelegenheid. Deze studie neemt aan dat dit leidt tot een tijdelijke verlaging van de (bouw)werkloosheid.

De extra bestedingen in de bouw, toerisme, beveiliging etc. betekenen dat deze sectoren meer gaan afnemen bij andere sectoren. De bouw koopt meer bouwmaterialen in en de horeca meer bier. Dit leidt tot een multiplier effect.²⁹ De omvang van dergelijke multipliers is lastig in te schatten binnen de scope van een kengetallen KBA.³⁰ Door een dergelijke multiplier worden effecten groter dan de initiële bestedingsimpuls. Dergelijke multipliers worden vaak mechanisch bepaald (door input-/outputtabellen te bewerken), zonder rekening te houden met een algemeen evenwichtseffect. Dergelijke multipliers overschatten de welvaartseffecten daardoor en zijn hier dan ook niet meegenomen.

Van bestedingen naar welvaart

De extra bestedingen moeten worden verminderd met diverse kosten:

- Allereerst zijn er kosten van extra benodigde materialen en andere inputs (in het jargon: onderlinge leveringen). Aangezien de bouw, de horeca en de beveiliging arbeidsintensieve sectoren zijn, zijn deze kosten kleiner dan de 'eigen' toegevoegde waarde van deze sectoren;
- Overwerk leidt uiteraard tot extra arbeidskosten. En het achterwege laten van andere taken (politie) betekent dat het nut van deze taken verloren gaat. Als echter voor de extra werkzaamheden werklozen worden ingezet, blijven de kosten beperkt. Overigens bestaan arbeidskosten voor bedrijven voor een belangrijk deel uit belastingen en premies. Dit zijn wel kosten voor het bedrijf, maar niet voor Nederland, omdat belastingen en premies inkomsten vormen voor de overheid (in het jargon: het zijn overdrachten binnen Nederland).

Ook hier weer geldt dat een gedetailleerd beeld van al deze kosten buiten de scope van de kengetallen KBA valt.

²⁸ In specifieke gevallen handelt Nederland ook ten behoeve van buitenlanders, zoals bij ontwikkelingssamenwerking en milieubeleid. Dit zijn echter uitzonderingen op de hoofdregel dat het Nederlandse belang wordt bevorderd.

²⁹ In een eerdere SEO studie is bijvoorbeeld een multiplier van 'achterwaartse effecten' (leveringen) van uitbreiding van Schiphol van 1,63 (=0,63 extra) berekend. In dezelfde studie wordt een achterwaartse multiplier van de bouwsector in Amsterdam en Rotterdam genoemd van 1,83 (=0,83 extra). Zie BCI/SEO/TNO (2006, p. 39, 117).

³⁰ Dit zou een gedetailleerde studie van input-/outputtabellen vereisen, waarbij ook van belang is of de leveringen uit het binnenland of uit het buitenland komen (komt het bier van Heineken of Carlsberg?).

Tegen deze achtergrond gaat deze studie uit van kengetallen op macro-economisch niveau. Indicatieve berekeningen geven aan dat het uiteindelijke welvaartseffect ongeveer even groot is als de aanvankelijke bestedingsimpuls.³¹ Deze studie neemt daarom aan dat het welvaartseffect even groot is als de impuls. Een dergelijke veronderstelling past overigens alleen voor tijdelijke impulsen. Bij een permanente impuls zou de extra werkgelegenheid de lonen laten stijgen, waardoor uiteindelijk elders banen verdwijnen. De arbeidsmarkt komt dan in een nieuw evenwicht zonder extra werkgelegenheid (zie Eijgenraam e.a., 2000, pp. 48 – 49).

Binnenlandse versus buitenlandse bestedingsimpuls

Merk op dat een binnenlandse impuls anders wordt behandeld dan buitenlandse impulsen. De logica daarachter is dat een binnenlandse impuls (zoals extra overheidsuitgaven in de vorm van investeringen in stadions) weliswaar een bestedingsimpuls is, maar tegelijkertijd of later gecompenseerd moet worden met een negatieve bestedingsimpuls (de overheid moet minder uitgeven of meer belasting ophalen waardoor burgers minder uit kunnen geven). Een buitenlandse bestedingsimpuls (extra uitgaven door toeristen of de FIFA in Nederland) leidt niet tot een *in Nederland* merkbare negatieve bestedingsimpuls. Een buitenlandse toerist zal alles wat hij in Nederland uitgeeft niet meer in zijn thuisland uit kunnen geven. Dus daar treedt een negatieve bestedingsimpuls op. Deze valt echter buiten het geografisch studiegebied van de MKBA, namelijk Nederland.

Alternatieve waardering van de bestedingseffecten

De manier waarop de bestedingseffecten nu zijn opgenomen kan door sommigen als te positief worden gezien, omdat er geen korte termijn verdringing op de arbeidsmarkt is meegenomen. In dat geval ontstaat ook bij een tijdelijke bestedingsimpuls (zoals een WK) verdringing op de arbeidsmarkt. Bijvoorbeeld taxichauffeurs die hun vakantie uitstellen (en dus later minder produceren), glastuinders die ‘Polen’ moeten inhuren omdat hun andere personeel lucratiever tijdelijk in de horeca e.d. kan werken. Door dergelijke verdringing lekt inkomen weg (naar Polen) of worden bepaalde activiteiten niet uitgevoerd omdat de werknemers ergens anders werken. Er ontstaat wel een positief effect op de economische ontwikkeling omdat de productiefactoren tijdelijke beter benut worden door (i) een tijdelijke herallocatie (door schaarste, bijvoorbeeld van hotelcapaciteit) en (ii) mogelijk een (klein) conjunctureel effect. Tegelijkertijd leveren de uitgaven aan de bouw ook een bestedingsimpuls op. Deze is echter over een langere tijd uitgesmeerd en dus zal de verdringing groter zijn. In deze alternatieve benadering wordt de besteding van een euro door buitenlanders meegenomen als minder dan een euro baat voor de Nederlandse economie. De baten vallen dan lager uit dan in dit rapport becijferd.

Disconteren: effecten op verschillende momenten vergelijkbaar gemaakt

De effecten zijn ingeschat voor elk van de jaren 2010 tot en met 2019. De kosten en baten zijn berekend door deze effecten in geld uit te drukken, op basis van de waardering die burgers en besluitvormers aan deze effecten geven. Daarna zijn de toekomstige jaarlijkse bedragen ‘vertaald’ naar 2010 door de voorgeschreven discontovoet van 5,5% per jaar toe te passen (de som van een

³¹ Bijvoorbeeld een extra bestedingsimpuls van 100 zou, uitgaande van een binnenlandse multiplier van 1,5, leiden tot totale bestedingen van 150. Als de totale maatschappelijke kosten een derde zijn van de totale bestedingen, blijft een welvaartseffect van 100 over. Andere combinaties van veronderstellingen leiden tot vergelijkbare uitkomsten (zie paragraaf 4.2 Gevoeligheidsanalyse). Daarbij is van belang dat een hogere multiplier samenhangt met hogere maatschappelijke kosten van onderlinge leveringen. En een lagere multiplier leidt tot lagere maatschappelijke kosten.

reële discontovoet van 2,5% en een risico-opslag van 3%). Tot slot zijn deze gediscoteerde jaarlijkse bedragen opgeteld. Dit geeft een inschatting van de totale kosten en baten over de gehele periode.

Hier gaat de verdiscontering over een relatief korte periode (tien jaar), waarbij vooral de voorbereidingskosten van de overheid en de investeringskosten in de stadions in de jaren voor 2018 vallen. De andere kosten- en batenposten vallen grotendeels of helemaal in 2018. Dit maakt dat verdisconteren hier relatief weinig invloed heeft op de uitkomst.

3.3 Kosten

In deze paragraaf bespreken we achtereenvolgens:

- De kosten van het aanpassen van de stadions;
- Investeringskosten in hotelcapaciteit;
- De kosten van de organisatie;
- De voorbereidingskosten voor de overheid;
- De kosten van veiligheid voor de overheid;
- De kosten van hooliganisme en vandalisme;
- De verstoring openbare leven en verkeerscongestie

3.3.1 Kosten aanpassing stadions

Het organiseren van het WK voetbal gaat doorgaans gepaard met flinke investeringen in de stadions waar de wedstrijden worden afgewerkt. Zo is er voor het WK 2006 in Duitsland voor ongeveer € 1,4 miljard in de twaalf speelstadions geïnvesteerd (Männig, 2007). Voor het EK van 2008 investeerde Oostenrijk € 136 miljoen in de vier Oostenrijkse speelstadions (Helmenstein & Kleisner, 2008).

De FIFA geeft aan dat het WK in minimaal tien en waarschijnlijk in twaalf stadions wordt afgewerkt (FIFA, 2009). De speelstadions moeten ieder een (netto) capaciteit hebben van minstens 40.000 zitplaatsen. Voor de halve finales moeten stadions met 60.000 plaatsen beschikbaar zijn, en voor de openingswedstrijd en de finale moet minstens één stadion een capaciteit van 80.000 plekken hebben. In het bestaande plan worden er, gelijk verdeeld over Nederland en België, veertien stadions opgenomen in het bid. Van de zeven Nederlandse stadions heeft op dit moment alleen de bestaande Kuip in Rotterdam de gewenste capaciteit (Tabel 3.1). Van de omvang van voor een WK noodzakelijke investeringen in de andere Nederlandse stadions voor een eventueel WK in 2018 of 2022 zijn (grote) schattingen bekend. Deze zijn weergegeven in Tabel 3.1. De beoogde speelsteden zijn Amsterdam (twee stadions), Rotterdam (twee stadions), Eindhoven, Enschede en Heerenveen.

Methode

Voor de aanpassingen die nodig zijn voor het WK maken we onderscheid tussen de autonome ontwikkeling en de additionele investeringen. De autonome ontwikkeling zijn de

stadionuitbreidingen die de clubs of stadions ook doen zonder een WK. Hiervoor zijn geen kosten of baten mee genomen in de KBA omdat deze in het nulalternatief en de projectalternatieven gelijk zijn. De additionele investeringen zijn de investeringen waarvan de stadions nu ervan uitgaan dat deze er zonder WK niet komen maar dat deze wel nodig zijn voor een WK. Deze additionele investeringen zijn voor de clubs niet zonder waarde, maar de waarde is minder dan de investeringskosten (anders zouden de clubs deze investeringen ook in de autonome ontwikkeling doen). We nemen aan dat deze extra baten 50% zijn van de kosten van de additionele investeringen.

De burgemeester en stadiondirecteur van de vijf speelsteden hebben de KNVB in 2008 schriftelijk medegedeeld te zullen zorgen voor een stadion wat aan de FIFA eisen zal gaan voldoen. De KNVB heeft hierbij altijd aangegeven, dat de uitbreiding van het stadion goed moet zijn voor de club, dus economisch verantwoord en dat de uitbreiding niet voor het WK moet worden gerealiseerd. Echter in de nu verzamelde gegevens over kosten van investeringen wordt expliciet onderscheid gemaakt tussen een ontwikkeling met en zonder een WK. De additionele investeringen zijn daarom zeker een kostenpost vanuit maatschappelijk oogpunt.

In de berekening zitten dus aannames over de kosten van de additionele investeringen, over wie heeft er hoeveel voordeel van en wie betaalt wat. Tijdens het opstellen van dit rapport was dit nog niet bekend: plannen moeten nog preciezer gemaakt worden, en onderhandelingen over de kostenverdeling moet nog gevoerd of afgerond worden.

Amsterdam

Het Olympisch Stadion in Amsterdam heeft momenteel een capaciteit van 22.000 zitplaatsen. Dat moet voor het WK verdubbeld worden. Deze uitbreiding zal tijdelijk zijn speciaal voor het WK en na het WK weer worden verwijderd. De geschatte kosten van deze uitbreiding zijn € 22,5 miljoen.³² De Amsterdam ArenA heeft momenteel 51.500 plaatsen. Er liggen al plannen voor een uitbreiding met 3.500 plaatsen. De kosten van deze uitbreiding zijn voor deze MKBA niet relevant, omdat deze uitbreiding ook zonder een WK wordt gerealiseerd. Puur voor het WK zouden er dan nog 10.000 plekken bij moeten komen om in de ArenA een halve finale te kunnen spelen. De kosten van deze uitbreiding bedragen € 80 miljoen. Deze uitbreiding van de ArenA is relatief duur, omdat het dak tijdelijk verwijderd moet worden om er een extra ring tussen te kunnen plaatsen.

Rotterdam

In Rotterdam zullen de bestaande 'oude' Kuip en een nog nieuw te bouwen nieuwe Kuip het podium zijn van WK-wedstrijden. De oude Kuip voldoet met een capaciteit van 51.500 stoelen al aan de eisen, waardoor er geen additionele investeringen in het kader van een WK nodig zijn. De nieuw te bouwen Kuip moet 85.000 zitplaatsen gaan krijgen en zal naar verwachting € 600 miljoen gaan kosten. Of er ook een nieuwe Kuip komt zonder WK en zo ja, welke capaciteit deze krijgt is niet helemaal duidelijk. Een reëel scenario is op dit moment dat er zonder WK wel een nieuwe Kuip komt, maar dat deze wellicht kleiner wordt dan met WK. Een capaciteit van 65.000 wordt in dat kader meer dan eens genoemd. Ook kan het zijn dat het langer duurt voor een nieuwe Kuip wordt aangelegd.

---

³² De totale kosten van de tijdelijke uitbreiding naar 40.000 stoelen kost € 30 miljoen. Het Olympisch Stadion is ook kandidaat-stadion voor het EK atletiek van 2016. De enige andere kandidaat voor dat evenement is Zürich. De kans dat het EK atletiek in Amsterdam wordt gehouden is derhalve 50%. We rekenen daarom 50% van de helft van de totale kosten van € 30 miljoen; € 7,5 miljoen toe aan het EK atletiek en het resterende deel van € 22,5 miljoen aan het WK.

Tabel 3.1 Benodigde investeringsvolumes speelstadions (x € mln)

Stad	Stadion	Benodigde (bruto) capaciteit	Huidige capaciteit	Autonome ontwikkeling	Extra plekken voor WK	Benodigde investeringsvolumes
Amsterdam	Olympisch Stadion	45.000	22.000	0	23.000	€ 22,5
Amsterdam	Amsterdam ArenA	65.000	51.500	3.500	10.000	€ 80,0
Rotterdam	De Kuip	45.000	51.500	0	0	€ 0
Rotterdam	Nieuwbouw	85.000	0	0	85.000	€ 600,0
Eindhoven	Philips Stadion	45.000	35.000	0	10.000	€ 80,0
Heerenveen	Abe Lenstra Stadion	45.000	26.000	6.000	13.000	€ 40,0
Enschede	De Grolsch Veste	45.000	23.500	9.000	12.500	€ 40,0

Eindhoven

Het Philips Stadion in Eindhoven telt momenteel 35.000 stoelen. Voor het WK zou de capaciteit met 10.000 stoelen worden opgewaardeerd voor een bedrag van € 80 miljoen. Deze uitbreiding is permanent, maar zonder WK is het niet aannemelijk dat deze er ook komt.

Heerenveen

Het Abe Lenstra Stadion in Heerenveen wordt sowieso al uitgebreid met 6.000 stoelen tot een capaciteit van 32.000. Daarbovenop is er voor een WK nog een tijdelijke uitbreiding van 13.000 stoelen noodzakelijk. Deze tijdelijke uitbreiding kost € 40 miljoen en wordt na het WK verwijderd.

Enschede

Voor Enschede geldt een vergelijkbaar verhaal als voor Heerenveen. De Grolsch Veste is voor FC Twente te klein, en dus zijn er plannen om de capaciteit van 23.500 uit te breiden met 9.000 stoelen. Om als WK-stadion te kunnen fungeren zijn er dan nog 12.500 additionele stoelen nodig. Daarin zal worden voorzien met een tijdelijke uitbreiding, puur voor het WK, ten bedrage van € 40 miljoen.

De nieuwe Kuip komt er waarschijnlijk ook zonder WK, maar de omvang en de timing zijn zonder een WK onzeker. De verwachting is echter dat Feyenoord niet in staat blijkt om het volledige bedrag van € 600 miljoen privaat te financieren. Indien er zonder WK 'slechts' een nieuwe Kuip met 65.000 plaatsen zou komen is het ook niet waarschijnlijk dat de investering voor de additionele 20.000 stoelen rendabel zal zijn. Los daarvan is het in het huidige tijdsgewricht niet waarschijnlijk dat de nieuwe Kuip volledig privaat financierbaar blijkt. De verwachting van de gemeente Rotterdam is dat Feyenoord voor 'enkele honderden miljoenen' publieke financiering nodig zal hebben. In de nieuwjaarstoespraak gaf Feyenoord bij monde van haar algemeen directeur Gudde aan te verwachten geen geld te vragen aan de gemeente maar een achtergestelde lening. Dit plan zou nu in september aan de gemeente worden voorgelegd (Meijer, 2010). Kortom, dit is dus nog met de nodige onzekerheid omgeven. We veronderstellen met deze kennis dat de helft van de benodigde € 600 miljoen privaat gefinancierd wordt en de helft publiek (Tabel 3.2). Verder gaan we ervan uit dat het privaat gefinancierde deel van de investering

rendabel is, en zichzelf dus terugverdient. Männig (2007) geeft bijvoorbeeld aan dat een nieuw stadion gemiddeld tot 10% hogere bezoekersaantallen, en daarmee hogere recettes, leidt. Het deel van de investeringen in stadions dat zichzelf terugverdient valt uit de MKBA; de kosten zijn even groot als de baten en dus is het saldo nul. Als de investering niet rendabel zou zijn is het onwaarschijnlijk dat private financiers instappen. Op het publieke deel van de investering worden bij veronderstelling geen baten gerealiseerd.

Voor de Amsterdam ArenA en het Philips Stadion geldt een vergelijkbaar verhaal. Deze stadions worden voor het WK permanent uitgebreid. Echter, de uitbreidingen zijn groter dan zonder WK. Dat betekent dat deze investeringen niet rendabel zijn, omdat de clubs deze anders zelf wel zouden realiseren en (privaat) gefinancierd zouden krijgen. Niettemin kunnen de clubs die deze stadions normaal gebruiken, Ajax en PSV, na het WK wel profiteren van de extra capaciteit. We veronderstellen daarom dat de investering in de uitbreiding van deze twee stadions ook voor de helft privaat financierbaar is. Dit deel van de investeringen verdient zichzelf mettertijd terug. De andere helft zal publiek gefinancierd moeten worden. Bij veronderstelling worden er over het publieke deel van de investeringen geen baten gerealiseerd.

Indien een stadion tijdelijk wordt uitgebreid voor het WK is het niet aannemelijk dat deze investering financieel rendabel is. Als dat wel het geval zou zijn was de uitbreiding waarschijnlijk permanent geweest en (deels) privaat financierbaar zijn. Na het WK worden de tijdelijke uitbreidingen echter verwijderd en heeft de club die in het betreffende stadion speelt er geen profijt van. Deze situatie doet zich voor bij het Olympisch Stadion, het Abe Lenstra Stadion en de Grolsch Veste. Op de investering van in totaal € 102,5 miljoen in deze stadions worden naar verwachting geen baten gerealiseerd. Wel is het mogelijk om deze tijdelijke uitbreidingen elders opnieuw in te zetten. Zo is bij het Olympisch Stadion bijvoorbeeld het plan om tijdelijke tribunes in te zetten die ook geschikt zijn om bij andere evenementen zoals wielervedstrijden langs de weg te zetten. Het ministerie van VROM geeft in het Schetsboek Ruimte voor Olympische Plannen aan dat ervaringen met Beijing en Londen leren dat de besparing op de inzet van tijdelijke faciliteiten *maximaal* 30% is. We veronderstellen voor deze kosten-batenanalyse dat de kostenbesparing die gerealiseerd wordt met de inzet van tijdelijke uitbreidingen gemiddeld 15% is (Tabel 3.2).

Tabel 3.2 Baten van investeringen (x € miljoen)

stadion	deel van de kosten waarop baten worden gerealiseerd (%)	deel van de kosten waarop baten worden gerealiseerd (€)	deel van de kosten waarop geen baten worden gerealiseerd (%)	deel van de kosten waarop geen baten worden gerealiseerd (€)	kostenbesparing door hergebruik van tijdelijke uitbreidingen
Olympisch stadion	0%	€ 0	100%	€ 22,5	15%
Amsterdam Arena	50%	€ 40,0	50%	€ 40,0	0%
De Kuip	50%	€ 0	50%	€ 0	0%
De Nieuwe Kuip	50%	€ 300,0	50%	€ 300,0	0%
Philips Stadion	50%	€ 40,0	50%	€ 40,0	0%
Abe Lenstra Stadion	0%	€ 0	100%	€ 40,0	15%
De Grolsch Veste	0%	€ 0	100%	€ 40,0	15%

In Tabel 3.3 zijn per projectalternatief de hiervoor besproken overwegingen vertaald naar de totale kosten en baten van stadionaanpassingen. In het gunstige en het waarschijnlijke scenario gaan we uit van vijf speelstadions. In het bid worden zeven Nederlandse stadions aangeboden, maar het HollandBelgium Bid acht het waarschijnlijk dat het WK uiteindelijk in tien stadions in Nederland en België zal worden afgewerkt. We gaan daarom uit van vijf speelstadions in Nederland, waarbij het Olympisch Stadion en het Abe Lenstra Stadion afvallen ten opzichte van het bid. In het ongunstige alternatief wordt het actuele plan met zeven Nederlandse speelstadions gerealiseerd. De totale investeringsvolumes voor de zeven stadions bedragen € 862,5 miljoen. In het waarschijnlijke alternatief ligt dat bedrag € 62,5 miljoen lager, omdat niet geïnvesteerd wordt in het Olympisch Stadion en het Abe Lenstra Stadion. In het gunstige scenario veronderstellen we tenslotte dat de Amsterdam ArenA niet wordt uitgebreid naar 65.000 stoelen. Dat betekent dat er geen halve finale in Amsterdam zal plaatsvinden en dat deze dus naar de Nieuwe Kuip wordt verplaatst. Het totale investeringsvolume komt in dit alternatief op € 720 miljoen. Volgens de in Tabel 3.2 weergegeven verdeling tussen dat deel van het totale investeringsvolume dat rendeert en dat deel waar geen baten over worden gerealiseerd komen we in het gunstige scenario op een bedrag van € 340 miljoen dat rendabel is en dat zichzelf terugverdient in de loop der jaren. In het waarschijnlijke scenario is dat € 380 miljoen. In het negatieve alternatief veronderstellen we dat de permanente uitbreidingen voor het WK helemaal geen opbrengsten genereren en dus het volledige bedrag van € 862,5 miljoen aan additionele kosten moet worden beschouwd.

Op dit moment zijn de opgegeven investeringsvolumes niet meer dan eerste schattingen. Het proces van kandidatuur naar daadwerkelijk een WK in Nederland en België is net gestart. Dat betekent dat deze schattingen met onzekerheid omgeven zijn. Niet alleen omdat de plannen nog niet uitgekristalliseerd zijn en het nog niet zeker is dat Nederland het WK mede mag organiseren, maar ook omdat de daadwerkelijke kosten van bouwprojecten in de loop van het bouwproces regelmatig anders uitpakken dan verwacht. Om die redenen nemen we een ruime marge in acht bij de extra investeringen waar geen baten tegenover staan. In de voorlaatste kolom van Tabel 3.3 is deze onzekerheidsmarge verwerkt. In het gunstige alternatief veronderstellen we dat de kosten 25% lager uitvallen dan nu geraamd. In de waarschijnlijke alternatief gaan we uit van accurate schattingen, en in het ongunstige scenario veronderstellen we dat de investeringen 50% duurder uitpakken dan geraamd.

Zoals eerder besproken zijn de tijdelijke stadionuitbreidingen na het WK niet waardeloos, deze kunnen elders opnieuw worden ingezet. We veronderstellen op basis van cijfers uit Beijing en Londen dat deze opbrengsten gemiddeld 15% van de investeringssom bedragen. In het gunstige en het waarschijnlijke scenario belopen deze opbrengsten daarmee € 6 miljoen voor alleen de Grolsch Veste. In het ongunstige scenario veronderstellen we dat de tijdelijke uitbreidingen niet opnieuw inzetbaar blijken en dus geen opbrengsten genereren.

Tabel 3.3 Kosten en baten stadionaanpassingen (x € miljoen)

project-alternatieven	aantal speelstadions	investeringsvolumes	deel van de kosten dat rendabel is	extra investeringen waar geen baten tegenover staan	extra investeringen waar geen baten tegenover staan, incl. onzekerheidsmarge	opbrengst hergebruik tijdelijke uitbreidingen
gunstig	5	€ 720,0	€ 340,0	€ 380,0	€ 285,0	€ 6,0
waarschijnlijk	5	€ 800,0	€ 380,0	€ 420,0	€ 420,0	€ 6,0
ongunstig	7	€ 862,5	€ 0,0	€ 862,5	€ 1.293,8	€ 0,0

Preuss (2004) berekent op basis van cijfers over drie Olympische Spelen een gemiddelde verdeling van de investeringen die gedaan worden voor een groot sportevenement in de tijd. We veronderstellen dat deze verdeling voor een WK sterk vergelijkbaar is met OS. In Tabel 3.4 is deze verdeling gegeven met als uitgangspunt het WK in 2018. We hanteren deze verdeling bij de verdiscontering van de kosten van de stadionaanpassingen.

Tabel 3.4 Verdeling investeringen in de tijd

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
0%	0%	0%	3%	5%	14%	29%	30%	15%	4%

Bron: Preuss (2004). Bewerking SEO Economisch Onderzoek.

In Tabel 3.5 zijn de verdisconteerde kosten en baten van stadionaanpassingen samengebracht. Het investeringsschema uit Tabel 3.4 volgend is de contante waarde van de investeringen die renderen in het waarschijnlijke scenario € 256,5 miljoen (niet verdisconteerd zijn dit de € 380 miljoen uit Tabel 3.3). Daar staan bij veronderstelling opbrengsten tegenover van een gelijk bedrag: € 256,5 miljoen. De extra investeringen die voor een WK nodig zijn en die geen opbrengsten genereren lopen uiteen van € 192,3 miljoen in het gunstige scenario naar € 283,5 miljoen in het waarschijnlijke alternatief en € 873,2 miljoen in het ongunstige scenario. De opbrengsten van het hergebruik van tijdelijke faciliteiten vallen geheel in 2018 en bedragen verdisconteerd € 3,7 in het gunstige en het waarschijnlijke scenario.

Tabel 3.5 Saldo kosten en baten van stadionaanpassingen

	investeringsvolumes waar baten tegenover staan	baten van investeringen	extra investeringen waar geen baten tegenover staan	eenmalige opbrengst hergebruik tijdelijke uitbreidingen	saldo kosten en baten van stadionaanpassingen
gunstig	-€ 229,5	€ 229,5	-€ 192,3	€ 3,7	-€ 188,6
waarschijnlijk	-€ 256,5	€ 256,5	-€ 283,5	€ 3,7	-€ 279,8
ongunstig	€ 0,0	€ 0,0	-€ 873,2	€ 0,0	-€ 873,2

Het saldo van de kosten en baten van stadionaanpassingen is in het waarschijnlijke scenario negatief en beloopt € -279,8 miljoen. Voor de andere projectalternatieven zijn de kosten ook

groter dan de baten. Het gunstige scenario kost € 188,6 miljoen en het ongunstige scenario zelfs € 873,2 miljoen.

Infrastructurele aanpassingen

Meestal worden aan grote sportevenementen investeringen gekoppeld in infrastructurale projecten die, naast de investeringen in stadions, nog eens honderden miljoenen belopen. Naast de € 1,4 miljard die in stadions werd geïnvesteerd werd er in Duitsland in het kader van het WK nog eens € 2 miljard in de infrastructuur geïnvesteerd (Männig, 2007). De moeilijkheid met deze investeringen is echter dat doorgaans onduidelijk is in hoeverre deze niet zouden zijn gerealiseerd zonder WK. Oftewel, welk deel van de investeringen kan puur en uitsluitend aan het sportevenement worden opgehangen? Ook in Duitsland is de genoemde € 2 miljard moeilijk één-op-één aan het WK te koppelen. Vaak is het zo dat bestuurders een groot sportevenement als vliegwiél gebruiken voor dergelijke projecten en dat het evenement in zo'n geval vooral als katalysator werkt voor een project dat anders ook wel was gerealiseerd. Het is hoogst onwaarschijnlijk dat een project dat puur voor een evenement van vier weken zou worden gerealiseerd positief uit een MKBA komt. Een voorbeeld hiervan is gerelateerd aan de nieuw te bouwen Kuip in Rotterdam. Eén van de plannen is om een nieuwe metrolijn aan te leggen die langs de nieuwe Kuip voert. Het zou echter niet verstandig zijn een project van dergelijke omvang puur aan een WK op te hangen, omdat dat zou betekenen dat alleen de opbrengsten in die vier WK-weken de investeringskosten overstijgen, wat een hoogst onwaarschijnlijke veronderstelling zou zijn.

De vraag of er infrastructurale projecten nodig zijn voor het WK lijkt voor veel partijen nog ver weg te zijn. Zo er al schattingen zijn dan zijn deze zeer ruw. De meeste gesprekspartners geven echter aan dat de huidige infrastructuur zoals die in Nederland bestaat voldoende zou moeten zijn om een WK te kunnen faciliteren en dat er dus geen infrastructurale investeringen noodzakelijk zijn om een WK te kunnen organiseren. Niettemin zijn er ook geluiden die stellen dat er nog minimaal eenzelfde bedrag voor infrastructurale investeringen nodig zal zijn als voor de investeringen in de stadions.

Op dit moment zijn er nog veel onzekerheden rond infrastructurale investeringen in het kader van een WK. Onzeker is hoeveel investeringen aan het WK gekoppeld zullen worden. Onzeker is welk deel van deze investeringen werkelijk additioneel is, ofwel, welk deel was zonder WK niet gerealiseerd? En onzeker is in hoeverre een WK gebruikt zal worden als nooduitgang om projecten die negatief uit een MKBA komen toch doorgang te laten vinden, zonder dat er een aanwijsbaar verband is tussen het WK en de investering. Gegeven de tijdshorizon (2018 of 2022) zijn veel (grote) investeringen nauwelijks nog haalbaar in het kader van het WK omdat de tijd die nodig is om de planning-, besluitvorming- en ruimtelijke ordeningstrajecten te doorlopen vaak al langer is dan de tijd die nog rest tot het WK. Dus als het WK wordt gebruikt wordt om projecten te doen die zonder WK niet gedaan zouden worden, dan gaat het om projecten waar nu reeds over gedacht en gediscussieerd wordt.

Kortom, met de nu beschikbare kennis is het erg lastig om een schatting te maken van de kosten en baten van extra infrastructurale projecten. Gezien hoe moeilijk dergelijke projecten nu nog te

realiseren zijn, zijn deze in het waarschijnlijke en gunstige alternatief niet meegenomen. In het ongunstige alternatief zijn de extra investeringen als een negatieve PM-post meegenomen.

3.3.2 Investeringen in hotel capaciteit

Nederland telt momenteel ongeveer 90.000 hotelkamers (NBTC, 2008). Indien het WK door Nederland en België samen georganiseerd wordt dan dienen er in totaal 60.000 kamers gereserveerd te worden voor FIFA, media en sponsors. In de veronderstelling dat deze gelijk verdeeld zijn over België en Nederland betekent dit dat er, uitgaande van de huidige capaciteit, tijdens het WK in Nederland 60.000 hotelkamers overblijven voor supporters en overige toeristen. Met name de hotelmarkt in Amsterdam is momenteel overspannen. De bezettingsgraad was in 2007 de op één (Londen) na hoogste van Europa (NBTC, 2008).³³ Te verwachten valt dat tijdens een WK het zwaartepunt van de overnachtingen van buitenlandse bezoekers in Amsterdam zal liggen. Een buitenlandse voetbalsupporter die voor het eerst in Nederland komt om een voetbalwedstrijd te bezoeken zal Nederland waarschijnlijk niet verlaten zonder Amsterdam een bezoek gebracht te hebben. Dat betekent dat Amsterdam het knelpunt wordt voor wat betreft de hotelcapaciteit tijdens een WK.

Een belangrijke kwestie voor een groot sportevenement is altijd of er wordt geïnvesteerd in extra capaciteit of dat men bewust voor schaarste kiest. Athene koos in 2004 bijvoorbeeld voor de Olympische Spelen van 2004 bewust voor schaarste (ETOA, 2006a). Dat leverde spectaculaire stijgingen van kamerprijzen op, maar voorkwam dat er na de OS grootschalige leegstand optrad. Preuss (2004) geeft aan dat de capaciteit van hotels tijdens OS feitelijk altijd volledig benut wordt. Vaak wordt vooraf in nieuwe capaciteit geïnvesteerd, maar wordt er te weinig geanticiperd op lagere vraag na de Spelen. Hierdoor ontstaat vaak na het evenement leegstand. Dat was het beeld in bijvoorbeeld Barcelona, Atlanta en Sydney, maar ook in Duitsland na het WK van 2006 (zie o.a. ETOA, 2006a en Männig, 2007). Baade en Matheson (2004) wijzen er ook op dat, in tegenstelling tot bij de Olympische Spelen, er bij een WK niet voortdurend een beroep op de hotelcapaciteit gedaan wordt tijdens het evenement. Immers, er worden per stadion doorgaans zes of zeven duels gespeeld over een periode van een maand. Tussen de wedstrijden zullen er nauwelijks WK-bezoekers blijven, terwijl er geen andere, ‘reguliere’ toeristen voor in de plaats komen, omdat zij drukte, hoge prijzen en chaos verwachten. Tussen duels kan de bezettingsgraad van hotels dus best tegenvallen. Dit zal minder gelden voor Rotterdam, omdat daar twee speelstadions zijn en de intervallen tussen wedstrijden dus kleiner zijn (voor Amsterdam geldt dit ook in het ongunstige scenario wanneer het Olympisch Stadion ook WK-duels krijgt toegewezen). Voor Amsterdam komt daar nog bij dat er vermoedelijk flink wat ‘spin-off toerisme’ zal zijn van WK-supporters die eerst elders een duel bezoeken en daar een bezoek aan Amsterdam aan vastplakken.

Voor de kosten-batenanalyse hebben deze overwegingen echter geen gevolgen. Immers, het gaat in de hotelbranche om volledig private investeringsbeslissingen. Investeringen in extra hotelcapaciteit worden alleen gedaan indien deze rendabel zijn, waarbij de baten (minstens) even groot zijn als de kosten en er dus een nulsaldo resulteert vanuit het perspectief van de MKBA.

---

³³ Sindsdien is de druk wel wat afgenomen als gevolg van teruglopende vraag onder invloed van de economische tegenspoed en het vergroten van de capaciteit.

Deze extra investeringen zijn rendabel omdat, onder andere, geprofiteerd wordt van de buitenlandse bezoekers tijdens het evenement. Daarom zou in de welvaartsberekening een deel van het extra rendement meegenomen moeten worden. In deze paragraaf gebeurt dit niet. Ten eerste worden verderop alle bestedingen van de buitenlandse bezoekers meegenomen. Het extra rendement dat hotels maken die speciaal voor het WK gebouwd worden is hier onderdeel van. Dit rendement hier opnemen zou tot een dubbeltelling leiden. Ten tweede lijkt het aantal hotels dat wel gebouwd wordt als het WK wel en niet als het WK niet in Nederland en België wordt gehouden erg klein. De omvang van het extra rendement is waarschijnlijk dus ook erg klein.

De baten die ontleend worden aan het inkomende toerisme tijdens het WK komen later aan bod (zie paragraaf 3.4.2).

3.3.3 Kosten organisatie

De kosten die het organisatiecomité (de *local organising committee* of LOC) maakt zijn vanuit het perspectief van Nederland geen kosten maar opbrengsten. Immers, het LOC krijgt van de FIFA een bedrag van ongeveer USD 400 miljoen om het WK te organiseren. Dit bedrag, dat feitelijk uit het buitenland komt, wordt vervolgens door het LOC in Nederland en België besteed. De belangrijkste kostenposten daarbij zijn de huur van de stadions voor de wedstrijden, operationele kosten en personeelskosten. Feitelijk moeten deze bestedingen van het LOC in Nederland en België als exporten van deze landen worden gezien. We nemen daarom de kosten van het LOC aan de batenkant in de MKBA mee en bespreken deze nader in paragraaf 3.4.1.

3.3.4 Voorbereidingskosten voor de overheid³⁴

Verschillende overheden zullen bij een WK dat in Nederland en België plaatsvindt betrokken zijn bij het welslagen van dit evenement. Primair gaat het dan om veiligheid en openbare orde. De kosten die daarmee gemoeid zijn komen apart aan bod in de MKBA in paragraaf 3.3.5. In deze paragraaf gaat om de organisatorische en beleidsmatige kant van het WK waar overheden een aandeel in hebben. Het grootste tijdsbeslag zal naar verwachting neerslaan bij de gemeenten waarin speelstadions zijn gelegen. Gemeenten zullen de randvoorwaarden moeten creëren waaronder het WK goed kan verlopen. Te denken valt dan aan overleg over calamiteitenplannen tussen gemeente, ambulances, politie en brandweer, verlenen van vergunningen, regelen van aankleding van de stad (*city dressing*), organisatie van *side-events*, uitwerken en implementeren van tijdelijke verkeersmaatregelen etc. Bovendien zullen er rond wedstrijden, als er grote aantallen supporters in een stad zijn, extra maatregelen nodig zijn, zoals het tijdelijk verwijderden van straatmeubilair, vaker schoonmaken en het afvoeren van meer afval. Met al deze werkzaamheden zullen in de aanloop naar en tijdens het WK diverse ambtenaren bezig zijn, hetgeen dus een reële kostenpost is. De inzet van deze ambtenaren kost geld en tijdens hun werkzaamheden voor het WK kunnen zij geen ander werk doen. Naast gemeenten zal ook een aantal ministeries (Justitie, Binnenlandse Zaken, Verkeer en Waterstaat, Economische Zaken, Volksgezondheid, Welzijn &

---

³⁴ Deze paragraaf bespreekt de kosten die de overheid maakt voor de voorbereiding van het evenement en de fanfeesten. De overheid wordt echter geconfronteerd met meer kosten, zoals de kosten voor beveiliging (zie de vorige paragraaf) en een gedeelte van de investeringskosten (zie de paragraaf over investeringskosten).

Sport en Buitenlandse Zaken) en de politie in de voorbereiding met een behoorlijk tijdsbeslag te maken hebben voor soortgelijke voorbereidende werkzaamheden.

Uit de literatuur is nagenoeg niets bekend over de omvang van de inzet van ambtenaren in de aanloop naar en tijdens een WK. De stad Stuttgart gaf aan € 5 miljoen te hebben besteed aan de organisatie van fanfeesten tijdens het WK van 2006 (Stadionwelt, 2006), maar verder zijn er geen aanknopingspunten. In Tabel 3.6 is weergegeven hoe groot de beleidsmatige inzet van ambtenaren bij de verschillende betrokken overheden is richting een WK. We veronderstellen dat er in de voorbereidingen rond de totstandkoming van het bid en direct daarna in 2010 en 2011 bij de steden, ministeries en politie 0,5 tot 1,5 voltijd baan in de voorbereidende werkzaamheden wordt geïnvesteerd. Daarna neemt het tijdsbeslag richting het WK jaarlijks gestaag toe. De genoemde ministeries hebben in 2018 dan 1,5 (BuZa) tot 4,5 (VWS) voltijdambtenaar op de voorbereidingen voor het WK zitten.³⁵ Van het tijdsbeslag bij politie en gemeenten zijn geen schattingen bekend. We gaan er voor de politie van uit dat er in 2010 één fte tijdsbeslag in de voorbereidingen gaat zitten en dat dit met 25% per jaar oploopt naar bijna 5 fte in 2018. Bij de gemeenten zal naar verwachting de tijdsbesteding nog harder toenemen in de laatste twee jaar. Daar veronderstellen we 50% groei, tot zeven voltijd banen in 2018. In 2019, een jaar na het WK, zal er naar verwachting in de afwikkeling bij de ministeries en gemeenten gemiddeld nog één medewerker met het WK bezig zijn, waarbij bijvoorbeeld te denken valt aan het opmaken van slotrapportages. Volgens (gemeente)ambtenaren die ervaring hebben met de organisatie van internationale sportevenementen zijn dit plausibele veronderstellingen.

Tabel 3.6 Beleidsmatige inzet overheden in aanloop naar WK (in fte)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
per speelstad	1,0	1,0	1,3	1,6	2,0	2,4	3,1	4,6	6,9	1,0
Politie	1,0	1,0	1,3	1,6	2,0	2,4	3,1	3,8	4,8	1,0
Ministerie van Justitie	0,5	1	1,3	1,3	1,6	1,6	2	2	2	0,5
Ministerie V&W	0,5	1	1	1,3	1,3	1,6	2	2	2,5	0,5
Ministerie BZK	1	1	1	1,3	1,6	2	3	3	3,5	1
Ministerie EZ	1	1	1	1,3	1,3	1,3	1,6	1,6	1,6	1
Ministerie VWS	1,5	1,5	1,5	1,5	2	2	3,5	4	4,5	1,5
Ministerie BuZa	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	1	1,5	0,5

De in Tabel 3.6 weergegeven tijdsbesteding is in Tabel 3.7 doorgerekend naar de totale besteding in voltijd banen van de verschillende overheden voor de onderscheiden projectalternatieven. Het gunstige scenario verschilt alleen van de andere twee door het aantal speelsteden waar het WK plaatsvindt; in het gunstige scenario is Heerenveen geen speelstad.

³⁵ Deze cijfers zijn gebaseerd op schattingen van de betrokken ministeries, o.a. aan de hand van ervaringen rond EURO2000.

Tabel 3.7 Totale beleidsmatige inzet overheden (in fte)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
gunstig	10,0	11,0	12,6	15,0	18,1	21,2	27,9	35,7	47,8	10,0
waarschijnlijk	10,0	11,0	12,6	15,0	18,1	21,2	27,9	35,7	47,8	10,0
ongunstig	11,0	12,0	13,8	16,6	20,0	23,6	30,9	40,3	54,7	11,0

Tegen een tarief van € 100.000 per voltijdambtenaar resulteert de totale beleidsmatige inzet van ambtenaren bij verschillende overheden in de in Tabel 3.8 weergegeven kostenbedragen.

Tabel 3.8 Kosten van beleidsmatige inzet overheden (x € mln)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
gunstig	1,0	1,1	1,3	1,5	1,8	2,1	2,8	3,6	4,8	1,0
waarschijnlijk	1,0	1,1	1,3	1,5	1,8	2,1	2,8	3,6	4,8	1,0
ongunstig	1,1	1,2	1,4	1,7	2,0	2,4	3,1	4,0	5,5	1,1

Deze kosten hebben alleen betrekking op de beleidsmatige tijdsbesteding van ambtenaren. De operationele kant, zoals het organiseren van fanfeesten, het extra schoonmaken van de stad, het aankleden van de stad, etc., is hier niet in opgenomen. Als referentiepunt hebben we daar de kosten die Stuttgart in het kader van het WK heeft gemaakt voor het organiseren van fanfeesten. Deze bedroegen naar verluidt € 5 miljoen. Dit bedrag extrapolierend naar het hele WK van 2006 bedroegen de kosten € 60 miljoen (twaalf speelsteden). Uitgaand van een gelijke verdeling van de wedstrijden over Nederland en België bedragen de kosten voor Nederland bij veronderstelling dan € 30 miljoen. Echter, naast het organiseren van fanfeesten zijn er nog andere operationele en organisatorische kosten, zoals de kosten van *citydressing*. Om ook deze kosten te dekken verhogen we de genoemde € 30 miljoen daarom met 50% tot € 45 miljoen, die volledig in het jaar 2018 vallen. Net als bij de bouwkosten van de stadions nemen we een onzekerheidsmarge in acht van 25% lagere kosten in het gunstige alternatief en 50% hogere kosten in het ongunstige scenario. Let wel: het terugbrengen van het aantal speelsteden in het gunstige scenario verlaagt de kosten maar ten dele. Immers, het aantal fanfeesten en de daaruit voortvloeiende werkzaamheden blijven in totaal even groot. Er kan in dat geval alleen bespaard worden op bijvoorbeeld *citydressing*, omdat er één stad minder hoeft te worden 'aangekleed'.

Tabel 3.9 laat zien hoe de kosten van de beleidsmatige inspanning en de operationele kosten van overheden zijn verdisconteerd tot een netto contante waarde. Zoals gezegd neemt de beleidsmatige inspanning toe met het naderen van het WK. De operationele kosten van gemeenten zijn volledig aan 2018 toegeschreven. Dat resulteert in het gunstige alternatief in totale kosten van € 35,8 miljoen. Voor het meest waarschijnlijke scenario liggen deze kosten op € 42,7 miljoen en het voor het ongunstige alternatief op € 65,0 miljoen.

Tabel 3.9 Totale kosten van inzet overheden (x € mln)

	NCW	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
gunstig	€ 35,8	€ 1,0	€ 1,1	€ 1,3	€ 1,5	€ 1,8	€ 2,1	€ 2,8	€ 3,6	€ 38,5	€ 1,0
waarschijnlijk	€ 42,7	€ 1,0	€ 1,1	€ 1,3	€ 1,5	€ 1,8	€ 2,1	€ 2,8	€ 3,6	€ 49,8	€ 1,0
ongunstig	€ 65,0	€ 1,7	€ 1,8	€ 2,1	€ 2,5	€ 3,0	€ 3,5	€ 4,6	€ 6,0	€ 73,0	€ 1,7

3.3.5 Kosten van veiligheid voor de overheid

Een van de grootste kostenposten van de organisatie van een WK hangt samen met de veiligheid. Deze bestaat uit twee delen; veiligheid in de stadions en veiligheid in het openbare domein. De veiligheid binnen de stadions wordt door het LOC georganiseerd, de kosten komen ook voor rekening van de LOC en zitten daarmee in de begroting van het LOC, die later wordt besproken (zie paragraaf 3.4.1). De veiligheid in het publieke domein is echter een overheidstaak, primair die van de politie, en de kosten daarvan worden in deze paragraaf geschat.

De politie-inzet voor een WK gaat ten koste van het reguliere politiewerk. Immers een agent die aan het WK werkt kan niet in dezelfde tijd een misdrijf oplossen. De welvaartskosten bestaan feitelijk uit een afname van hetgeen regulier politiewerk oplevert. Om dit monetair te waarderen gaan we ervan uit dat er in Nederland zoveel politie-inzet is dat aan de marge de kosten van de inzet gelijk zijn aan de baten voor de samenleving. Dit maakt dat de vermindering van het reguliere politiewerk gewaardeerd kan worden tegen de uurkosten van de politie-inzet.

Er zijn niet veel aanknopingspunten voor het schatten van de kosten van openbare veiligheid. Veelvuldig wordt naar Duitsland gewezen als goed referentiekader van deze kosten waarbij het WK van 2006 als uitgangspunt fungeert. De moeilijkheid is echter dat de openbare veiligheid in Duitsland op het niveau van de deelstaten is georganiseerd, waardoor een geaggregeerd beeld ontbreekt. Uit verschillende bronnen hebben we voor een aantal deelstaten kleine brokjes informatie geëxtraheerd, die we hebben geëxtrapoleerd naar het niveau van het hele WK. Gemiddeld werden er waarschijnlijk tussen de 5.000 en 6.000 agenten ingezet per duel. De schattingen van de kosten van die politie-inzet die we kunnen maken met de beschikbare gegevens variëren dan van € 117 miljoen tot ruim € 1 miljard, waarbij vaak niet duidelijk is waar de genoemde kostenbedragen precies uit zijn opgebouwd.

De meest betrouwbare methode lijkt het schatten van de totale kosten op basis van een gerealiseerd aantal overuren door agenten tijdens het WK. Brenke en Wagner (2007a) geven aan dat agenten in Berlijn tijdens het WK in totaal 230.000 overuren hebben gedraaid. Naast overuren wordt ook een deel van de reguliere werktijd van agenten aan veiligheid rond het WK besteed. Deze tijd komt tot stand door verdringing; de tijd die een agent aan het WK besteedt had hij anders aan regulier politiewerk kunnen besteden. We veronderstellen dat voor ieder overuur er één uur regulier politiewerk is verdrongen. Als een agent in een week tijdens het WK dus 50 uur heeft gewerkt, dan veronderstellen we dat 20 uur daarvan specifiek betrekking hadden op het WK en 30 uur op het reguliere politiewerk. Tegen een tarief van € 100 per uur politie-inzet komt dat neer op een totaalbedrag aan kosten van veiligheid door politie-inzet van € 46 miljoen voor Berlijn en € 491 miljoen voor het WK als geheel (zes van de 64 duels werden in Berlijn gespeeld).³⁶ Uit gegevens van de deelstaat Hessen (voordracht van Landespolizeipräsident

---

³⁶ Uit de Rijksbegroting blijkt dat er ongeveer € 4,5 miljard beschikbaar is voor politiewerk. Er zijn grofweg 40.000 agenten in Nederland. Per agent is er dus € 112.500 beschikbaar. Gemiddeld bestaat 70 tot 80% van de werktijd van een agent uit feitelijk politiewerk. Uitgaande van een voltijds dienstbetrekking van 1.600 uur zijn de kosten van één uur feitelijke politiewerk dan € 100 (Schmit, 2008). Op basis van gegevens uit de begroting van het politiekorps Hollands-Midden kan eenzelfde berekening worden gemaakt, die komt eveneens op een bedrag van € 100 per feitelijk uur politiewerk. In 'De kosten en baten van Koning Voetbal' wordt in het kader van veiligheid een bedrag van € 50 per uur politiewerk genoemd. Onduidelijk is echter waaruit dat tarief is opgebouwd, naar alle waarschijnlijk is dit tarief exclusief bureauwerk en overhead.

Norbert Nedela) blijkt dat de politie in Hessen tijdens het WK extra kosten heeft gemaakt ten bedrage van € 16 miljoen. Deze kosten bestaan uit uitbetaalde overuren en ondersteuning. Opnieuw uitgaande van één uur verdringing van regulier politiewerk per gerealiseerd overuur bedragen de kosten voor heel Duitsland daarmee € 427 miljoen.³⁷ Uit het *Abschlussbericht* van de Duitse regering blijkt ten slotte dat de kosten van veiligheid op federaal niveau een bescheiden € 5 miljoen beliepen. Deze kosten worden gevormd door het geven van militaire ondersteuning aan deelstaten bij het organiseren van de veiligheid. De inzet van de politie zit hier niet in en is dus een onderschatting.

Een alternatieve benadering is een inschatting van de kosten door veiligheidsexperts. Een expert van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft samen met een Belgische collega een schatting gemaakt. Deze schatting voor beide landen gezamenlijk kwam uit op € 400 tot € 600 miljoen. Dit was onder andere gebaseerd op een schatting van de kosten van het EURO2000 in Nederland en België³⁸, het feit dat een WK meer wedstrijden telt dan een EK, dat er nu wel fanfeesten georganiseerd zullen worden terwijl in 2000 de bezoekers zonder kaartje werden opgeroepen thuis te blijven, het feit dat de beveiligingseisen fors omhoog gegaan zijn (naar aanleiding van de aanslagen in september 2001 en de moord op Theo van Gogh en Pim Fortuyn). Naast personeelskosten was in deze schatting rekening gehouden met de inzet van materieel, zoals helikopters voor de bewaking van het luchtruim en surveillance vanuit de lucht. Tegelijkertijd gaven de deskundigen aan dat deze schatting nog met de nodige onzekerheid is omgeven. Naast ontwikkelingen op veiligheidsgebied speelt ook de gang van zaken rond het evenement een rol. Zo is de plaatsing en de loting van belang: welke landen plaatsen zich, wat voor supporters hebben die, kunnen die hier makkelijk komen, welke risicowedstrijden zijn er en waar (in Nederland of België)? Ook is de omvang van delegaties met hoog bezoek uit het buitenland dat beveiligd moet worden van belang voor de omvang van de politie inzet.³⁹

We nemen het gemiddelde van de twee schattingen op basis van de gemaakte overuren in Duitsland als uitgangspunt voor het waarschijnlijke scenario (€ 491 miljoen en € 427 miljoen). Gecorrigeerd voor inflatie tussen 2006 en 2010 is dit gemiddelde van de beveiligingskosten (€ 496 miljoen) in Duitsland nagenoeg gelijk aan het midden van de bandbreedte van de schatting van de beveiligingsdeskundige van het ministerie van BZK. Er is een aantal redenen om het gemiddelde van de twee schattingen op basis van de overuren te nemen. Enerzijds worden de kosten die Duitsland tijdens het WK heeft gemaakt veelvuldig genoemd als betrouwbaar uitgangspunt, maar er bestaat geen consensus over hoe dat bedrag vervolgens kan worden aangepast om tot een reële schatting te komen voor de Nederlandse situatie. Zo is aangegeven dat het bedrag voor de beveiliging in Duitsland moeiteloos met twee vermenigvuldigd kan worden om tot een schatting te komen van de Nederlandse situatie. De Nederlandse politie is

³⁷ De extra kosten hebben betrekking op de hele deelstaat Hessen waar één speelstad in ligt, Frankfurt. De kosten van de deelstaat Hessen zijn geëxtrapoleerd op basis van het inwonertal, 7,5% van de Duitse bevolking woont in Hessen (Hessisches Statistisches Landesamt & Statistisches Bundesamt Deutschland). Dit lijkt een zuiverder extrapolatie dan naar het aantal WK-duels omdat er ook rond side-events buiten de speelsteden mogelijk extra politie is ingezet.

³⁸ De Nederlandse kosten worden geschat op 14 miljoen gulden terwijl de Belgische kosten op € 25 miljoen worden geschat.

³⁹ De deskundige had het over medewerkers orde en veiligheid, dit omvat zowel de politie, de Koninklijke Marechaussee, verkeersregelaars, Dienst Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging (DKDB), buitenlandse agenten waar de Nederlandse overheid kosten voor moet maken en militairen. De inzet is groot maar haalbaar.

doorgaans geneigd minder grote aantallen agenten in te zetten, maar wel andere, kostbaarder, veiligheidsmaatregelen te nemen dan de Duitse politie. Anderen zeggen dat we ervan uit moeten gaan dat we de afgelopen jaren zijn doorgeschooten met het nemen veiligheidsmaatregelen, waardoor we in 2018 vermoedelijk met minder hoge kosten van doen hebben. Een andere reden daarvoor kan zijn dat maatregelen die nu extra genomen worden en daarom kostbaar zijn tegen die tijd onderdeel uitmaken van de reguliere veiligheidsprocedures. Kortom, er bestaat geen consensus over de wijze waarop een schatting van de kosten van veiligheid rond het WK in Duitsland kan worden vertaald naar het WK van 2018 in Nederland en België. Om die reden houden we hier als uitgangspunt voor het waarschijnlijke scenario vast aan het gemiddelde van de twee meest betrouwbare schattingen voor Duitsland. Voor Nederland komen we, gecorrigeerd voor inflatie en verdisconteerd naar 2010 dan op een bedrag van € 153,3 miljoen. Vanwege de grote onzekerheid waarmee deze schatting is omgeven nemen we een grotere marge in het gunstige en het ongunstige scenario dan bij de kosten van de stadions. We gaan hier uit van 50% lagere kosten in het gunstige alternatief en 100% hogere kosten in het ongunstige scenario. De kosten van deze projectalternatieven belopen daarmee € 76,7 miljoen resp. € 306,6 miljoen.

3.3.6 Kosten hooliganisme en vandalisme

Een sportevenement brengt altijd risico's met zich mee op vandalisme, hooliganisme en rellen. EURO2000 is wat dat betreft ook niet vlekkeloos verlopen, gezien de rellen rond de wedstrijd Duitsland – Engeland in Charleroi. Het gaat dan niet alleen om materiële schade door vandalisme of rellen, maar ook om afbreukrisico van het imago van Nederland en een toegenomen gevoel van onveiligheid. Het gaat hier om extra kosten bovenop de beveiligingskosten, die echter onzeker zijn, omdat het niet vaststaat dat dergelijke ongeregelde heden zich zullen voordoen. De kans daarop lijkt op voorhand niet groot, en hangt ook sterk samen met welke landen zich kwalificeren en hoe het speelschema eruit komt te zien. De laatste jaren hebben zich bij eindtoernooien geen serieuze ongeregelde heden voorgedaan. De laatste twee eindtoernooien het WK van 2006 in Duitsland en het EK 2008 in Oostenrijk en Zwitserland zijn wat dat betreft vlekkeloos verlopen. Voor het gunstige en het waarschijnlijke scenario lijkt het niet reëel om kosten in te calculeren voor hooliganisme of vandalisme gezien deze historie. Echter, het volledig weglaten van dit risico geeft een te positief beeld. In het ongunstige alternatief houden we daarom rekening met één wedstrijd in Nederland die serieus uit de hand loopt. De rellen rond het kampioenschap van Feyenoord in 1999 geven dan een aanknopingspunt. De materiële schade bij deze rellen werd geschat op f 5 tot 10 miljoen (Volkskrant, 27 april 1999). We nemen in het ongunstige scenario daarom een bedrag van € 10 miljoen mee als kostenpost voor één serieus incident tijdens het WK. Verdisconteerd naar 2010 komt dat neer op een bedrag van € 6,2 miljoen dat aan de kostenkant moet worden meegenomen.

3.3.7 Verstoring openbare leven en verkeerscongestie

Een groot evenement als een WK voetbal zal ook voor niet-liefhebbers niet ongemerkt voorbij gaan. Met name in de speelsteden zal iedereen, voetballiefhebber of niet, geconfronteerd worden met het WK. Rond wedstrijden zullen tienduizenden supporters van en naar het stadion trekken door de stad. Een veelvoud daarvan zal fanfeesten bezoeken die georganiseerd worden in de

steden waarvoor vermoedelijk pleinen afgezet zullen worden. Ook zal er vanwege wegafzettingen rond stadions en fanfeesten en tijdelijke verkeersmaatregelen vermoedelijk sprake zijn van extra verkeershinder en congestie tijdens het WK. Kortom, het openbare leven in de speelsteden zal gedurende het WK niet zijn gewone gang gaan. Matheson (2006) benadrukt dat de negatieve invloed van dit type niet-economische effecten van een groot sportevenement voor de inwoners van speelsteden niet moet worden onderschat in een kosten-batenanalyse. Het is echter op dit moment niet mogelijk om deze effecten te kwantificeren. In de MKBA nemen we de verstoring van het openbare leven en verkeerscongestie daarom op als negatieve PM-post.

3.4 Baten

In deze paragraaf bespreken we achtereenvolgens de volgende batenposten

- Opbrengsten;
- Toerisme;
- Bestedingen bij detailhandel;
- Effect op handel;
- Effect op werkgelegenheid;
- Waardering voor het WK in de buurt;
- Nationale trots, verbondenheid, geluk, blijdschap en saamhorigheid;
- Effect op sportieve prestaties: kwalificatie, deelname en succes;
- Effect op sportbeoefening;
- Effect op de Olympische Spelen;
- Milieueffecten.

3.4.1 Opbrengsten

De opbrengsten van een WK die neerslaan in Nederland en België bestaan uit vier onderdelen:

- De kosten die het LOC maakt voor de organisatie van het WK worden betaald uit een budget dat de FIFA ter beschikking stelt. Deze fondsen zijn afkomstig uit het buitenland en de kosten die het LOC maakt kunnen dus als exporten van Nederland en België worden gezien. Tevens zal de FIFA zelf uitgaven in de organiserende landen doen.
- Aan het eindtoernooi van het WK nemen 32 landen deel. De ploegen inclusief begeleiding van deze 32 landen zullen, afhankelijk van hoe ver men reikt in het toernooi, enige tijd in Nederland of België verblijven. De kosten die nationale voetbalbonden maken voor dit verblijf zijn opbrengsten of exporten voor Nederland en België.
- Een WK voetbal krijgt veel media-aandacht. Om het WK te verslaan zullen er serieuze aantallen mediaverslaggevers naar Nederland en België afreizen die hier enige tijd verblijven. De verblijfskosten van de media zijn eveneens opbrengsten voor de organiserende landen.
- Met het WK zijn tegenwoordig grote commerciële belangen gemoeid. De FIFA heeft een aantal grote sponsors en de meeste nationale voetbalbonden hebben ook vaste sponsors voor hun nationale elftal. Tijdens een eindtoernooi worden sponsors en partners veelvuldig uitgenodigd om wedstrijden te bezoeken. De verblijfskosten van deze gasten tellen als opbrengsten voor Nederland en België.

Andere voor de hand liggende en substantiële baten van een WK, zoals de opbrengsten uit ticketverkoop en de opbrengsten van de verkoop van Tv-rechten, slaan niet in Nederland en België neer, omdat deze direct aan de FIFA toe vallen. Om die reden vallen deze baten uit deze MKBA.

Kosten LOC en uitgaven FIFA in het organiserend land

Op dit moment is de begroting van het LOC nog niet bekend. Naar verwachting zal het totaalbedrag van de begroting ongeveer USD 400 miljoen belopen, dat is het bedrag dat de FIFA ter beschikking stelt voor de organisatie van het WK. Het grootste deel van dit bedrag zal worden besteed aan de huur van de stadions voor de wedstrijden, operationele kosten en personeelskosten. Dit bedrag, omgerekend € 283,7 miljoen, zal worden besteed in Nederland en België en telt dus als baten meer voor deze landen.⁴⁰ Omdat nog niet duidelijk is hoe deze kosten precies zijn opgebouwd is ook niet duidelijk hoe deze verdeeld zijn over België en Nederland. De kosten voor de huur van stadions en een groot deel van de andere operationele kosten zullen min of meer gelijk verdeeld zijn. Echter, het organisatiecomité zal vrijwel zeker in Nederland gevestigd zijn. De ervaring met EURO2000 leert dat het gevolg daarvan is het overwegende deel van de staf Nederlands zal zijn. Tijdens EURO2000 was de verdeling grofweg 2/3 Nederlands en 1/3 Belgisch personeel. We gaan er voor de MKBA vanuit dat 60% van de uitgaven van het LOC in Nederland neerslaat (€ 170 miljoen in 2018). Verdisconteerd naar 2010 betekent dit een opbrengstenpost van € 105,1 miljoen voor Nederland.

Naast de LOC ontplooit ook de FIFA activiteiten in het organiserende land. Hoe groot deze uitgaven zijn is lastig in te schatten. De hoogste schatting hiervoor is USD 1,2 miljard door de FIFA. Echter hiervan is nog geen onderbouwing of indeling te geven. Wel is hiervan bekend dat de uitgaven aan de LOC hierin zitten en dat de uitgaven aan het prijzengeld voor deelnemende landen erin zitten. Dergelijke posten worden al meegenomen of vallen buiten Nederland en België. Voordat we daarom hier een bedrag vaststellen kijken we ook naar uitgaven die de FIFA in het verleden heeft gerealiseerd.

Tabel 3.10 geeft de uitgaven van de FIFA aan het WK 2006 in Duitsland weer. De eerste kolom geeft het bedrag in Zwitserse franken weer. De totale uitgaven in Zwitserse franken waren 881 miljoen omgerekend in euro's van 2010 is dat € 630 miljoen. Hiervan kwam € 215 miljoen terecht in het organiserende land. Het bedrag dat de LOC waarschijnlijk gaat opvoeren als kosten (USD 400 miljoen) is omgerekend € 283 miljoen. Dit is 32% hoger dan de totale uitgaven van de FIFA (inclusief de uitgaven aan de LOC) in Duitsland.⁴¹

---

⁴⁰ Wisselkoers per 27 januari 2010

⁴¹ Merk op dat inflatie in deze berekening geen rol speelt.

Tabel 3.10 Uitgaven van de FIFA aan het WK 2006

	miljoen Zwitserse frank 2003-2006	euro's van 2006	euro's van 2010 (voor inflatie gecorrigeerd	percentage van het bedrag dat in het organiserend land terecht komt	bedrag dat in het organiserend land terecht komt.
Contributions to teams (prize money)	332	211	238	0%	0
Contributions to the OC 2006 FIFA World Cup	250	159	179	100%	179
Compensation for teams and participants	104	66	74	0%	0
Information technology	46	29	33	50%	16
Rights protection	35	22	25	50%	13
Insurance expenses	16	10	11	0%	0
Referees	16	10	11	0%	0
fifaworldcup.com	13	8	9	0%	0
Fan-related expenses	13	8	9	100%	5
Other	56	36	40	50%	20
Expenses in 2003-2006 period	881	560	630		215

Bron: Kolom 1 FIFA jaarverslag 2006. Andere kolommen Inschatting en berekening SEO Economisch Onderzoek.

De FIFA heeft aangegeven dat de uitgaven van de FIFA stijgen naar USD 1,2 miljard. Dit zou onder andere al blijken uit de uitgaven die de FIFA in en voor het WK Zuid-Afrika maakt. Tabel 3.11 geeft in de eerste twee kolommen de uitgaven die de FIFA nu reeds gedaan heeft voor het WK voetbal in Zuid-Afrika in 2010 (voor zover deze informatie openbaar is).⁴²

Tabel 3.11 Uitgaven van de FIFA aan het WK 2010 in Zuid Afrika.

	2007	2008	totaal USD	totaal €	percentage van het bedrag dat in het organiserend land terecht komt	bedrag dat in het organiserend land terecht komt.
Contribution to LOC	91	130	221	158,4	100%	158
Team en officials	11	17	28	20,1	100%	20
Marketing rights/TV productie	20	48	68	48,8	0	0
Other	27	150	177	126,9	50%	63
Accured expenses	142		142	101,8	50%	51
Totaal	291	345	636	456,0		293

Bron: Kolom 1 en 2 FIFA jaarverslag 2007, 2008. Andere kolommen inschatting en berekening SEO Economisch Onderzoek.

Omgerekend komen deze uitgaven op € 456 miljoen waarvan € 293 miljoen in het organiserend land terecht komt. Dit kan nog oplopen in verband met uitgaven in 2009 en 2010. Een paar kanttekeningen bij deze cijfers zijn op zijn plaats. Zo is de helft van het bedrag onderdeel van

⁴² Het FIFA jaarverslag over 2006 was in Zwitserse franken, daarna is de FIFA overgegaan op Amerikaanse dollars als eenheid.

overige uitgaven en gereserveerde uitgaven. Dit is een weinig informatieve labelling. De toerekening waar de baten terecht komen is hier dan ook redelijk ruw. Verder is de organisatie van het WK in 2010 in Zuid-Afrika later op gang gekomen en chaotischer gegaan dan de organisatie van het WK in Duitsland. De organisatie van het WK in 2018 of 2022 in Nederland en België zal eerder op de organisatie in Duitsland dan op de organisatie in Zuid-Afrika lijken.

Hier moet een keuze worden gemaakt over hoe de uitgaven van de LOC en de FIFA mee te nemen. Hier is ervoor gekozen om de uitgaven van de LOC en FIFA gezamenlijk die in Nederland en België neerslaan te schatten op € 284 miljoen, hiervan slaat 60% in Nederland neer (€ 170 miljoen in 2018, dat is na verdisconteren € 105,1 miljoen). In het ongunstige alternatief zijn de uitgaven van LOC en FIFA 75% lager (€ 78,8 miljoen), terwijl ze in het gunstige alternatief scenario 50% hoger zijn (€ 157,7 miljoen).

Verblijf nationale teams

Aan het WK nemen 32 landen deel. Deze verblijven in de voorbereidingen en tijdens het WK enige tijd in Nederland en België. Uit gegevens over het verblijf van een nationaal team in Duitsland tijdens het WK 2006 blijkt dat de totale verblijfskosten van deze ploeg € 2,8 miljoen bedroegen voor een verblijf van in totaal 21 dagen. Per dag komt dat, inclusief inflatiecorrectie, neer op een bedrag van ruim € 149.000. Voor het EK 2008 waren deze kosten voor dit team € 170.000 per dag. We nemen als schatting van de kosten per nationale ploeg per dag het gemiddelde van deze twee bedragen: € 159.000.

De 32 landen die aan het WK deelnemen zullen enige tijd voor aanvang van het toernooi in Nederland en België neerstrijken. De FIFA schrijft voor dat alle teams minimaal vijf dagen voor aanvang van het toernooi aanwezig zijn. We nemen daarom vijf dagen voor het openingsduel als uitgangspunt. Verder zullen ploegen nadat ze worden uitgeschakeld doorgaans nog één nacht blijven en de volgende dag huiswaarts keren. Tabel 3.12 laat zien dat het speelschema van het WK 2006 volgend dit betekent dat alle nationale ploegen samen 726 dagen in Nederland en België verblijven voor een totaalbedrag van € 115,8 miljoen. Ervan uitgaand dat de helft van die verblijfsdagen in Nederland neerslaat en de helft in België zullen de additionele opbrengsten voor Nederland derhalve € 57,9 miljoen belopen. Omdat deze bedragen nog met onzekerheid zijn omgeven nemen we, net als bij de investeringen in stadions, een marge van 25% lagere opbrengsten in het ongunstige en 50% hogere opbrengsten in het gunstige alternatief. Verdisconteerd leidt dit tot opbrengsten van € 26,8 miljoen in het ongunstige, € 35,7 miljoen in het waarschijnlijke alternatief en € 53,6 miljoen in het gunstige alternatief.

Tabel 3.12 Verblifskosten nationale ploegen (x € miljoen)

aantal ploegen	aantal verblifsdagen	totaal aantal dagen	totale verblifskosten
16	19	304	€ 48,5
8	23	184	€ 29,3
4	27	108	€ 17,2
2	31	62	€ 9,9
2	34	68	€ 10,8
	totaal	726	€ 115,8
		waarvan in Nederland	€ 57,9

Verblijf media

Tijdens het EK in 2008 waren er naar schatting in Oostenrijk en Zwitserland 12.000 mediavertegenwoordigers aanwezig (Helmenstein, Kleissner & Moser, 2007). Per deelnemend team komt dat neer op 750 verslaggevers.⁴³ Tijdens een WK zal het met 32 deelnemende teams naar schatting dan gaan om 24.000 mediareporters, waarvan bij veronderstelling de helft, 12.000, in Nederland verblijft.⁴⁴ Oldenboom, Gratton & Solberg (2002) geven aan dat het overwegende deel van de media blijft tot het eigen nationale team is uitgeschakeld. Dat betekent dat het schema uit Tabel 3.12 kan worden toegepast op het verblijf van verslaggevers. In totaal verblijven de gezamenlijke media tijdens het WK dan 544.500 dagen in Nederland en België (Tabel 3.13). Dit aantal dagen moet vermenigvuldigd worden met de gemiddelde bestedingen per dag. We veronderstellen dat deze van de media wat hoger liggen dan de bestedingen van ‘reguliere’ bezoekende toeristen. We gaan daarom voor de verschillende projectalternatieven uit van € 150, € 200 resp. € 250 per dag.⁴⁵ Voor Nederland komt dat neer op extra opbrengsten van € 40,8 miljoen, € 54,5 miljoen resp. € 68,1 miljoen voor het ongunstige, waarschijnlijke, en gunstige scenario. Verdisconteerd naar 2010 komt dit neer op bedragen van € 25,2 miljoen, € 33,6 miljoen resp. € 42,0 miljoen.

Tabel 3.13 Verblifskosten media

aantal ploegen	aantal verblifsdagen	totaal aantal dagen	ongunstig (€ 150 p/d)	waarschijnlijk (€ 200 p/d)	gunstig (€ 250 p/d)
16	19	228.000	€ 34,2	€ 45,6	€ 57,0
8	23	138.000	€ 20,7	€ 27,6	€ 34,5
4	27	81.000	€ 12,2	€ 16,2	€ 20,3
2	31	46.500	€ 7,0	€ 9,3	€ 11,6
2	34	51.000	€ 7,7	€ 10,2	€ 12,8
	totaal	544.500	€ 81,7	€ 108,9	€ 136,1
		waarvan in Nederland	€ 40,8	€ 54,5	€ 68,1

⁴³ Er zullen tijdens het EK bij de genoemde 12.000 verslaggevers ook flink wat uit niet-deelnemende landen afkomstig zijn, maar dat beeld zal bij een WK niet anders zijn, waardoor het aantal verslaggevers per team vergelijkbaar is.

⁴⁴ Ter referentie, het ministerie van VROM gaat in het Schetsboek Ruimte voor Olympische Plannen uit van 35.000 mediaverslaggevers tijdens OS. Dat aantal lijkt goed te rijmen met het geschatte aantal van 24.000 tijdens het WK, met name vanwege het grote verschil in het aantal deelnemende landen (zie Tabel 2.1).

⁴⁵ Deze bedragen worden in paragraaf 3.4.2 bij de uitwerking van het toerisme nader toegelicht.

Verblijf en uitgaven sponsors en partners

Het verblijf van sponsors en partners die tijdens het WK Nederland en België aandoen voor een bezoek aan een wedstrijd zijn ook een opbrengstenpost voor de organiserende landen. Echter, het bezoek van sponsors en partners zit al verwerkt in drie andere batenposten:

- Een deel van deze bezoeken wordt vanuit het LOC georganiseerd namens de FIFA en de kosten en baten hiervan zijn derhalve opgenomen in de begroting van het LOC.
- Een deel van de bezoeken wordt door nationale voetbalbonden bekostigd, daar waar het gaat om bezoeken van sponsors van nationale ploegen. Deze kosten zijn al opgenomen in de verblijfskosten van nationale teams.
- Het belangrijkste deel van de bezoeken van sponsors en partners is echter verwerkt in de ‘reguliere’ toeristenstromen rond het WK. Daar gaan we uit van het totaal aantal beschikbare tickets ongeacht de achtergrond van het wedstrijdbezoek.

Het apart berekenen en opnemen van de verblijfskosten van sponsors en partners zou daarom leiden tot dubbeltellingen in de MKBA. Daarom worden deze hier op nul gesteld en wel meegenomen bij de hierboven genoemde batenposten.

Verder zullen sponsors acties ondernemen rond het WK. Het bedrag dat een sponsor hieraan uitgeeft zal variëren van hoe belangrijk het organiserende land is voor die sponsor. Echter dit bedrag zullen de sponsors grotendeels uit het reguliere budget halen. Deels zullen er extra uitgaven aan advertentie, promotie, PR en hospitality zijn. Een schatting is dat de twaalf partners/sponsors van de FIFA hier € 5 tot € 10 miljoen aan uitgeven. Hiermee komt deze uitgave op € 60 tot € 120 miljoen. Voor Nederland is hiervan de helft meegenomen (€ 45 miljoen, verdisconteerd is dit € 27,8 miljoen) in het waarschijnlijke scenario. In het gunstige scenario is het dubbele meegenomen terwijl in het ongunstige scenario de helft is meegenomen.

Belasting vrijstelling FIFA

De FIFA vraagt aan de overheden van de organiserende landen een belastingvrijstelling (*tax exemption, guarantee number 3*) voor haar activiteiten en de aan haar gelieerde ondernemingen. Deze belastingvrijstelling is erg weinig omschreven in FIFA-documentatie en ook heeft de Nederlandse overheid nog niet besloten hoe hiermee om te gaan. Ten tijde van het schrijven van dit rapport was vooral het ministerie van Financiën hier nog druk mee bezig, waarna nog afstemming met België moet plaatsvinden. Deze afstemming is niet triviaal omdat de Nederlandse en Belgische fiscale stelsels enigszins verschillen. Het ministerie van Financiën kon nog geen schatting maken van deze kosten. De schatting hieronder is dan ook gemaakt door de auteurs van dit rapport. Deze schatting was tijdens het opstellen van dit rapport niet te verifiëren en is hier daarom als eerste schatting van de grootteorde meegenomen.

De belastingvrijstelling zou moeten gelden voor alle FIFA activiteiten in het organiserende land en voor de activiteiten van de FIFA-contractors. Dingen die hier onder vallen zijn de lokale FIFA-vestiging tot en met het WK, de uitzendrechten, de uitgekeerde premies voor de deelnemende teams, de tickets en de hotelkamers die via de FIFA geboekt worden. Hoe groot deze posten zijn is lastig te bepalen: immers een deel van de belasting wordt misschien in Zwitserland gegeven en dubbele fiscale belasting wordt voorkomen (hierover bestaat een belastingverdrag met Zwitserland). Verder gaat het voor deze MKBA om de bedragen die de Nederlandse overheid misloopt omdat het WK in Nederland is en die de overheid wel zou krijgen als het WK elders wordt gehouden. De belasting die de Nederlandse overheid misloopt

over de FIFA vestiging, de uitzendrechten en de ticketverkoop is daarom waarschijnlijk verwaarloosbaar.⁴⁶ De belastingvrijstelling op de hotelkamers die via de FIFA worden verhuurd is waarschijnlijk niet verwaarloosbaar en dit wordt hier daarom meegenomen. De FIFA gaat 60.000 kamers bemiddelen (voor media, FIFA en sponsors), 55% hiervan ligt in Nederland. De gemiddelde kamerprijs is € 100.⁴⁷ Uitgaande van een belastingpercentage van 20% (BTW en toeristenbelasting), komen de kosten van de gemiste belastingvrijstelling op € 23,1 miljoen. In het gunstige scenario gaan we uit van geen gemiste belastinginkomsten terwijl we in het ongunstige alternatief van twee maal zo hoge kosten uitgaan.

Totaalbeeld

In Tabel 3.14 zijn de hierboven besproken batenposten samengebracht. In het ongunstige scenario gedragen de totale verdisconteerde baten € 144,8 miljoen. In het waarschijnlijke scenario loopt dit op naar € 179,2 miljoen en in het gunstige scenario bedragen de baten € 262,7 miljoen.

Tabel 3.14 Totale opbrengsten organisatie WK

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
organisatiekosten LOC	€ 78,8	€ 105,1	€ 157,7
verblijfskosten nationale teams	€ 26,8	€ 35,7	€ 53,6
verblijfskosten media	€ 25,2	€ 33,6	€ 42,0
verblijfskosten sponsors en partners	€ 13,9	€ 27,8	€ 55,6
kosten belastingvrijstelling FIFA	€ 0,0	-€ 23,1	-€ 46,2
totaal opbrengsten	€ 144,8	€ 179,2	€ 262,7

3.4.2 Toerisme

Een van de belangrijkste effecten van een WK is dat er meer toeristen naar het organiserende land komen (of lijken te komen). Deze toeristen geven geld uit aan overnachtingen, transport, eten en drinken, merchandising etc. Deze bestedingen vormen een impuls voor de Nederlandse economie. Om deze impuls te kunnen waarderen moet een aantal stappen doorlopen worden en een aantal vragen worden beantwoord. Hoeveel meer toeristen komen er door het WK en hoeveel meer geven deze uit? Het toerisme rond een WK lijkt vaak een hoge vlucht te nemen, echter, eerdere WK's en OS hebben laten zien dat er ook reguliere toeristen worden afgeschrikt door een groot sportevenement die hoge prijzen, chaos en congestie verwachten (zie bijvoorbeeld Baade & Matheson, 2004; en ETOA, 2006). Verschillende effecten zijn van invloed op het daadwerkelijke aantal extra toeristen vanwege het WK. In navolging van Preuss, Kurscheidt & Schütte (2007) onderscheiden we de volgende typen toeristen (in de tekst volgend op deze opsomming beargumenteren we waarom we welke percentage voor Nederland gebruiken):

- *Eventbezoekers*, mensen die speciaal voor het WK naar Nederland komen om een duel of fanfeest te bezoeken genereren extra bestedingen in Nederland. Deze groep buitenlanders was

⁴⁶ Deels lekken er uitgaven aan tickets weg voor Nederlanders die in Nederland wel naar een WK wedstrijd gaan en in het buitenland niet. Echter hierbij lekt het hele bedrag weg en niet alleen het belastingdeel ervan. Het gehele bedrag dat wegkomt wordt verderop al geschat. Hier het deel van de tickets dat aan belastingen weglekt schatten zou een dubbeltelling zijn.

⁴⁷ De FIFA legt hier nog 30% opslag bovenop voor de bemiddeling. Echter dit komt in ieder geval niet in Nederland terecht.

bij een WK in Engeland niet naar Nederland maar naar Engeland afgereisd en daarom zijn de bestedingen van deze groep volledig additioneel voor Nederland.

- *Time-switchers*, toeristen die sowieso van plan waren om Nederland te bezoeken, en besluiten dat te koppelen aan het WK kunnen niet als extra toeristen worden gerekend. Immers, deze groep was sowieso naar Nederland gekomen, zij het misschien enkele maanden eerder of later.
- *Casuals*, toeristen die sowieso Nederland zouden bezoeken, ongeacht of er een WK aan de gang is moeten buiten beschouwing blijven. Immers, dit zijn geen extra toeristen vanwege het WK.
- *Verlengers*, de bestedingen van toeristen die sowieso naar Nederland komen, maar die vanwege het WK hun verblijf verlengen zodat zij een wedstrijd of fanfeest kunnen bezoeken moeten niet volledig als extra bestedingen aan het WK worden toegerekend.
- *Thuisblijvers*, de bestedingen van Nederlanders die sowieso het WK zouden bezoeken, ook als het elders zou plaatsvinden, moeten volledig als extra worden meegeteld. Immers, als het WK in Engeland zou zijn in plaats van in Nederland en België dan had deze groep tijdens het WK in Engeland gezeten en daar zijn geld besteed.
- *Wegblijvers*, mensen die verwachten dat een WK leidt tot hoge prijzen, veel drukte, afzettingen, chaos en bouwwerkzaamheden kunnen besluiten hun bezoek aan Nederland uit of af te stellen. In het geval van uitstel is er geen sprake van gemiste bestedingen in Nederland, in het geval van afstel (dit wordt *crowding-out* genoemd) uiteraard wel.
- *Meereizenden*, mensen die voor een WK-duel naar Nederland komen nemen vaak iemand mee die geen WK-evenementen bezoekt, maar die zonder het WK toch niet was gekomen. Dit wordt *crowding-in* genoemd en leidt tot extra bestedingen in Nederland.
- *WK-vluchtelingen*, Nederlanders die geen affiniteit met voetbal hebben en de drukte in de speelsteden vrezen kunnen ervoor kiezen Nederland te ontvluchten. Echter, het lijkt aannemelijk te veronderstellen dat deze groep, die vermoedelijk sowieso al klein is, er dan voor kiest om een vakantie te plannen tijdens het WK, waar men anders in een andere periode met vakantie was gegaan.⁴⁸ Dat betekent dat er geen sprake is van gedeferde bestedingen door gevluchte Nederlanders, maar puur van *time-switching*. De groep mensen die een extra vakantie plant vanwege het WK is bij veronderstelling verwaarloosbaar klein en we stellen de gedeferde bestedingen van deze groep in de MKBA vast op nul.

Buitenlandse bezoekers van wedstrijden

Gemiddeld zal het aantal beschikbare tickets voor WK-duels rond de 50.000 liggen (Holland-Belgium Bid). Dat betekent dat er bij 32 duels in Nederland 1,6 miljoen tickets te vergeven zijn. Wedstrijden van WK's zijn doorgaans (nagenoeg) uitverkocht. We gaan daarom in het waarschijnlijke en het gunstige scenario beide uit van 1,6 miljoen verkochte tickets bij een bezettingsgraad van 100% (Tabel 3.15). In het ongunstige alternatief gaan we uit van tegenvallende ticketverkoop. Bij een gemiddelde bezettingsgraad van 85% worden er dan 1,36 miljoen tickets verkocht. De gemiddelde wedstrijdbezoeker had tijdens het WK 2006 2,2 tickets (Kurscheidt, Preuss & Schütte, 2008). Dat geeft in het waarschijnlijke scenario een totaal van 727.000 unieke bezoekers. Hoe meer kaartjes men per persoon heeft, hoe lager het aantal unieke bezoekers. We gaan daarom in het ongunstige scenario uit van gemiddeld 3 tickets per persoon

⁴⁸ Kurscheidt, Preuss & Schütte (2006) hebben een steekproef van 665 mensen in het centrum van één van de speelsteden van het WK 2006 gevraagd of zij vanwege het WK een buitenlandse vakantie hadden geboekt. Eén respondent gaf aan dat gedaan te hebben.

en in het gunstige alternatief van 1,5 ticket per persoon. Dat geeft 453.000 resp. 1,1 miljoen unieke bezoekers. Oldenboom, Gratton & Solber (2002) geven aan dat bij EURO2000 32% van de kaartjes door Nederlandse en Belgische supporters werd gekocht. In Nederland lag dat percentage wat hoger. Uit gegevens over het WK 2006 weten we dat 60% van de bezoekers van WK-duels Duits was ((Kurscheidt, Preuss & Schütte, 2008). Het is aannemelijk dat de ervaringen tijdens EURO2000 een betere voorspeller zijn voor het WK 2018 dan de ervaringen in Duitsland. Immers, Duitsland kan putten uit een totale bevolking van 82 miljoen mensen om de speelstadions te bevolken, tegenover ruim 16 miljoen in Nederland. Dat zou betekenen dat er een aanzienlijk groter deel van de Nederlanders naar een WK-duel moet gaan dan destijds in Duitsland gold voor de Duitsers om op 60% Nederlandse bezoekers te komen. Dat lijkt geen waarschijnlijke veronderstelling. Wel is het zo dat er tijdens een WK veel duels zijn tussen landen die ver van Nederland liggen, waardoor er aanzienlijk minder fans uit die landen zullen aanreizen dan tijdens een EK. Om die reden is het niet onaannemelijk dat het percentage Nederlandse bezoekers gemiddeld wat hoger zal uitvallen dan tijdens EURO2000. We gaan daarom in het waarschijnlijke scenario uit van 40% Nederlandse bezoekers. Geprojecteerd op Nederland betekent dit 436.000 unieke buitenlandse bezoekers van WK-duels. In het gunstige scenario houden we de verdeling van EURO2000 en gaan we er van uit dat 35% van de tickets door Nederlanders wordt gekocht, wat leidt tot 693.000 unieke buitenlandse bezoekers. In het ongunstige alternatief veronderstellen we dat slechts 50% van de tickets door buitenlandse bezoekers wordt gekocht. Dit resulteert in 227.000 unieke buitenlandse bezoekers.

Tabel 3.15 Aantal buitenlandse bezoekers van WK-duels in Nederland

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
aantal verkochte tickets	1.360.000	1.600.000	1.600.000
aantal tickets per persoon	3,0	2,2	1,5
aantal bezoekers	453.333	727.273	1.066.667
% Nederlandse bezoekers	50%	40%	35%
aantal buitenlandse bezoekers	226.667	436.364	693.333

De in Tabel 3.15 gepresenteerde aantallen unieke buitenlandse bezoekers zijn niet allemaal extra toeristen, gegeven de hierboven besproken typen toeristen. In Tabel 3.16 is weergegeven hoe het aantal unieke buitenlandse WK-toeristen kan worden doorgerekend naar het aantal additionele buitenlandse bezoekers. Uit cijfers van Kurscheidt, Preuss & Schütte (2007) is bekend welk deel van de bezoekers van WK-duels ook zonder WK was gekomen (casuals), eerder of later alsnog was gekomen (time-switchers) of langer is gebleven (verlengers). De aantallen bezoekers corrigeren we voor deze toeristen, die geen extra bestedingen genereren. We veronderstellen daarbij dat mensen die hun verblijf hebben verlengd vanwege het WK gemiddeld twee keer zo lang zijn gebleven als zij zonder WK hadden gedaan. Helmenstein & Kleissner (2008) betogen dat op iedere 8 bezoekers van WK-duel er één persoon meereist (crowding-in), die geen WK-evenementen bezoekt, maar andere activiteiten onderneemt tijdens het verblijf. Deze gegevens variëren we niet tussen de projectalternatieven, omdat er geen aanknopingspunten zijn voor logische aanpassingen. Een en ander resulteert voor de drie projectalternatieven in additionele bezoekersaantallen van 121 duizend, 233 duizend, resp. 371 duizend.

Tabel 3.16 Aantal additionele buitenlandse bezoekers van WK-duels in Nederland

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
aantal buitenlandse bezoekers	226.667	436.364	693.333
% casuals	20%	20%	20%
% time-switchers	25%	25%	25%
% verlengers	15%	15%	15%
% gemiddelde verlenging verblijf verlengers	50%	50%	50%
aantal additionele buitenlandse stadionbezoekers	107.667	207.273	329.333
crowding-in	12,5%	12,5%	12,5%
aantal additionele buitenlandse bezoekers	121.125	233.182	370.500

In Tabel 3.17 is de stap gezet van aantallen additionele bezoekers naar extra bestedingen van deze groep. Helmenstein, Kleissner & Moser (2007) gaan uit van de veronderstelling dat bezoekers per ticket één à twee nachten blijven. In het ongunstige en het waarschijnlijke scenario nemen we een gemiddelde van twee nachten als veronderstelling over. Het lijkt plausibel om te veronderstellen dat een buitenlandse bezoeker de nacht voor en na het duel in Nederland verblijft. Ter onderbouwing van deze veronderstelling geven Oldenboom, Gratton & Solberg (2002) aan dat tijdens EURO2000 het gemiddelde verblijf 1,7 nachten per ticket duurde. Tijdens het WK 2006 verbleef de gemiddelde bezoeker van een WK-duel 9,5 dag in Duitsland aldus Kurscheidt, Preuss, Schütte (2008). Met een gemiddeld aantal van 2,2 tickets komt dat neer op 4,3 nachten per ticket. Dit lijkt voor een gemiddelde verblijfsduur erg lang. Daarom nemen we als veronderstelling in het gunstige scenario een gemiddelde verblijfsduur over van 3 nachten per ticket. Uitgaande van de in Tabel 3.15 gegeven gemiddelde aantallen tickets per persoon verblijft de gemiddelde bezoeker van een WK-duel dan 6,0, 4,4 resp. 4,5 dagen in Nederland in ieder van de projectalternatieven.

Oldenboom, Gratton & Solberg (2002) gaan uit van gemiddelde bestedingen van € 125 per persoon per dag. In het waarschijnlijke scenario nemen we daarom, inclusief inflatiecorrectie, een bedrag van € 150 als uitgangspunt. Dit is een gemiddelde: gasten van sponsors zullen gemiddeld meer uitgeven, en dagjesmensen uit omliggende landen (vooral Frankrijk, Duitsland en Engeland) en mensen die overnachten bij familie of vrienden zullen veel minder uitgeven. Mogelijkerwijs wordt er voor een WK nadrukkelijk ingezet op het onderbrengen van toeristen op campings, mocht de hotelcapaciteit niet toereikend blijken (zie paragraaf 3.3.2). Indien dat speerpunt van beleid wordt drukt dit vermoedelijk de gemiddelde bestedingen per dag, daar campings gemiddeld goedkoper zijn dan hotels. Om dit scenario te vatten nemen we een bedrag van € 100 per dag mee in het ongunstige scenario. Brenke & Wagner (2007) noemen een bedrag van € 200 per dag, met de kanttekening dat dit fors is ingezet. Helmenstein, Kleissner & Moser (2007) gaan uit van een bedrag van € 230 per dag. Indien de fractie sponsorgasten binnen het de groep buitenlandse bezoekers toeneemt valt te verwachten dat het gemiddelde bestedingsbedrag per dag oploopt. Omdat onzeker is welk deel van de buitenlandse bezoekers 'gewone' supporter is en welk deel in een zakelijk verband naar het WK komt nemen we in het gunstige scenario een bestedingsbedrag van € 200 als uitgangspunt.

Deze cijfers als uitgangspunt, gecombineerd met de aantallen additionele buitenlandse bezoekers van een WK-duel leiden tot de in Tabel 3.17 weergegeven additionele bestedingen. In het

ongunstige scenario gaat het om € 72,7 miljoen die wordt besteed door extra toeristen. In het waarschijnlijke scenario loopt dat op naar € 153,9 miljoen en in het gunstige alternatief tot € 333,5 miljoen.

Tabel 3.17 Bestedingen van additionele buitenlandse bezoekers van WK-duels in Nederland (x miljoen)

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
aantal additionele buitenlandse bezoekers	121.125	233.182	370.500
verblijf in aantal dagen per kaartje	2,0	2,0	3,0
gemiddelde verblijfsduur	6,0	4,4	4,5
bestedingen per dag (excl. ticket en reis)	€ 100	€ 150	€ 200
additionele bestedingen	€ 72,7	€ 153,9	€ 333,5

Buitenlandse bezoekers van fanfeesten

Dezelfde redenering als hierboven is gemaakt voor de buitenlandse bezoekers van WK-duels moet worden gemaakt voor de bezoekers van fanfeesten. Deze berekening is weergegeven in Tabel 3.18. Uit cijfers over het WK 2006 blijkt dat het geschatte aantal bezoekers van fanfeesten viermaal het aantal bezoekers van wedstrijden bedroeg. Dit uitgangspunt hanteren we voor de drie alternatieven, wat leidt tot aantallen bezoekers van fanfeesten van 1,8 miljoen, 2,9 miljoen resp. 4,3 miljoen. Kurscheidt, Preuss & Schütte (2008) geven aan dat grofweg 80% van de bezoekers van fanfeesten tijdens het WK 2006 Duits was. Dit percentage nemen we over in het waarschijnlijke alternatief. In het ongunstige scenario veronderstellen we dat een groter deel van de fanfeestbezoekers Nederlands zal zijn; 90%. In het gunstige scenario gaan we uit van een verhouding tussen Nederlandse en buitenlandse bezoekers bij fanfeesten van 60-40.

Kurscheidt, Preuss & Schütte (2007) hebben eveneens onderzocht welk deel van de fanfeestbezoekers daadwerkelijk additioneel in Duitsland was vanwege het WK. Deze cijfers nemen we hier over en variëren we opnieuw niet tussen de alternatieven. Net als bij de stadionbezoekers veronderstellen we dat toeristen die hun verblijf vanwege het WK verlengen dat met een factor twee doen. Voorts stellen we bij gebrek aan fanfeestspecifieke cijfers de gemiddelde verblijfsduur van fanfeestbezoekers gelijk is aan die van stadionbezoekers in de drie projectalternatieven. We gaan ervan uit dat er bij de fanfeesten geen sprake is van crowding-in. Buitenlandse bezoekers die speciaal voor de fanfeesten naar het WK komen zullen dat naar alle waarschijnlijk met groepjes vrienden en bekenden komen met wie ze gezamenlijk de evenementen bezoeken. Het lijkt niet waarschijnlijk te veronderstellen dat daarbij op serieuze schaal sprake is van meereizende bezoekers die geen WK-evenementen bezoeken. Deze cijfers en veronderstellingen, gekoppeld aan de eerder besproken gemiddelde bestedingsbedragen per dag (dat die van fanfeestbezoekers redelijkerwijs hetzelfde zullen zijn als van stadionbezoekers), resulteren in de Tabel 3.18 getoonde additionele bestedingen van buitenlandse fanfeestbezoekers. Deze belopen voor de drie scenario's € 46,2 miljoen, € 163,2 miljoen resp. € 489,6 miljoen.

Tabel 3.18 Bestedingen van additionele buitenlandse bezoekers van fanfeesten in Nederland (x miljoen)

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
aantal bezoekers fanfeesten zonder stadionticket	1.813.333	2.909.091	4.266.667
% Nederlandse bezoekers	90%	80%	70%
aantal buitenlandse bezoekers	181.333	581.818	1.280.000
% casuals	30%	30%	30%
% time-switchers	20%	20%	20%
% verlengers	15%	15%	15%
% gemiddelde verlenging verblijf verlengers	50%	50%	50%
aantal additionele buitenlandse fanfeestbezoekers	77.067	247.273	544.000
gemiddelde verblijfsduur	6,0	4,4	4,5
bestedingen per dag (excl. reis)	€ 100	€ 150	€ 200
additionele bestedingen	€ 46,2	€ 163,2	€ 489,6

Crowding-out

Uit ervaringen met grote sportevenementen uit het verleden is bekend dat reguliere toeristen wegblijven tijdens een groot sportevenement omdat zij verwachten dat het er druk en chaotisch is, de accommodaties vol zitten, de prijzen hoog zijn en er bouwwerkzaamheden aan de gang zijn, waardoor het totaal aantal toeristen niet hoger is dan in andere jaren. Ook in de aanloop naar en na grote sportevenementen vallen de bezoekersaantallen niet zelden tegen. Zo luidde de Canadese gemeente Whistler, waar in februari 2008 de skidisciplines van de Olympische Winterspelen plaats zouden vinden, de alarmklok over deze zogeheten *Olympische aversie* die leidt tot grootschalige leegstand van de hotelcapaciteit in de aanloop naar de Spelen (NRC, 5 januari 2010). Dit verschijnsel, *crowding-out*, was bijvoorbeeld ook te zien bij de Olympische Spelen van Athene (Brenke en Wagner, 2007), bij de WK's van 2002 (Matheson, 2006) en 2006 (Männig, 2007) en bij het EK van 2004 (Brenke en Wagner, 2007). Een WK heeft in dit verband als extra handicap dat er niet iedere dag een wedstrijd geprogrammeerd staat in een speelstad. Dat betekent dat gedurende de vier weken van het WK er maar vijf of zes wedstrijden in een stad worden afgewerkt. In de tussenliggende tijd zullen er weinig andere toeristen komen, omdat ze hoge prijzen en drukte verwachten. New York had tijdens de maand dat het WK duurde per saldo minder toeristen dan normaal (Baade en Matheson, 2004). Dit effect geldt natuurlijk alleen als men besluit om helemaal niet meer te komen, als men door het WK besluit op een ander moment Nederland te bezoeken is er alleen sprake van time-switching.

In de literatuur wordt het belang van crowding-out voortdurend benadrukt als het gaat om het meten van de economische impact van een groot evenement. Echter, verder dan casuïstiek reikt men zelden als het gaat om de daadwerkelijke omvang van dit effect. Helmenstein & Kleissner (2008) houden voor het EK 2008 voor Oostenrijk een verdringingspercentage van 42% aan voor Wenen en 0% voor de andere Oostenrijkse speelsteden. Waar deze percentages op gebaseerd zijn blijft echter onduidelijk. Männig (2007) vindt op basis van cijfers over het WK 2006 geen bewijs dat het evenement tot extra overnachtingen heeft geleid in Duitsland, wat een verdringing van 100% impliceert. Figuur 3.1 toont op basis van gegevens van Kurscheidt, Preuss & Schütte (2007) dat de mate van verdringing toe lijkt te nemen met het de populariteit van een bestemming los van het sportevenement. De figuur laat zien dat hoe groter de hotelmarkt in een stad los van het WK is, hoe kleiner de extra vraag naar hotelcapaciteit wordt tijdens een

sportevenement.⁴⁹ Deze mate van verdringing kan zelfs groter dan 100% zijn, waardoor de vraag naar hotelkamers door het evenement netto zelfs afneemt.

ETOA besteedt in diverse publicaties aandacht aan het feit dat Olympische Spelen een groot negatief effect hebben op de aantallen bezoekende toeristenstromen voor tijdens en na een evenement. Hier laat ETOA geen misverstand over bestaan, zoals wel blijkt uit titels zoals *'Olympics is a Tourism Problem'* en *'Inbound Tourists Go Away and Stay Away for the Olympics'* (ETOA, 2009, 2008). ETOA toont een aantal interessante figuren over bezoekersaantallen. Zo waren de manden voor de OS in Beijing de aantallen aankomende toeristen 30% lager dan normaal, na de OS waren de bezoekersaantallen 20% lager dan normaal. De bezoekersaantallen tijdens de OS waren vergelijkbaar met de normale bezoekersstromen (ETOA, 2009). ETOA constateert dat toeristenstromen de afgelopen twee decennia constant zijn gegroeid. Voor steden die OS hebben georganiseerd blijft deze groei achter, zeker als de groei in deze steden of landen wordt vergeleken met vergelijkbare steden zonder OS. Zo groeiden de aantallen aankomende toeristen in Nieuw-Zeeland en Australië de 5 jaar voor de OS even hard. Na de OS in Sydney groeide het aantal aankomende toeristen in Nieuw-Zeeland verder, terwijl de ontwikkeling in Australië stopte. ETOA (2008) laat zien dat de groei van het aantal toeristen naar Griekenland lager ligt na de OS van 2004 dan bij de belangrijkste concurrenten (Cyprus en Turkije), al is de tijdreeks aan de korte kant voor harde conclusies. ETOA (2006a, 2006b) laat de ontwikkeling zien van het aantal toeristen in Barcelona. Vaak wordt naar Barcelona verwezen als het lichtend voorbeeld van een stad waar een megasportevenement een grote positieve bijdrage heeft geleverd aan het toerisme. De cijfers van ETOA laat zien dat dit effect zo klein is dat dit succesverhaal over de OS van 1992 niet uit de cijfers blijkt. Van Barcelona wordt altijd gezegd dat de OS Barcelona op de kaart heeft gezet als toeristische bestemming en als stimulans heeft gediend voor het toerisme in de jaren erna. Echter in vergelijking met Venetië, Florence en Lissabon was de groei van het toerisme in Barcelona beneden gemiddeld. Als Barcelona met andere middelgrote steden die een vergelijkbaar imago hebben, zoals Dublin en Praag (die beiden geen OS hebben georganiseerd) vergeleken wordt, dan verdwijnt het Olympisch effect, ook dan blijkt de groei van de toeristenstromen naar Barcelona achter te blijven.

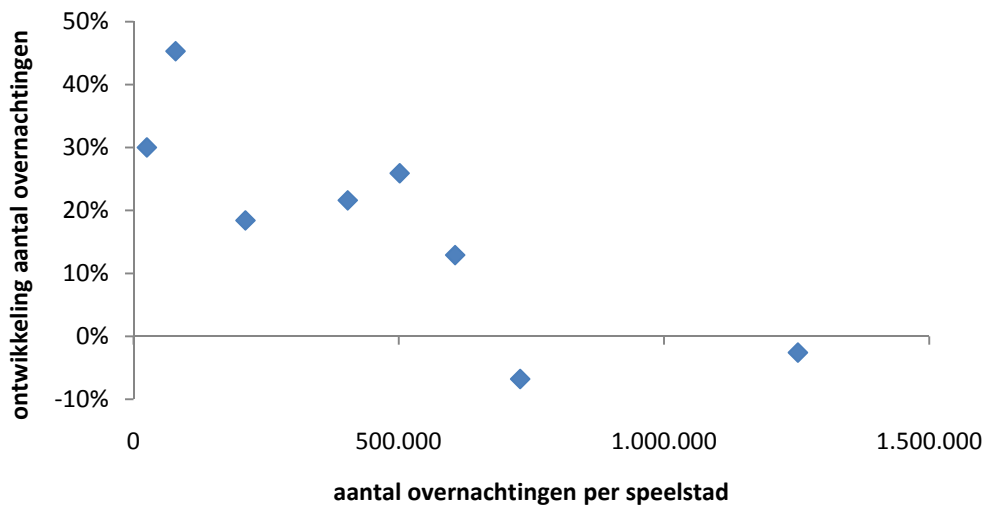
Uit cijfers van het NBTC blijkt dat Amsterdam in de top tien van populairste steden in Europa staat in termen van bezoekersaantallen. Berlijn staat daar niet in, en Wenen staat enkele plaatsen onder Amsterdam. Dat, gecombineerd met de conclusies die ETOA trekt aan de hand van cijfers van 'Olympische steden', geeft aan dat, zeker in Amsterdam waar de hotelmarkt al onder druk staat (zie paragraaf 3.3.2), crowding-out een serieus te nemen verschijnsel zal zijn tijdens het WK. Een eenvoudig voorbeeld illustreert dit. Op een WK-duel in de Amsterdam ArenA komen 60.000 supporters af (afgezien van fanfeestbezoekers), waarvan gemiddeld 36.000 buitenlandse. Dat betekent dat er 18.000 tweepersoonskamers nodig zijn om deze supporters onder te brengen. In 2006 telde Amsterdam 18.000 hotelkamers (Gemeente Amsterdam, 2008) en een gemiddelde bezettingsgraad van 77%. Dat betekent dat er gemiddeld 4.000 hotelkamers beschikbaar zijn, terwijl er 18.000 extra nodig zijn.⁵⁰ Dit rekenvoorbeeld maakt duidelijk dat de druk op de Amsterdamse hotelmarkt tijdens een WK aanzienlijk is, en crowding-out zeker een factor van belang zal zijn.

⁴⁹ Onduidelijk is helaas op welke periode het getoonde aantal overnachtingen betrekking heeft.

⁵⁰ Merk hierbij wel op dat de druk op de Amsterdam hotelmarkt sinds 2006 is afgenomen door het vergroten van de capaciteit en teruglopende vraag als gevolg van de economische tegenspoed.

Figuur 3.1 Omvang hotelmarkt en ontwikkeling vraag in Duitse speelsteden van het WK 2006

Bron: Kurscheidt, Preuss & Schütte (2007)

In Nederland zal er naar verwachting weinig sprake zijn van geografische verschillen in de mate van crowding-out. Tijdens de Olympische Spelen van Sydney was de bezettingsgraad van hotels in en rond Sydney nagenoeg 100%, terwijl hotels in andere delen van Australië te kampen hadden met een lagere vraag dan normaal (Baade & Matheson, 2004). Binnenlandse toeristen die normaal deze delen van Australië bezochten kozen ervoor om nu naar Sydney te gaan voor hun vakantie om de Olympische Spelen te kunnen bezoeken. In Nederland is een dergelijk beeld onwaarschijnlijk. Immers, vanuit heel Nederland zijn de speelstadions van het WK binnen redelijke tijd te bereizen. Bovendien zal de druk op de hotelmarkt in de steden naar alle waarschijnlijkheid dusdanig oplopen dat een deel van de bezoekers genoodzaakt zal zijn een hotel buiten de speelsteden te zoeken.

De voorgaande overwegingen en ervaringen in acht nemend lijkt een verdringingspercentage van 75% in het waarschijnlijke scenario redelijk. Dat betekent feitelijk dat voor iedere vier bezoekers van een WK-duel of fanfeest die zonder het WK niet naar Nederland waren gekomen, er drie wegblijven die anders Nederland wel hadden bezocht. In het ongunstige scenario nemen we de bevinding van Männig (2007) en ETOA over en stellen de mate van verdringing vast op 100%. In het gunstige scenario volgen we de lijn van Helmenstein & Kleissner (2008) voor Wenen en stellen de mate van verdringing vast op 50%.

Dit leidt tot de in Tabel 3.19 getoonde gedeelde bestedingen van verdrongen 'reguliere' toeristen. Om tot deze bedragen te komen veronderstellen we dat het bestedingspatroon van reguliere toeristen vergelijkbaar is met dat van WK-toeristen, waardoor we dezelfde gemiddelde bestedingsbedragen per dag zoals eerder geïntroduceerd kunnen gebruiken. In het ongunstige scenario leidt dit tot verdrongen bestedingen van € 118,9 miljoen. In het waarschijnlijke scenario is dat € 237,8 miljoen. In het gunstige scenario belopen de verdrongen bestedingen € 411,5 miljoen. Het lijkt vreemd dat de verdrongen bestedingen in het gunstige alternatief het grootst

zijn en in het ongunstige alternatief het kleinst. Echter, het aantal additionele overnachtingen van WK-toeristen is in het gunstige alternatief dusdanig veel groter dat de verdrongen bestedingen daardoor ook hoog uitvallen, zelfs bij een beperkte mate van verdringing.

Tabel 3.19 Gederfde bestedingen door crowding-out (x miljoen)

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
additionele overnachtingen buitenlandse bezoekers (stadions en fanfeesten)	1.189.150	2.114.000	4.115.250
verdrongen buitenlandse toeristen (%)	100%	75%	50%
gederfde overnachtingen	1.189.150	1.585.500	2.057.625
bestedingen per dag	€ 100	€ 150	€ 200
gederfde bestedingen door crowding-out	-€ 118,9	-€ 237,8	-€ 411,5

Nederlandse bezoekers van wedstrijden

Indien het WK door België en Nederland georganiseerd wordt zullen veel Nederlanders een wedstrijd gaan bezoeken. Een deel van deze mensen had dat ook gedaan als het WK in bijvoorbeeld Engeland of Rusland werd gehouden, deze groep noemen we thuisblijvers. Deze groep levert op twee manieren een bijdrage aan het vergroten van de welvaart. Enerzijds zouden we de bestedingen van deze supporters in het buitenland terechtgekomen zijn als het WK daar was georganiseerd in plaats van in Nederland en België. Bovendien realiseren zij nog positieve baten doordat zij nu niet naar het WK toe hoeven te reizen. Het feit dat het WK in Nederland plaatsvindt levert dus een bijdrage in termen van vermeden reiskosten die supporters hadden moeten maken als zij het WK elders hadden willen bijwonen. Het deel van de Nederlandse wedstrijdbezoekers dat niet naar een WK elders zou zijn afgereisd levert geen additionele baten op voor Nederland. Immers, de bestedingen die zij doen zullen door verdringing van andere uitgaven tot stand komen. Zolang de spaarquote constant wordt verondersteld zijn de bestedingen van deze mensen aan WK-evenementen niet additioneel, maar gaan zij ten koste van andere uitgaven. Dat betekent dat het geld dat zij besteden aan WK-tickets een kost is vanuit welvaartsperspectief. Immers, de opbrengsten van de ticketverkoop vallen direct toe aan de FIFA en verdwijnen dus naar het buitenland. Zonder WK zouden deze uitgaven in Nederland zijn neergeslagen.

Tabel 3.20 toont de berekening van de additionele bestedingen en vermeden reiskosten. Op basis van de uitgangspunten die in Tabel 3.15 zijn weergegeven berekenen we voor de drie projectalternatieven hoeveel Nederlanders de WK-duels zullen bezoeken. Dat zijn er in het waarschijnlijke alternatief 291.000. In het gunstige scenario zijn dat er 373.000 en in het ongunstige scenario gaat het om 227.000 Nederlandse bezoekers van wedstrijden. Uit de gegevens die Kurscheidt, Preuss & Schütte (2007) verzameld hebben rond het WK 2006 blijkt dat 10% van de Duitse stadionbezoekers aangeeft de wedstrijd ook bezocht te hebben indien deze in het buitenland had plaatsgevonden. We projecteren deze cijfers voor alle drie de alternatieven op de Nederlandse situatie en houden de verdere veronderstellingen over de gemiddelde verblijfsduur rond wedstrijden en bestedingen per dag constant. Dat leidt voor de drie projectalternatieven tot baten van € 13,6 miljoen, € 19,2 miljoen resp. € 33,6 miljoen. Daarnaast bespaart de groep thuisblijvers op de reiskosten die men had moeten maken om het duel te bezoeken indien het WK elders had plaatsgevonden. Merk op dat dit alleen om de kosten van de reis van en naar het organiserende land gaat, verblijfskosten zijn reeds opgenomen in de additionele bestedingen. We veronderstellen dat deze reiskosten € 200 per persoon bedragen.

Gezien de lijst met andere Europese kandidaat-organisatoren (Engeland, Rusland en Spanje en Portugal) lijkt dit een waarschijnlijke schatting. Dit leidt bovenop de additionele bestedingen van de thuisblijvers nog tot vermeden reiskosten van € 4,5 miljoen, € 5,8 miljoen resp. € 7,5 miljoen.

Tabel 3.20 Kosten en baten Nederlandse stadionsupporters

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
Nederlandse bezoekers van wedstrijden	226.667	290.909	373.333
% thuisblijvers	10%	10%	10%
Nederlanders die anders naar buitenland waren	22.667	29.091	37.333
gemiddelde verblijfsduur	6,0	4,4	4,5
bestedingen per dag	€ 100	€ 150	€ 200
bestedingen die anders in het buitenland neerslaan	€ 13,6	€ 19,2	€ 33,6
vermeden reiskosten pp.	€ 200	€ 200	€ 200
vermeden reiskosten Nederlandse wedstrijdbezoekers	€ 4,5	€ 5,8	€ 7,5
gemiddelde ticketprijs	€ 130	€ 130	€ 130
weglekeffect tickets van Nederlanders die niet naar een WK elders zouden gaan	-€ 79,5	-€ 74,8	-€ 65,5

De gemiddelde ticketprijs tijdens het WK van 2006 beliep € 120. Met inflatiecorrectie gaan we uit van een vergelijkbare prijs, de ticketprijs bedraagt dan gemiddeld € 130. We veronderstellen op basis van onderzoek rond het WK 2006 dat 10% van de Nederlandse stadionbezoekers het WK ook zou hebben bezocht als het elders was geweest. De ticketopbrengsten van deze groep zouden dus sowieso niet in Nederland zijn verzilverd. Voor de 90% die alleen naar een duel gaat omdat het in Nederland is geldt echter dat de ticketopbrengsten als kost moeten worden opgenomen in de MKBA, omdat deze opbrengsten toevallen aan de FIFA en Nederland dus verlaten, terwijl deze bestedingen zonder WK wel in Nederland waren gedaan. Voor de drie scenario's bedragen de kosten van dit weglekeffect € 79,5 miljoen, € 74,8 miljoen resp. € 65,5 miljoen.

Nederlandse bezoekers van fanfeesten

Voor de thuisblijvende bezoekers van fanfeesten voeren we dezelfde exercitie uit met de Nederlandse bezoekersaantallen gebaseerd op de gegevens uit Tabel 3.18 en dezelfde parameters. Het percentage thuisblijvers is opnieuw ontleend aan Kurscheidt, Preuss & Schütte (2007). Tabel 3.21 laat zien dat dit in het ongunstige scenario leidt tot € 97,9 miljoen extra bestedingen van Nederlanders die anders naar een fanfeest in het buitenland waren gegaan en € 32,6 miljoen aan vermeden reiskosten. Voor het waarschijnlijke scenario zijn deze bedragen € 153,6 miljoen resp. € 46,5 miljoen. Het gunstige scenario levert additionele bestedingen op van € 268,8 miljoen en bespaarde reiskosten van € 59,7 miljoen.

Tabel 3.21 Additionele bestedingen en vermeden reiskosten Nederlandse fanfeestbezoekers

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
Nederlandse bezoekers van fanfeesten	1.632.000	2.327.273	2.986.667
% thuisblijvers	10%	10%	10%
Nederlanders die anders naar buitenland waren	163.200	232.727	298.667
gemiddelde verblijfsduur	6,0	4,4	4,5
bestedingen per dag	€ 100	€ 150	€ 200
bestedingen die anders in het buitenland neerslaan	€ 97,9	€ 153,6	€ 268,8
vermeden reiskosten pp.	€ 200	€ 200	€ 200
vermeden reiskosten Nederlandse fanfeestbezoekers	€ 32,6	€ 46,5	€ 59,7

Effect van het WK op imago en toeristenstromen na het WK

Een WK, EK of OS kan de het imago en de naamsbekendheid van een land buiten dat land goed doen. Voor Duitsland is bijvoorbeeld de algemene opvatting dat het WK van 2006 veel goeds heeft gebracht in termen van imagoverbetering. Enigszins gechargeerd stonden Duitsers voorheen bekend als stugge, wat saaie mensen, die goed konden organiseren, maar waar verder weinig mee te beleven viel. Het WK heeft geholpen dit beeld te veranderen naar goed georganiseerd en gezellig. Dit zal het imago van Duitsland als toeristische bestemming ten goede zal komen. De daadwerkelijke mate van imagoverandering hangt van veel facetten af. Wat wordt er in het kader van het WK concreet gedaan om het imago te verbeteren en de naamsbekendheid te vergroten? Hoe was het imago vooraf? Verloopt het toernooi goed? Hoe bekend is de stad of het land al voor het WK? Hoeveel is er van het land zichtbaar tijdens een WK? Voor Nederland geldt daarbij bijvoorbeeld dat er op het imago van Nederland niet veel valt aan te merken, met de voetbalfeesten met Nederlandse supporters in Duitsland en Zwitserland tijdens de recente eindtoernooien nog vers in het geheugen. Daarnaast staat Nederland bekend als een open, tolerant en gastvrij land. Wat dat betreft valt er voor Nederland met een WK minder winst te boeken dan destijds voor Duitsland. Of dat in 2018 nog steeds het geval is, is onzeker. Deze huidige reputatie ombuigen lijkt echter sowieso niet zinnig of haalbaar. Een WK kan het imago wel versterken. De uitgangssituatie, de plannen en wat geluk zijn dus belangrijk voor een structureel effect op het imago en toerisme. Niettemin is het effect dat een WK kan hebben op het imago van een land en het toerisme in de jaren na het WK zeer onzeker en nauwelijks te kwantificeren. Het is feitelijk niet mogelijk om onderbouwde aannames te maken over het bestaan van een duurzaam effect van het organiseren van een WK, laat staan over de eventuele omvang en duur van dat effect. Bovendien moeten de effecten van het organiseren van een WK op het toerisme in de jaren na het evenement ook niet worden overschat.

De literatuur van ETOA aangehaald en besproken onder de het kopje crowding-out, geeft juist aan dat het toerisme na een groot (Olympisch) evenement minder hard groeit dan in vergelijkbare bestemmingen. Een mega-evenement blijkt in praktijk dus juist slecht voor het toerisme. ETOA geeft daar onder andere als verklaring voor dat voetbaltoeristen en gewone toeristen andere interesses hebben. De gewone toeristen *verdreven* tijdens een WK geven geen mond-tot-mondreclame (want ze waren er niet), terwijl de voetbal supporters die daarvoor in de plaats komen ook de steden waar ze geweest zijn niet aanbevelen omdat ze niet of minder

geïnteresseerd zijn in de stad. Een groot toernooi leidt dus juist tot minder mond-tot-mondreclame. Gegeven deze harde negatieve informatie nemen we hiervoor een negatieve PM-post op.

Kosten en baten van het WK voor het toerisme

Het organiseren van een WK heeft via verschillende mechanismen effect op het toerisme in Nederland. In deze paragraaf zijn deze mechanismen uitgewerkt en is een berekening gemaakt van de kosten en baten die samenhangen met wijzigende toeristenstromen als gevolg van een WK. Deze effecten zijn verdisconteerd naar 2010 en samengebracht in Tabel 3.22. Het meest waarschijnlijke scenario laat een positief saldo zien van € 141,8 miljoen plus een PM-post. De grootste baten zijn afkomstig van fanfeestbezoekers, samen zo'n € 195 miljoen. Verdringing van gewone toeristen die zich laten afschrikken door het WK leidt tot misgelopen bestedingen van € 146,9 miljoen. In het ongunstige scenario leidt het organiseren van een WK altijd nog tot welvaartsbaten van € 42,7 miljoen plus een PM-post, ook hier dragen de bezoekers van fanfeesten daar het meest aan bij. In het gunstige scenario belopen de welvaartsbaten in het toerisme € 442,0 miljoen plus een PM-post.

Tabel 3.22 Netto opbrengsten toerisme

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
additionele bestedingen buitenlandse stadionbezoekers	€ 44,9	€ 95,1	€ 205,9
additionele bestedingen buitenlandse fanfeestbezoekers	€ 28,6	€ 100,8	€ 302,4
crowding-out 'reguliere' buitenlandse toeristen	-€ 73,4	-€ 146,9	-€ 254,2
additionele bestedingen thuisblijvende Nederlandse stadionbezoekers	€ 8,4	€ 11,9	€ 20,8
additionele bestedingen thuisblijvende Nederlandse fanfeestbezoekers	€ 60,5	€ 94,9	€ 166,0
vermeden reiskosten thuisblijvende stadionbezoekers	€ 2,8	€ 3,6	€ 4,6
vermeden reiskosten thuisblijvende fanfeestbezoekers	€ 20,2	€ 28,7	€ 36,9
weglekeffect tickets van Nederlanders die niet naar een WK elders zouden gaan	-€ 49,1	-€ 46,2	-€ 40,4
crowding-out van Nederlandse WK-vluchtelingen	€ 0	€ 0	€ 0
langetermijnontwikkeling Nederlands toerisme door imagoverbetering via WK	-PM	-PM	-PM
netto opbrengsten toerisme	€ 42,7 -PM	€ 141,8 -PM	€ 442,0 -PM

3.4.3 Bestedingen bij detailhandel

Tijdens een groot sportevenement veranderen soms de bestedingspatronen van huishoudens. Zo is er voorafgaand aan ieder toernooi een piek in de verkoop van nieuwe televisies. Ook de verkoop van bier, snacks en kant-en-klare maaltijden stijgt. Van andere producten kan de verkoop dalen (al is het vooral de stijging van de nieuwe televisies die de aandacht trekt). Deze bestedingsimpuls heeft waarschijnlijk geen positief welvaartseffect voor de projectalternatieven waarin Nederland het WK organiseert. Hiervoor zijn twee redenen. Ten eerste treedt deze impuls aan bestedingen ook op als het WK niet in Nederland en België wordt gehouden maar in een

ander land. Cruciaal is of het toernooi (bij voorkeur met Nederlandse deelname) op TV gevolgd kan worden, niet dat Nederland het WK organiseert. Deze impuls treedt dus zowel op in het nul- als in de projectalternatieven.

Ten tweede gaat het bij deze impuls om een verschuiving in de tijd of over categorieën. De TV's worden iets eerder gekocht dan zonder toernooi, het is geen extra aankoop. Ook bestedingen aan andere items (drank en eten) zijn een verschuiving of in de tijd of weg van andere bestedingscategorieën (zoals bijvoorbeeld restaurants). De belangrijkste constatering is dat de bestedingen komen uit doorgaans beperkte huishoudbudgetten. Meer uitgeven tijdens een WK betekent eerder of later minder bestedingsruimte. Extra bestedingen tijdens een WK gaan dan ten koste van bestedingen voor of na het WK. De bestedingsimpuls tijdens het WK meenemen is dus alleen zuiver als ook de negatieve impulsen voor en na het WK mee worden genomen. De enige reden waarom de bestedingen per saldo toch positief voor Nederland kunnen zijn is als de negatieve bestedingimpuls voor of na een WK gecompenseerd wordt door te besparen op bestedingen aan buitenlandse vakanties. Dit lijkt niet waarschijnlijk, omdat huishoudens niet geneigd zijn op vakantie-uitgaven te besparen.

De bestedingen van buitenlandse bezoekers tijdens het WK komen niet hier aan bod, maar bij de kosten en baten van het toerisme (zie paragraaf 3.5.2). De bestedingsimpuls is hier daarom op nul gesteld.

3.4.4 Effect op handel en economische groei

Het organiseren van een WK brengt het organiserende land een enorme hoeveelheid media-exposure. Gedurende een periode van ruim vier weken is het organiserende land feitelijk het middelpunt van de (sport)wereld. Dit kan een aantal effecten teweegbrengen op de langere termijn. Zo kan de toegenomen naamsbekendheid en een verbeterde reputatie vanwege het WK het voor Nederlandse bedrijven makkelijker maken om in het buitenland nieuwe handelscontacten te leggen. Op termijn kan de organisatie van een WK via dat mechanisme leiden tot meer handel en daarmee de economische groei bevorderen. Naar dit effect is vooralsnog weinig onderzoek bekend uit de literatuur.

Sterken (2006) concludeert op basis van een ex post analyse aan de hand van een groeimodel dat landen die een WK organiseren daar niet de vruchten van plukken in termen van een grotere groei van het inkomen per hoofd dan landen die geen WK hebben georganiseerd. Voor de Olympische Zomerspelen is dat wel geval blijkens de uitkomsten van de analyse van Sterken.

Baade & Matheson (2006) concluderen aan de hand van schattingen op basis van een econometrisch model dat het WK van 1994 de Amerikaanse speelsteden miljarden dollars heeft gekost in termen van lagere groei van het GDP dan geraamd op basis van het model. De zwakte van dit model is echter gelegen in de aanname dat alle onverklaarde (negatieve) groei is gerelateerd aan het WK, terwijl er talloze andere factoren zijn die van invloed zijn.

Siegfried & Zimbalist (2000) concluderen op basis van een literatuurstudie dat er geen overtuigend bewijs te vinden is voor een positief verband tussen de bouw van sportstadions en economische groei.

Rose & Spiegel (2009) komen tot de opmerkelijke vondst dat landen die een OS hebben georganiseerd gemiddeld 30% meer handel drijven dan landen die dat niet hebben gedaan.

Echter, dit effect zit niet in de directe gevolgen van het organiseren van het evenement zelf, want landen die een niet succesvol bid hebben uitgebracht laten een positief effect zien van dezelfde omvang. De exportgroei komt dus niet voort uit een veranderingen in vraag en aanbod in de economie van organiserende landen. Een verklarende theorie die Rose & Spiegel presenteren is dat landen die een beweging inzetten naar een meer liberale handelspolitiek het uitbrengen van een bid voor een groot sportevenement als signaal naar de internationale gemeenschap gebruiken. In dat geval is een bid op het organiseren van OS dus een voorbode van een opener handelsbeleid wat uiteindelijk leidt tot meer handel.

Er is derhalve weinig overtuigend bewijs voor het bestaan van een relatie tussen het organiseren van een groot sportevenement als het WK en buitenlandse handel en economische groei. Sterken (2006) en Baade & Matheson (2006) onderzoeken de directe relatie tussen het WK en economische groei en vinden geen of een negatief verband. Siegfried & Zimbalist (2000) komen tot dezelfde conclusie voor de bouw van sportstadions en economische groei. Rose & Spiegel onderzochten het verband tussen een groot sportevenement en handel en concluderen dat een eventueel positief verband via andere mechanismen tot stand komt dan het daadwerkelijk organiseren van het evenement. Deze empirische resultaten in acht nemend is er geen aanleiding om een (positief) effect van het organiseren van een WK op handel en economische groei mee te nemen in de MKBA. Onzeker is of er überhaupt sprake is van een verband, en als dat er al zou zijn is er geen enkel handvat om de omvang ervan te kwantificeren. We stellen de omvang van dit effect daarom op nul.

3.4.5 Effect op werkgelegenheid

De investeringen (in de stadions), de extra bestedingen van toeristen, de organisatie van het WK en de overnachtingen van media, sponsors en officials leiden allemaal tot extra omzet. Dit leidt tot extra werkgelegenheid. Hierbij zijn twee zaken van belang:

- De effecten op de werkgelegenheid zijn van tijdelijke aard, al was het maar omdat de arbeidsmarkt zich anders aanpast.
- Zowel de extra toegevoegde waarde als de extra werkgelegenheid tellen leidt tot een dubbel telling in de MKBA en dat hoort niet.

Het al dan niet ontstaan van tijdelijke extra werkgelegenheid als gevolg van het WK hangt van veel factoren af. Preuss (2004, p. 248) gaat bij de bespreking van de directe werkgelegenheidseffecten van de Olympische Spelen uit van het bestaan van werkloosheid waardoor extra banen gecreëerd worden door de OS die direct of indirect worden opgevuld door werklozen. In dat geval is er inderdaad sprake van extra werkgelegenheid als gevolg van het WK. Als er sprake is van een krappe arbeidsmarkt zal een WK alleen leiden tot verdringing. De werkgelegenheid die ontstaat ten gevolge van het WK zal dan worden vervuld door arbeidskrachten die uit andere sectoren afkomstig zijn. In dat geval is er dus geen sprake van extra werkgelegenheid. Männig (2007) wijst er in het kader van het WK 2006 ook op dat de werkgelegenheidseffecten voor Duitsland waarschijnlijk klein, tijdelijk en niet aantoonbaar zijn. Ook Kavetsos & Szymanski (2008) wijzen er op dat grootse claims over extra werkgelegenheid die gecreëerd wordt door de organisatie van een groot sportevenement zelden aantoonbaar zijn, met name vanwege *job-loss* in andere sectoren.

Het is nu uiteraard nog hoogst onzeker hoe de situatie op de arbeidsmarkt zich in de komende acht jaar in de aanloop naar een WK zal ontwikkelen. Gezien de toenemende urgentie van de vergrijzingsproblematiek is het waarschijnlijker dat er sprake zal zijn van een krappe dan van een ruime arbeidsmarkt. Ook zal het uitmaken of Nederland en België zich op dat moment in een hoog- of laagconjunctuur bevinden. Op lange termijn wordt de werkgelegenheid bepaald door hoeveel mensen willen werken en hoe goed de arbeidsmarkt ruimt. Als zoeken naar een geschikte baan moeilijk gaat of mensen daar weinig toe geprikkeld worden dan is de werkloosheid relatief hoog. Het aantal mensen dat wil werken wordt door veel factoren bepaald, zoals de hoogte van de uitkeringen en de duur ervan, de hoogte van het loon (een hoger loon betekent niet automatisch dat er meer mensen willen werken; hier spelen een inkomenseffect en een prijseffect). Een ander punt is dat bij de Olympische Spelen relatief veel werk is voor laagopgeleiden, als de arbeidsmarkt voor laagopgeleiden niet ruimt omdat laagopgeleiden in een vaste verhouding werken tot hoogopgeleiden en hoogopgeleiden schaars zijn, dan kan een project dat werk voor laagopgeleiden creëert wel extra werkgelegenheid genereren.

Al deze overwegingen laten echter onverlet dat het apart waarderen van een werkgelegenheidseffect naast de bestedingseffecten leidt tot een dubbeltelling in de MKBA. Om dat te voorkomen en de MKBA zuiver te houden worden de werkgelegenheidseffecten derhalve op nul gesteld.

3.4.6 Waardering voor het WK in de buurt

Het WK 2018 en 2022 worden tegelijkertijd toegewezen door de FIFA. De kans dat een van deze WK's in Europa terecht komt is groot. Vermoedelijk zijn de andere Europese landen die een bid indienen Engeland, Portugal en Spanje samen, en Rusland. Voor de Nederlandse supporter heeft dat twee gevolgen. Ten eerste geldt: hoe dichterbij een WK wordt georganiseerd hoe makkelijker het te bezoeken is en hoe meer nut een Nederlandse supporter eraan beleeft. Naarmate een WK verder weg wordt georganiseerd blijven er meer Nederlandse supporters thuis, zoals we nu ook kunnen zien met de ticketverkoop voor het WK van 2010 in Zuid-Afrika. Dat betekent dat een WK in Rusland, Spanje/Portugal, of Engeland door minder Nederlandse supporters bezocht zal worden dan een WK in eigen land. De WK's en EK's in Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk zijn door veel Nederlandse fans bezocht, ook zonder kaartje. Hoe verder weg, hoe lastiger dit is (hogere reiskosten en langere reistijden), en een afname van het aantal supporters dat dit doet. De effecten die dit heeft op de welvaart in Nederland zijn uitgewerkt bij de kosten en baten van toerisme (zie paragraaf 3.4.2). Echter, er is nog een gevolg. Het meedingen naar het WK 2018 door Nederland en België vergroot de kans dat het toernooi in de Centraal-Europese tijdzone wordt georganiseerd. Als het in dezelfde tijdzone is dan is het voor voetbalfans die niet naar het stadion of een fanfeest gaan, maar het WK via de TV volgen eenvoudiger om wedstrijden te bekijken. Tijdens de WK's in de Verenigde Staten en Korea en Japan was dit aanzienlijk lastiger, omdat wedstrijden 's morgens vroeg of 's nachts geprogrammeerd stonden. Ook tijdens het WK van 2014 in Brazilië is dit te verwachten. De Nederlandse Tv-supporter ontleent derhalve nut aan het organiseren van een WK in de eigen tijdzone. Het maakt voor dit type supporter echter niet of nauwelijks uit of het WK in Nederland of een ander Europees land wordt georganiseerd, gezien de geringe tijdsverschillen.

Het effect dat de organisatie van een WK in de eigen tijdzone heeft op het ervaren nut van de Nederlandse Tv-supporter is (op korte termijn) niet in geld uit te drukken. We volstaan daarom hier met het vermelden van deze waarschijnlijke baat en nemen deze als positieve PM-post mee in de MKBA. De omvang van dit effect is echter waarschijnlijk gering, omdat het WK bij een niet succesvol bid van Nederland en België zeer waarschijnlijk door een ander Europees land wordt georganiseerd, en dat heeft tijdzonetechnisch weinig (negatieve) effecten op het ervaren nut van Nederlandse Tv-supporters.

3.4.7 Nationale trots, verbondenheid, geluk, blijdschap en saamhorigheid

Het organiseren van een groot sportevenement zoals de Olympische Spelen of het WK voetbal heeft zeer waarschijnlijk een effect dat ingrijpt op de emoties en gevoelens van de lokale bevolking, zelfs bij hen die geen WK-duels of *side-events* bezoeken. Als een evenement als het WK succesvol wordt neergezet, met de wereldwijde aandacht die dat kortstondig met zich brengt voor Nederland en België, dan leidt dat tot gevoelens van blijdschap, trots en geluk bij de bevolking en een versterkt gevoel van nationale identiteit. De consensus over het WK van 2006 is bijvoorbeeld dat dit evenement de binnenlandse saamhorigheid flink heeft vergroot en de Duitse identiteit een positieve impuls heeft gegeven. Heyne, Männig & Süssmuth (2007) geven aan dat de betalingsbereidheid van de gemiddelde Duitser voor het in Duitsland laten plaatsvinden van het WK voorafgaand aan het WK € 4,26 bedroeg, ofwel ruim € 350 miljoen voor heel Duitsland. Na het WK lag de betalingsbereidheid op € 10 gemiddeld en een geschat totaal van € 830 miljoen. Ondanks dat het achteraf uitvragen van de betalingsbereidheid een enigszins gekunstelde exercitie is geeft het verschil tussen de situatie voor en na het WK wel een indicatie van het positieve gevoel dat de gemiddelde Duitser aan het WK heeft overgehouden. Ohmann, Jones & Wilkes (2007) bevestigen dat beeld. Zij concluderen op basis van een kwalitatieve studie dat de inwoners van München het WK over het algemeen positief hebben ervaren, de positieve sociale effecten worden door de inwoners hoger gewaardeerd dan de negatieve. Ook Oldenboom (2006) komt tot de conclusie dat een groot sportevenement door de bevolking positief wordt gewaardeerd op basis van een enquête onder Nederlanders na EURO2000. Hij geeft ook aan dat een meerderheid van de Nederlanders enthousiast is over het vaker organiseren van dergelijke evenementen in de toekomst. Kavetsos & Szymanski (2008) concluderen aan de hand van regressieanalyse dat het organiseren van grote eindtoernooien (WK of EK) het geluk dat de bevolking van het organiserend land ervaart significant vergroot.⁵¹ Dit geluksgevoel is groot, maar kortdurend van aard. Atkinson et al (2008) hebben voor de Olympische Spelen van 2012 geprobeerd te berekenen hoe groot de betalingsbereidheid is van de bevolking van Groot-Brittannië. Zij komen op een bedrag van £ 2 miljard die de Britten bereid zijn te dragen ter compensatie van de niet-kwantificeerbare effecten van de OS in eigen land.

Voor Nederland geldt voorts dat de teneur doorgaans is dat ‘we’ niet in staat zijn om dergelijke grote evenementen te organiseren als klein land en dat OS en WK’s “toch altijd aan de grote landen worden toegewezen”.⁵² Een succesvol WK kan die emotie doen omslaan en bovendien

⁵¹ Een andere uitkomst van de analyse van Kavetsos & Szymanski is dat de prestaties van het nationale team het geluk van de bevolking niet significant beïnvloeden.

⁵² Ruud Gullit: "Ik vroeg me als kind al af waarom zo'n toernooi altijd in grote landen werd gehouden" (ANP: 9 februari 2010)

een positief signaal zijn voor andere kleinere landen dat het mogelijk is een dergelijk groot evenement te organiseren. Daarbij moet wel de kanttekening gemaakt worden dat Nederland volgens deskundigen wel de kennis en mogelijkheden heeft om een WK te organiseren, en dat het dus vooral een kwestie is van het afschudden van een soort minderwaardigheidscomplex.

Het inschatten van de betalingsbereidheid van de Nederlander in een poging zijn ervaren gevoelens van nationale trots, saamhorigheid en geluk te waarderen ligt buiten de scope van deze MKBA. Uit de beschikbare literatuur kan wel worden afgeleid dat er voor Nederland een positief effect verwacht mag worden van het mogen organiseren van het WK op het geluksgevoel van de Nederlander. Hoe groot deze baat is, is echter niet voldoende onderbouwd te kwantificeren binnen de grenzen van dit onderzoek. Om die reden waarderen we de gevoelens van nationale trots, verbondenheid, geluk, blijdschap en saamhorigheid met een positieve PM-post.

3.4.8 Effect op sportieve prestaties: kwalificatie, deelname en succes

Bij de organisatie van een WK in eigen land is deelname zeker en geniet het organiserend land een thuisvoordeel. In het projectalternatief waarin Nederland en België het WK organiseren zijn er drie verschillen:

- Zekere kwalificatie: deelname aan een WK is voor Nederland normaal niet zeker. Het organiserend land is echter automatisch gekwalificeerd voor het eindtoernooi. Voor voetbalsupporters is dit een positief effect. Zekere kwalificatie vergroot bovendien de kans op winst van het eindtoernooi (zonder deelname geen winstkans).
- Nederland hoeft geen kwalificatievoorronde te spelen. Dit gaat ten koste van de spanning en de oefening die samenhangt met deze kwalificatieduels, waarin veel op het spel staat. In plaats van kwalificatiewedstrijden wordt meestal een aantal oefeninterlands georganiseerd. Deze zijn doorgaans minder interessant voor de toeschouwers omdat er niets op het spel staat. Dit vertaalt zich in lagere opbrengsten voor de KNVB, en lagere opbrengsten van Tv-commercials rond duels van het Nederlands elftal. Merk op dat de KNVB dit effect niet zo zwaar laat wegen dat ze afziet van organisatie.

Tijdens het WK heeft het Nederlands team voordeel van het feit dat het thuis speelt. Het thuisvoordeel is lastig te duiden en te kwantificeren. Op basis van gegevens over de afgelopen WK's lijkt dit effect echter positief te zijn. Tabel 3.23 laat zien dat van de 15 WK's sinds 1950 er vier gewonnen zijn door het gastland. Voorts zijn 3 van de 13 EK's gewonnen door het thuis spelende land. Dit lijkt het bestaan van een thuisvoordeel voor het organiserend land te staven.⁵³

---

⁵³ De meest recente WK's werden ook gekenmerkt door de verrassend goede prestaties van de nationale teams van het organiserende land. Duitsland reikte in 2006 onverwachts tot de halve finale, net als Zuid-Korea in 2002.

Of dit daadwerkelijk zo is valt zonder een uitgebreide sporteconometrische studie niet aan te geven.^{54,55} We nemen het effect van het organiseren van het WK op de deelname van het organiserende land daarom mee als positieve PM-post, omdat dit effect binnen deze kengetallen kosten-batenanalyse niet te waarderen is. Echter, het is aannemelijk dat er wel een zeker positief effect uitgaat van het organiseren van het WK op de prestaties van het thuisspelende land.⁵⁶

Tabel 3.23 Vier keer werd het organiserend land wereldkampioen

	organiserend land	wereldkampioen
2006	Duitsland	Italië
2002	Zuid-Korea / Japan	Brazilië
1998	Frankrijk	Frankrijk
1994	Verenigde Staten	Brazilië
1990	Italië	West-Duitsland
1986	Mexico	Argentinië
1982	Spanje	Italië
1978	Argentinië	Argentinië
1974	West-Duitsland	West-Duitsland
1970	Mexico	Brazilië
1966	Engeland	Engeland
1962	Chili	Brazilië
1958	Zweden	Brazilië
1954	Zwitserland	West-Duitsland
1950	Brazilië	Uruguay

Bron: http://nl.wikipedia.org/wiki/WK_voetbal, 23-1-2010.

3.4.9 Effect op sportbeoefening

Een veelgehoord argument ten faveure van het organiseren van een WK is dat het mensen kan aansporen en motiveren om zelf ook meer aan sportbeoefening te doen, waardoor de sportparticipatie, als gevolg van het WK, stijgt. Omdat sporten gezond is, zou dat indirect betekenen dat Nederland gezonder wordt door het organiseren van een WK, wat baten met zich brengt in termen van besparingen op bijvoorbeeld de kosten van zorg en ziekteverzuim. Het CPB (2009) recapituleert in een second opinion van een MKBA van het Olympisch Plan 2028 een aantal baten van grotere sportparticipatie voor de samenleving. Daarbij worden als gezegd de lagere kosten van zorg en verzuim genoemd, maar ook:

- grotere sociale cohesie als gevolg van sport, waardoor er minder kosten gemaakt hoeven worden ter bevordering van sociale cohesie via andere wegen;
- hogere productiviteit als gevolg van lager verzuim;

⁵⁴ Het is mogelijk dat dit thuisvoordeel wordt veroorzaakt door een ander effect dat hier niet in kaart is gebracht.

⁵⁵ Hier is geen volledige analyse gemaakt van de literatuur over het thuisvoordeel. Zie hiervoor bijvoorbeeld Balmer e.a. (2001) en (2003) die voor de Olympische Spelen het thuisvoordeel hebben geanalyseerd hebben. Ze vinden dat dit vooral groot is voor de sporten waarbij de jurering van invloed is op het resultaat.

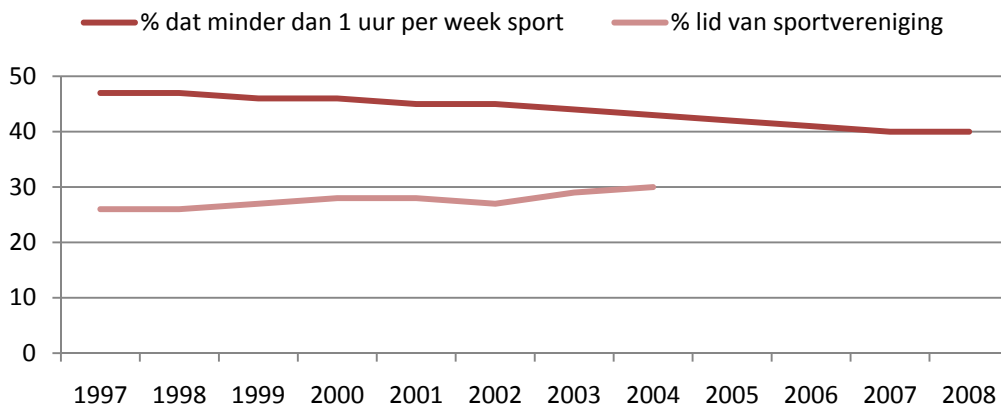
⁵⁶ In een uitgebreidere kosten-batenanalyse kan dit effect gewaardeerd worden. Hiervoor is een enquête nodig. Deze moet dan voor dit effect, en het effect in de vorige paragraaf tegelijk gedaan worden om dubbelstellingen te voorkomen.

- reistijd- en reiskostenreductie als gevolg van een grotere sportaccommodatiedichtheid die nodig is om de toegenomen sportparticipatie op te vangen;
- hogere levensverwachting als gevolg van meer sporten;
- consumentensurplus dat wordt gerealiseerd op de extra uitgaven aan sportgerelateerde artikelen;
- operationele baten die worden gerealiseerd op extra sportevenementen;
- hogere WOZ-waarde van huizen, omdat huizen die dichtbij sportaccommodaties liggen meer waard zijn dan identieke huizen die verder weg liggen van sportgelegenheden en er meer sportaccommodaties nodig zijn;
- lagere schooluitval als gevolg van de organisatie van meer naschoolse sportmogelijkheden.

Het LOC is van zins deze maatschappelijke component een prominente plek te geven in het bid voor het WK 2018. Dat moet tot uitdrukking gaan komen in een breed scala aan maatschappelijke projecten die tot doel hebben zoveel mogelijk mensen in aanraking met sport te brengen en hen te enthousiasmeren voor sport. De potentiële baten van dergelijke projecten kunnen theoretisch groot zijn (CPB, 2009). Echter, het is zeer de vraag of dergelijke projecten volledig aan het houden van het WK in Nederland kunnen worden opgehangen. Immers, dit type maatschappelijke projecten kunnen ook uitstekend zonder WK worden uitgevoerd. Het WK fungeert daarbij dan hooguit als katalysator. Bovendien is het zo dat ook de kosten van deze maatschappelijke projecten moeten worden meegewogen als de hierboven besproken potentiële baten worden beschouwd. Op dit moment in het biddingproces zijn er veel ideeën, maar nog geen concrete plannen, laat staan dat er enig inzicht bestaat in de maatschappelijke baten en kosten van deze projecten.

Voorts is het zo dat de impact van EURO2000 op de sportbeoefening in Nederland moeilijk aantoonbaar is. Figuur 3.2 laat zien dat het aantal leden van sportverenigingen in de jaren na EURO2000 in eerste instantie zelfs licht daalde, om pas in 2003 boven het niveau van 2000 uit te komen. Het is moeilijk te geloven dat deze (marginale) stijging drie jaar na EURO2000 toch toe te schrijven is aan dat evenement. Voor het aantal leden van voetbalclubs is het beeld identiek. Het aantal mensen dat niet of nauwelijks sport is wel licht gedaald na EURO2000, echter deze daling maakt deel uit van een trend die al ruim voor EURO2000 was ingezet. In 1997 lag het percentage mensen dat minder dan vier uur per week sport op 47%. In de jaren daarna daalt dat gestaag naar 40% in 2008, maar direct na EURO2000 is er geen verscherpte daling zichtbaar. Ook hier is er dus weinig empirisch bewijs voor de hypothese dat een groot sportevenement de sportbeoefening in Nederland een impuls geeft.

Figuur 3.2 Ontwikkeling sportbeoefening in Nederland 1997-2008

Bron: CBS Statline

Het effect van het organiseren van het WK op sportbeoefening in Nederland is zeer moeilijk te bewijzen, laat staan te kwantificeren. De literatuur biedt dienaangaande ook weinig aanknopingspunten. De potentiële baten zijn aanzienlijk, maar moeilijk uniek te verbinden aan het WK. Bovendien zijn de maatschappelijke projecten die de sportbeoefening een impuls zouden moeten geven de ideeënfase nog niet ontstegen. Er bestaat dus geen inzicht in de projecten die rond het WK zullen worden gestart, de mate waarin er baten zijn te verwachten van die projecten en de kosten ervan. Bovendien geven de ervaringen rond EURO2000 weinig aanknopingspunten voor het veronderstellen van een per definitie positief verband tussen het WK en sportbeoefening. In het ongunstige scenario waarderen we de omvang van dit effect daarom op een negatieve PM-post. Die mogelijkheid bestaat, omdat de kosten hoger kunnen uitvallen dan de baten, of omdat de projecten onvoldoende aantoonbare baten blijken te hebben. In het waarschijnlijke alternatief gaan we uit van een PM-post waarvan onduidelijk is of deze positief of negatief is. In het gunstige scenario nemen we een positieve PM-post mee, waarbij de baten van de aan het WK toegerekende maatschappelijke projecten dan groter uitvallen dan de kosten van deze projecten.

3.4.10 Effect op de Olympische Spelen

Het organiseren van een WK is qua schaalgrootte niet onvergelijkbaar met het organiseren van de Olympische Spelen. Het WK is weliswaar kleiner dan Olympische Zomerspelen, maar niettemin het grootste sportevenement na de Olympische Spelen. Een veelgehoord argument dat spreekt voor het insturen van een bid voor het WK van 2018 of 2022 is dat een goed georganiseerd WK de kans kan verhogen dat Nederland tien of iets meer jaar erna de Olympische Spelen mag organiseren. De ambitie bestaat in Nederland om in 2028 de Olympische Spelen naar Nederland te halen. Daartoe is het Olympische Plan in het leven geroepen, een veelomvattend plan dat gericht is op zowel topsport als breedtesport met als één van de beoogde einddoelen dus de Olympische Spelen van 2028. Eén van de speerpunten van het plan is om in de periode naar 2028 frequent grote internationale sportevenementen zoals EK's en WK's in verschillende disciplines te organiseren, om ervaring op te doen met het organiseren van sportevenementen en

om te laten zien dat Nederland dat goed kan. Het organiseren van een WK voetbal in 2018 of 2022 past natuurlijk goed in dat traject.

De historie laat echter zien dat er geen aantoonbaar verband lijkt te zijn tussen de organisatie van een WK en de Olympische Spelen kort daarna (Tabel 3.24). Tussen een WK en de Olympische Spelen zit steeds twee jaar. In de geschiedenis is het twee keer voorgekomen dat een land twee jaar na het WK ook de Olympische Spelen organiseerde. Dat waren in de VS de Spelen van Atlanta in 1996 na het WK '94 en over vier jaar is het WK in Brazilië en weer twee jaar later zijn de Spelen in Rio de Janeiro. Het omgekeerde geval kwam eenmaal voor, de Spelen van München in '72 werden in '74 gevolgd door het WK in Duitsland. Deze tussenliggende periodes zijn echter te kort om te kunnen concluderen dat de organisatie van het ene evenement de beslissing over de toewijzing van de andere heeft beïnvloed. Immers, de Spelen van 2016 zijn al aan Brazilië toegewezen, terwijl dat land pas over ruim vier jaar met het WK kan bewijzen dat het een goed sportevenement kan organiseren. Er zijn in de geschiedenis geen voorbeelden van landen die eerst een WK organiseerden en 6 of 10 jaar later de Olympische Spelen organiseerden. Een dergelijke periode zou er tussen moeten zitten wil de organisatie van het WK een rol hebben kunnen spelen bij de toewijzing van de Olympische Spelen.

Tabel 3.24 De geschiedenis van het WK en de OS sinds de Tweede Wereldoorlog

Wereldkampioenschap voetbal		Olympische Zomerspelen	
		2020	?
2018	?	2016	Rio de Janeiro, Brazilië
2014	Brazilië	2012	Londen, Verenigd Koninkrijk
2010	Zuid-Afrika	2008	Peking, China
2006	Duitsland	2004	Athene, Griekenland
2002	Zuid-Korea / Japan	2000	Sydney, Australië
1998	Frankrijk	1996	Atlanta, Verenigde Staten
1994	Verenigde Staten	1992	Barcelona, Spanje
1990	Italië	1988	Seoel, Zuid-Korea
1986	Mexico	1984	Los Angeles, Verenigde Staten
1982	Spanje	1980	Moskou, Sovjet-Unie
1978	Argentinië	1976	Montréal, Canada
1974	West-Duitsland	1972	München, West-Duitsland
1970	Mexico	1968	Mexico-stad, Mexico
1966	Engeland	1964	Tokio, Japan
1962	Chili	1960	Rome, Italië
1958	Zweden	1956	Melbourne, Australië
1954	Zwitserland	1952	Helsinki, Finland
1950	Brazilië	1948	Londen, Engeland

Het organiseren van een WK kan de kans op toewijzing van de Olympische Spelen ook verkleinen. Het is mogelijk dat de leden van het Internationaal Olympisch Comité het teveel van het goede vinden als een land in korte tijd twee van de grootste sportevenementen organiseren. Tot op heden is het echter zo dat WK's en OS voornamelijk aan de grote landen worden toegewezen. In dat licht kan de Nederlandse kandidatuur juist als een sympathiek alternatief worden gezien, waarbij Nederland een voortrekkersrol op zich neemt voor het organiseren van dergelijke grootschalige evenementen door kleinere landen.

Onduidelijk is in ieder geval op welke wijze het organiseren van een WK het binnenhalen van de OS beïnvloedt. De wegen van het IOC zijn dienaangaande ondoorgrondelijk en er zijn zowel positieve als negatieve verbanden te leggen. Bovendien is het niet mogelijk om dit effect te waarderen en te moneteren. Daarom volstaan we hier met een negatieve PM-post in het ongunstige alternatief, een positieve PM-post in het gunstige alternatief en een PM-post met een onbepaald teken in het waarschijnlijke alternatief.

3.4.11 Milieueffecten

Het waarden van de milieueffecten van het WK is een buitengewoon complexe exercitie, waar de literatuur geen handvatten voor biedt. Een belangrijke notie is echter wel dat het WK sowieso wordt georganiseerd, en er dus sowieso een milieubelasting is. We kunnen ook niet aannemen dat als het WK elders plaatsvindt de milieubelasting helemaal niet in Nederland neerslaat, omdat een deel van de milieueffecten grensoverstijgend gevoeld zullen worden, al zullen ze voor Nederland uiteraard wel minder groot zijn dan wanneer het WK in Nederland en België plaatsvindt. Hierbij maakt het uiteraard ook substantieel uit of het WK in Engeland wordt gehouden of elders in Europa als het niet naar Nederland en België komt.

Een speerpunt van het biddingcomité is dat het WK hier schoner georganiseerd wordt dan wanneer het elders georganiseerd zou worden. Dit uitgangspunt is uiteraard lastig in een MKBA te vatten, omdat de plannen op milieugebied van de andere kandidaten niet bekend zijn, en het niet onwaarschijnlijk is dat zij hetzelfde uitgangspunt hanteren als het Nederlands-Belgische biddingcomité. Bovendien is het ook zo dat de organisatie van het WK in Nederland en België sowieso zal leiden tot meer vervuiling in eigen land dan wanneer het WK elders is. De organisatie streeft een 'groen' WK na, maar welke maatregelen dit precies behelst, is nog onduidelijk. Ook is dus onduidelijk wat de kosten en potentiële baten zijn van deze maatregelen. Er is een kans dat de groene en duurzame insteek van de WK-organisatie tot gevolg heeft dat er innovatieve stappen worden gezet om dit doel te verwezenlijken waaruit duurzame toepassingen ontstaan die breder inzetbaar zijn en daardoor positieve milieubaten genereren buiten de context van het WK.

Wat in het voordeel van Nederland en België als kandidaat spreekt is dat de binnenlandse reisafstanden kleiner zijn dan bij de andere Europese kandidaten (Rusland, Engeland en Spanje en Portugal). Dit zal een positieve uitwerking hebben op de milieubelasting. Anderzijds pleit tegen Nederland en België dat hier relatief veel in de stadions moet worden geïnvesteerd vergeleken met andere kandidaat-landen, met name vergeleken met Engeland. Dat werkt negatief uit op het milieu.

In de MKBA nemen we de milieueffecten op als een negatieve PM-post in het ongunstige en waarschijnlijke scenario. De reden hiervoor is dat er hoe dan ook een grotere milieubelasting is voor Nederland als het WK in Nederland en België plaatsvindt dan wanneer het elders is, ongeacht de resultaten die worden geboekt met de groene insteek van de organisatie. Om zichtbaar te maken dat het WK wel een katalysator kan blijken te zijn voor groene en duurzame innovatie nemen we in het gunstige scenario een positieve PM-post mee. Daarin ligt de veronderstelling besloten dat in dat geval de milieubaten van de aan het WK toegeschreven innovaties groter zijn dan de milieubelasting op Nederland van het WK zelf.

4 Uitkomst – optelling van de effecten

Dit hoofdstuk biedt het totaaloverzicht over de effecten die in hoofdstuk 3 afzonderlijk zijn geanalyseerd. Paragraaf 4.1 beschrijft het totaal beeld. Paragraaf 4.2 geeft en bespreekt de gevoeligheidsanalyse. Paragraaf 4.3 concludeert.

4.1 MKBA saldo

Het saldo van de MKBA staat weergegeven in Tabel 4.1. In het waarschijnlijke scenario zijn de verwachte kosten van in geld te waarden effecten groter dan de baten van die effecten. Het saldo van kosten en baten (excl. PM-posten) komt uit op € 154,8 miljoen negatief. In het ongunstige scenario, wanneer de kosten hoger uitvallen dan gepland en de baten tegenvallen wordt dit saldo, logischerwijs, negatiever: € -1,1 miljard. Het gunstige scenario geeft een positief saldo van de kosten en baten van in geld gewaardeerde effecten van € 403,7 miljoen. In dat scenario is uitgegaan van kosten die meevallen en baten die hoger uitkomen dan verwacht.

Tabel 4.1 Saldo kosten en baten van het WK voetbal 2018 voor Nederland (contante waarden, x € miljoen)

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
totale kosten	-€ 1.251,0 –PM	-€ 475,8 –PM	-€ 301,1 –PM
totale baten	€ 187,5 –PM +PM	€ 321,0 –PM+PM	€ 704,8 –PM+PM
saldo kosten en baten*	-€ 1.063,4 –PM+PM	-€ 154,8 –PM+PM	€ 403,7 –PM+PM

* Uitgaande van een gunstig kostenniveau en een ongunstig batenniveau in het ongunstige scenario en vice versa in het gunstige scenario

Tegenover dit negatieve saldo van de in geld te waarden effecten in het waarschijnlijke scenario staat ook een aantal niet eenvoudig in geld uit te drukken effecten. De positieve baten gelden vooral het grotere ervaren nut van de Tv-supporter bij een WK in de eigen tijdzone, gevoelens van nationale trots, saamhorigheid en nationale identiteit, gegarandeerde deelname van Nederland aan het WK en een grotere succeskans als gevolg van het thuisvoordeel. Daarnaast kunnen er in het gunstige scenario nog niet-gewaardeerde baten ontstaan door een effect op sportbeoefening, de kans op het binnenhalen van de Olympische Spelen en spin-off innovaties in de duurzame sfeer. Tegelijkertijd is er een aantal negatieve niet in geld gewaardeerde effecten zoals de verstoring van het openbare leven, verkeerscongestie, milieueffecten en een mogelijk negatief langetermijneffect op het toerisme. In het waarschijnlijke scenario betekent dit dat de niet-gewaardeerde baten minstens € 9 per Nederlander moeten bedragen om in ieder geval het negatieve saldo van de gemonetariseerde kosten en baten te compenseren.⁵⁷ In het ongunstige scenario is dat bedrag minstens € 64 per Nederlander.

Tabel 4.2 geeft het overzicht van de totale kosten van het WK van 2018 voor Nederland in de drie geschetste scenario's. In het waarschijnlijke scenario bedragen de totale kosten € 476 miljoen. De belangrijkste kostenpost, goed voor bijna 60% van de kosten, is de aanpassing van de

⁵⁷ De niet-gewaardeerde baten moeten boven de € 9 per persoon liggen, omdat er ook de niet-gewaardeerde kosten moeten worden gecompenseerd.

stadions. Ook de veiligheid rond het evenement brengt substantiële kosten met zich mee. Naast de gewaardeerde kosten is er nog een PM-kostenpost opgenomen voor de verstoring van het openbare leven en verkeerscongestie. In het ongunstige scenario, waarin de kosten tegenvallen, bijvoorbeeld doordat de investeringen in stadions niet renderen en de veiligheid meer kosten met zich brengt dan geanticipeerd, bedragen de totale kosten € 1,25 miljard en is er nog een extra negatieve PM-post voor niet rendabele investeringen in infrastructurele projecten opgenomen. In het scenario waarin de kosten meevallen, bijvoorbeeld omdat de Amsterdam ArenA niet tot halve finalestadion wordt uitgebreid, komen deze uit op € 301 miljoen.

Tabel 4.2 Kosten van het WK voetbal 2018 voor Nederland (contante waarden, x € miljoen)

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
<i>Aanpassing stadions</i>			
deel investeringen waren baten tegenover staan	€ 0	-€ 256,5	-€ 229,5
baten van investeringen	€ 0	€ 256,5	€ 229,5
deel investeringen waar geen baten tegenover staan	-€ 873,2	-€ 283,5	-€ 192,4
opbrengst investeringen van WK-specifieke uitbreidingen	€ 0	€ 3,7	€ 3,7
netto kosten stadions	-€ 873,2	-€ 279,8	-€ 188,6
<i>Infrastructurele aanpassingen</i>			
Investeringen	€ 0	€ 0	€ 0
opbrengsten van investeringen	€ 0	€ 0	€ 0
netto kosten infrastructurele aanpassingen	-PM	€ 0	€ 0
netto kosten investeringen in hotelcapaciteit	€ 0	€ 0	€ 0
kosten organisatie	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
voorbereidingskosten voor de overheid	-€ 65,0	-€ 42,7	-€ 35,8
kosten van veiligheid voor de overheid	-€ 306,7	-€ 153,3	-€ 76,7
kosten hooligans en vandalisme	-€ 6,2	€ 0	€ 0
verstoring openbare leven en verkeerscongestie	-PM	-PM	-PM
totale kosten	-€ 1.251,0 -PM	-€ 475,8 -PM	-€ 301,1 -PM

Tabel 4.3 geeft het overzicht van de verschillende te verwachten baten. In het waarschijnlijke scenario belopen de totale gemonetariseerde baten € 321 miljoen. Deze zijn afkomstig van bestedingen van het LOC, media, nationale teams, sponsors en partners en voetbalsupporters en gecorrigeerd voor bijvoorbeeld *crowding-out* van reguliere toeristen. Bovenop deze effecten komt ook nog een aantal niet in geld uitgedrukte positieve en negatieve effecten. Positieve PM-posten zijn er voor het grotere ervaren nut van de Tv-supporter bij een WK in de eigen tijdzone, gevoelens van nationale trots, saamhorigheid en nationale identiteit, gegarandeerde deelname van Nederland aan het WK en een grotere succeskans als gevolg van het thuisvoordeel. Milieueffecten en het langetermijneffect op toerisme zijn gewaardeerd met een negatieve PM-

post in het waarschijnlijke scenario. In het ongunstige scenario bedragen de totale baten € 188 miljoen. Ten opzichte van het waarschijnlijke scenario komen daar nog extra negatieve PM-posten bij voor het effect op sportbeoefening en het binnenhalen van de Olympische Spelen van 2028. In het gunstige scenario zijn deze twee effecten gewaardeerd als positieve PM-posten bij totale gewaardeerde baten van € 705 miljoen.

Tabel 4.3 Baten van het WK voetbal 2018 voor Nederland (x € miljoen)

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
<i>Opbrengsten organisatie WK</i>			
kosten LOC en uitgaven FIFA	€ 78,8	€ 105,1	€ 157,7
opbrengsten verblijf ploegen	€ 26,8	€ 35,7	€ 53,6
opbrengsten verblijf media	€ 25,2	€ 33,6	€ 42,0
opbrengsten verblijf en extra uitgaven sponsors en partners	€ 13,9	€ 27,8	€ 55,6
belasting vrijstelling FIFA	€ 0	-€ 23,1	-€ 46,2
totaal opbrengsten	€ 144,8	€ 179,2	€ 262,7
<i>Toerisme</i>			
additionele bestedingen buitenlandse stadionbezoekers	€ 44,9	€ 95,1	€ 205,9
additionele bestedingen buitenlandse fanfeestbezoekers	€ 28,6	€ 100,8	€ 302,4
crowding-out 'reguliere' buitenlandse toeristen	-€ 73,4	-€ 146,8	-€ 254,2
additionele bestedingen thuisblijvende Nederlandse stadionbezoekers	€ 8,4	€ 11,9	€ 20,8
additionele bestedingen thuisblijvende Nederlandse fanfeestbezoekers	€ 60,5	€ 94,9	€ 166,0
vermeden reiskosten thuisblijvende stadionbezoekers	€ 2,8	€ 3,6	€ 4,6
vermeden reiskosten thuisblijvende fanfeestbezoekers	€ 20,2	€ 28,7	€ 36,9
weglekeffect tickets van Nederlanders die niet naar een WK elders zouden gaan	-€ 49,1	-€ 46,2	-€ 40,4
crowding-out van Nederlandse WK-vluchtelingen	€ 0	€ 0	€ 0
langetermijneffect WK op toerisme	-PM	-PM	-PM
netto opbrengsten toerisme	€ 42,7 -PM	€ 141,8 -PM	€ 442,0 -PM
baten voor 'TV'-supporter	+PM	+PM	+PM
nationale trots en identiteit	+PM	+PM	+PM
effect op deelname	+PM	+PM	+PM
bestedingen bij detailhandel	≈0	≈0	≈0
effect op werkgelegenheid	≈0	≈0	≈0
effect op sportbeoefening	-PM	?	+PM
effect op de Olympische Spelen	-PM	?	+PM
effect op handel	≈0	≈0	≈0
Milieueffecten	-PM	-PM	+PM
totale baten	€ 187,5 -PM+PM	€ 321,0 -PM+PM	€ 704,8 -PM+PM

4.2 Gevoeligheidsanalyse

Onderstaande tabellen bevatten de gevoeligheidsanalyse. Welke analyse is gedaan staat steeds beknopt in de tabel beschreven. De belangrijkste bevinding is dat de uitkomst nergens wezenlijk verandert als de belangrijkste parameters worden gevarieerd.

Leeswijzer voor de tabellen: in ieder blokje gescheiden door een zwarte lijn wordt één parameter gevarieerd ten opzichte van de uitgangssituatie. Het eerste blokje in iedere tabel bevat steeds de uitgangssituatie. In de tabel wordt vervolgens getoond op welk effect deze aangepaste parameter invloed heeft: wat de omvang is van dit effect in de nieuwe situatie en welk gevolg dat heeft voor het saldo van de gewaardeerde kosten en baten en de baten per Nederlander die de niet-gewaardeerde baten minstens moeten bedragen om het WK rendabel te maken.

Tabel 4.4 laat zien dat de veronderstellingen ten aanzien van de stadionaanpassingen geen wezenlijke invloed hebben op de uitkomst. Zelfs als 75% van de investeringen rendeert of de kosten de helft lager uitvallen blijft het saldo van gewaardeerde kosten en baten negatief.

Tabel 4.4 Gevoeligheidsanalyse: impact van de aannames m.b.t. stadioninvesteringen

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
deel van de kosten van de stadions waarop baten worden gerealiseerd 50% (uitgangssituatie)			
netto kosten stadions (x € mln)	-€ 188,6	-€ 279,8	-€ 873,2
saldo (x € mln)	-€ 1.063,4	-€ 154,8	€ 403,7
bedrag per Nederlander	€ 64	€ 9	€ 0
deel van de kosten waarop baten worden gerealiseerd 25%			
netto kosten stadions (x € mln)	-€ 274,7	-€ 408,0	-€ 873,2
saldo (x € mln)	-€ 1.063,4	-€ 283,0	€ 317,6
bedrag per Nederlander	€ 64	€ 17	€ 0
deel van de kosten waarop baten worden gerealiseerd 75%			
netto kosten stadions (x € mln)	-€ 102,6	-€ 151,5	-€ 873,2
saldo (x € mln)	-€ 1.063,4	-€ 26,5	€ 489,7
bedrag per Nederlander	€ 64	€ 2	€ 0
kosten stadions 50% lager			
netto kosten stadions (x € mln)	-€ 94,3	-€ 139,9	-€ 436,6
saldo (x € mln)	-€ 626,9	-€ 14,9	€ 498,0
bedrag per Nederlander	€ 38	€ 1	€ 0
kosten stadion 50% hoger			
netto kosten stadions (x € mln)	-€ 283,0	-€ 419,6	-€ 1.309,7
saldo (x € mln)	-€ 1.500,0	-€ 294,6	€ 309,4
bedrag per Nederlander	€ 91	€ 18	€ 0

Voor de investeringen in infrastructuur geldt hetzelfde (Tabel 4.5). Als er investeringen worden toegerekend aan het WK dan zullen deze vrijwel zeker niet renderen. Het saldo van kosten en baten verslechtert daarom in alle scenario's.

Tabel 4.5 Gevoeligheidsanalyse: impact van de aannames m.b.t. infrastructurele investeringen

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
kosten infrastructuur basis variant			
netto kosten infrastructurele aanpassingen (x € mln)	€ 0,0	€ 0,0	€ 0,0
saldo (x € mln)	-€ 1.063,4	-€ 154,8	€ 403,7
bedrag per Nederlander	€ 64	€ 9	€ 0
kosten van infrastructuur gelijk aan netto kosten stadionaanpassingen			
netto kosten infrastructurele aanpassingen (x € mln)	-€ 279,8	-€ 279,8	-€ 279,8
saldo (x € mln)	-€ 1.343,2	-€ 434,5	€ 123,9
bedrag per Nederlander	€ 81	€ 26	€ 0

De voorbereidingskosten die de overheid in de aanloop naar een WK zal moeten maken hebben geen schokkende invloed op de uitkomst van de MKBA. Tabel 4.6 laat zien dat een verdubbeling of het wegstrepen van deze kosten een zeer beperkte invloed heeft op de uitkomst.

Tabel 4.6 Gevoeligheidsanalyse: impact van de aannames m.b.t. voorbereidingskosten van de overheid

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
voorbereidingskosten voor de overheid (uitgangssituatie)			
voorbereidingskosten voor de overheid (x € mln)	-€ 35,8	-€ 42,7	-€ 65,0
saldo (x € mln)	-€ 1.063,4	-€ 154,8	€ 403,7
bedrag per Nederlander	€ 64	€ 9	€ 0
voorbereidingskosten voor de overheid twee maal zo hoog			
voorbereidingskosten voor de overheid (x € mln)	-€ 71,5	-€ 85,4	-€ 130,0
saldo (x € mln)	-€ 1.128,4	-€ 197,5	€ 367,9
bedrag per Nederlander	€ 68	€ 12	€ 0
geen voorbereidingskosten van de overheid nul			
voorbereidingskosten voor de overheid (x € mln)	€ 0,0	€ 0,0	€ 0,0
saldo (x € mln)	-€ 998,5	-€ 112,1	€ 439,4
bedrag per Nederlander	€ 60	€ 7	€ 0

Voor de kosten van veiligheid geldt hetzelfde.

Tabel 4.7 toont dat 50% hogere of lagere kosten voor veiligheid de uitkomst van de MKBA niet wezenlijk doet omslaan; het saldo blijft negatief waar dat negatief was in de uitgangssituatie en positief als dat positief was.

Tabel 4.7 Gevoeligheidsanalyse: impact van de aannames m.b.t. kosten veiligheid

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
kosten van veiligheid (uitgangssituatie)			
kosten van veiligheid (x € mln)	-€ 76,7	-€ 153,3	-€ 306,6
saldo (x € mln)	-€ 1.063,4	-€ 154,8	€ 403,7
bedrag per Nederlander	€ 64	€ 9	€ 0
veiligheidskosten 50 % lager			
kosten van veiligheid (x € mln)	-€ 38,3	-€ 76,7	-€ 153,3
saldo (x € mln)	-€ 910,1	-€ 78,1	€ 442,0
bedrag per Nederlander	€ 55	€ 5	€ 0
veiligheidskosten 50% hoger			
kosten van veiligheid (x € mln)	-€ 115,0	-€ 230,0	-€ 460,0
saldo (x € mln)	-€ 1.216,8	-€ 231,4	€ 365,4
bedrag per Nederlander	€ 74	€ 14	€ 0

De opbrengsten van de nationale ploegen en media hebben een beperkt effect op de uitkomst van de MKBA. Tabel 4.8 geeft weer wat er gebeurt als deze kosten 50% lager of 100% hoger uitvallen dan in de uitgangssituatie verwacht. De gevolgen zijn beperkt; geen van de 'tekens' slaat om.

Tabel 4.8 Gevoeligheidsanalyse: impact van de aannames m.b.t. opbrengsten verblijf ploegen en media

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
opbrengsten verblijf ploegen en media (uitgangssituatie)			
opbrengsten verblijf ploegen en media (x € mln)	€ 52,0	€ 69,4	€ 95,7
saldo (x € mln)	-€ 1.063,4	-€ 154,8	€ 403,7
bedrag per Nederlander	€ 64	€ 9	€ 0
opbrengsten verblijf ploegen en media 50 % lager			
opbrengsten verblijf ploegen en media (x € mln)	€ 26,0	€ 34,7	€ 47,8
saldo (x € mln)	-€ 1.089,5	-€ 189,5	€ 355,9
bedrag per Nederlander	€ 66	€ 11	€ 0
opbrengsten verblijf ploegen en media 100 % hoger			
opbrengsten verblijf ploegen en media (x € mln)	€ 104,1	€ 138,8	€ 191,3
saldo (x € mln)	-€ 1.011,4	-€ 85,4	€ 499,3
bedrag per Nederlander	€ 61	€ 5	€ 0

Tabel 4.9 toont de gevolgen die de gemaakte aannames ten aanzien van het toerisme hebben op de uitkomst. We zien dat de mate van *crowding-out* gematigd invloed heeft op de uitkomst; als er helemaal geen verdringing bestaat komt de uitkomst van de MKBA dicht bij nul uit, maar blijft het saldo negatief. Uiteraard werkt het mechanisme andersom ook en wordt de uitkomst van de MKBA slechter met het toenemen van de mate van verdringing. Als alle veronderstellingen uit het gunstige scenario worden geprojecteerd op de andere alternatieven dan valt het waarschijnlijke scenario positief uit. Dit is echter geen bijzonder realistisch scenario, daar dit betekent dat alle gemaakte veronderstellingen samen positiever uit moeten pakken dan nu in het waarschijnlijke scenario doorgerekend is.

Tabel 4.9 Gevoeligheidsanalyse: impact van de aannames m.b.t. toerisme

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
toerisme (uitgangssituatie)			
netto opbrengsten toerisme (x € mln)	€ 42,7	€ 141,8	€ 442,0
saldo (x € mln)	-€ 1.063,4	-€ 154,8	€ 403,7
bedrag per Nederlander	€ 64	€ 9	€ 0
geen <i>crowding-out</i>			
netto opbrengsten toerisme (x € mln)	€ 116,2	€ 288,7	€ 696,2
saldo (x € mln)	-€ 990,0	-€ 7,9	€ 657,9
bedrag per Nederlander	€ 60	€ 0	€ 0
<i>crowding-out</i> 100%			
netto opbrengsten toerisme (x € mln)	€ 42,7	€ 92,9	€ 187,8
saldo (x € mln)	-€ 1.063,4	-€ 203,7	€ 149,5
bedrag per Nederlander	€ 64	€ 12	€ 0
<i>crowding-out</i> 125%			
netto opbrengsten toerisme (x € mln)	€ 24,4	€ 43,9	€ 60,8
saldo (x € mln)	-€ 1.081,8	-€ 252,7	€ 22,4
bedrag per Nederlander	€ 65	€ 15	€ 0
overal ongunstige aannames bij toerisme			
netto opbrengsten toerisme	€ 42,7	€ 42,7	€ 42,7
Saldo	-€ 1.063,4	-€ 253,8	€ 4,4
bedrag per Nederlander	€ 64	€ 15	€ 0
overal gunstige aannames bij toerisme			
netto opbrengsten toerisme (x € mln)	€ 442,0	€ 442,0	€ 442,0
saldo (x € mln)	-€ 664,2	€ 145,4	€ 403,7
bedrag per Nederlander	€ 40	€ 0	€ 0

Tabel 4.10 laat zien dat het variëren van de discontovoet nauwelijks enige invloed heeft op de uitkomst van de MKBA. Dat is logisch, aangezien zowel kosten als baten over vrijwel dezelfde en relatief korte periode worden verdisconteerd.

Tabel 4.10 Gevoeligheidsanalyse: impact van de aannames m.b.t. discontovoet

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
discontovoet 5,5% (uitgangssituatie)			
saldo (x € mln)	-€ 1.063,4	-€ 154,8	€ 403,7
bedrag per Nederlander	€ 64	€ 9	€ 0
discontovoet 4%			
saldo (x € mln)	-€ 1.184,9	-€ 164,5	€ 471,5
bedrag per Nederlander	€ 72	€ 10	€ 0
discontovoet 7%			
saldo (x € mln)	-€ 956,3	-€ 145,7	€ 345,3
bedrag per Nederlander	€ 58	€ 9	€ 0

Indien kosten van belastingheffing worden meegenomen werkt dit logischerwijs negatief uit op de uitkomst van de MKBA, omdat de kosten van de overheid worden verhoogd zonder dat daar baten tegenover staan. Dit heeft echter geen gevolgen voor de richting van de uitkomsten (Tabel 4.11).

Tabel 4.11 Gevoeligheidsanalyse: impact van de aannames m.b.t. kosten van belastingheffing

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
geen kosten van belastingheffing (uitgangssituatie)			
overheidsdeel voorbereidingskosten, kosten stadions, belastingvrijstelling FIFA en veiligheidskosten	-€ 1.245	-€ 499	-€ 347
saldo (x € mln)	-€ 1.063,4	-€ 154,8	€ 403,7
bedrag per Nederlander	€ 64	€ 9	€ 0
kosten van belastingheffing 25%			
overheidsdeel voorbereidingskosten, kosten stadions, belastingvrijstelling FIFA en veiligheidskosten	-€ 1.556,3	-€ 623,8	-€ 433,8
saldo (x € mln)	-€ 1374,7	-€ 279,6	€ 279,0
bedrag per Nederlander	€ 83	€ 17	€ 0

In Tabel 4.12 is weergegeven wat de gevolgen zijn van het apart meenemen van een bestedingsmultiplier op de uitkomst van de MKBA. Dit is gedaan omdat de waardering van bestedingen lastig is. In de hoofdberekening is steeds aangenomen dat een euro extra besteding door buitenlandse toeristen ook tot een euro extra welvaart leidt, en dat een euro besteding door de overheid in het kader van het WK tot een verdringing leidt van overheidsbestedingen elders en daarom geen extra welvaart creëert. Zoals beschreven in paragraaf 3.2 zijn deze aannames met onzekerheid omgeven. Deze zijn daarom hier gevarieerd. In de eerste gevoeligheidsanalyse zijn de bestedingen voor toeristen voor 75% meegeteld als welvaartseffect en leveren de bestedingen door de overheid een kleine impuls van 25% op. In de tweede gevoeligheidsanalyse tellen de bestedingen uit het buitenland voor maar 50% mee. In beide gevallen zijn de effecten op de uitkomst gering.

Tabel 4.12 Gevoeligheidsanalyse: impact van de aannames m.b.t. bestedingsmultiplier

	ongunstig	waarschijnlijk	gunstig
geen aparte bestedingsmultiplier (uitgangssituatie)			
netto kosten stadions	-€ 188,6	-€ 279,8	-€ 873,2
netto opbrengsten toerisme	€ 42,7	€ 141,8	€ 442,0
saldo (x € mln)	-€ 1.063,4	-€ 154,8	€ 403,7
bedrag per Nederlander	€ 64	€ 9	€ 0
extra bestedingsimpuls van 25% door stadioninvesteringen en 75% van opbrengsten toerisme is daadwerkelijk bestedingsimpuls in Nederland			
netto kosten stadions	-€ 141,5	-€ 209,8	-€ 654,9
netto opbrengsten toerisme	€ 32,1	€ 106,4	€ 331,5
saldo (x € mln)	-€ 855,8	-€ 120,3	€ 340,3
bedrag per Nederlander	€ 52	€ 7	€ 0
extra bestedingsimpuls van 25% door stadioninvesteringen en 50% van opbrengsten toerisme is daadwerkelijk bestedingsimpuls in Nederland			
netto kosten stadions	-€ 141,5	-€ 209,8	-€ 654,9
netto opbrengsten toerisme	€ 21,4	€ 70,9	€ 221,0
saldo (x € mln)	-€ 866,5	-€ 155,7	€ 229,8
bedrag per Nederlander	€ 52	€ 9	€ 0

4.3 Conclusie

De belangrijkste conclusie is dat de financieel-economische baten van een WK voetbal in Nederland niet opwegen tegen de kosten. Daar staat echter tegenover dat het organiseren van een WK leidt tot meer gevoelens van geluk, trots, saamborigheid en nationale identiteit. Als dit effect per Nederlander minstens € 9 bedraagt en de kosten worden beperkt, is het WK waarschijnlijk maatschappelijk rendabel.

Dat de kosten groter zijn dan de financiële baten is gezien de literatuur over EK's, WK's en Olympische Spelen niet verwonderlijk. Daarin wordt geconstateerd dat veel vooraf gemaakte schattingen van baten achteraf vaak veel te hoog blijken te zijn. De overschatting gaat tot een factor 10. Een verklaring hiervoor is dat veel effecten vaak niet meegenomen worden (zoals gewone toeristen die afgeschrokken worden door de drukte tijdens een groot evenement en thuis

blijven). Dergelijke effecten zijn hier wel meegenomen. Studies naar de kosten en baten uitgevoerd na afloop van een groot evenement vinden amper positieve resultaten, eerder negatieve.

Een tweede belangrijke conclusie is dat een sobere uitvoering en goede kostenbeheersing cruciaal zijn voor een positief resultaat. Qua kosten zijn er nog veel onzekerheden. De exacte investeringen in stadions en infrastructuur zijn bij het maken van deze studie nog niet bekend. In het waarschijnlijke scenario zijn de meest actuele kosten voor de stadions meegenomen, en zijn geen investeringen in infrastructuur meegenomen. De investeringskosten zijn € 189 tot € 873 miljoen voor de stadions en nul voor overige infrastructuur, omdat deze binnen de gegeven tijd naar 2018 niet meer realiseerbaar zijn in het kader van het WK. Tevens is aangenomen dat de permanente uitbreidingen van de stadions na het WK baten opleveren voor de uitbaters van de uitgebreide stadions ter grootte van 50% van de kosten.

De beveiligingskosten variëren van € 77 tot € 307 miljoen. Dit zijn onder andere de kosten van de inzet van de politie buiten de stadions. Hoe groot deze zijn is lastig te schatten, voor vorige WK's zijn geen gedetailleerde schattingen gemaakt of de schattingen laten een groot deel van de kosten buiten beschouwing (zoals de inzet van agenten).

De organisatie van een WK brengt niet alleen kosten maar ook baten met zich mee. De organisatie en het verblijf van de ploegen, media en sponsors levert naar schatting € 145 tot € 263 miljoen op voor Nederland.

Qua grootte belangrijker zijn de baten van de extra toeristen die naar Nederland komen. Deze baat varieert tussen € 43 miljoen en € 442 miljoen, met een meest waarschijnlijke schatting van € 142 miljoen. Deze bedragen zijn fors kleiner dan vaak wordt verwacht. Hiervoor is een aantal redenen. Zo komt een flink deel van de kaartjes bij Nederlanders terecht, en wat Nederlanders in Nederland uitgeven rond een WK geven ze niet meer aan andere dingen uit⁵⁸ en bestedingen aan kaartjes lekken weg naar Zwitserland waar de FIFA zetelt. Sommige buitenlandse toeristen verschuiven hun verblijf in Nederland naar de WK periode zodat ze een wedstrijd kunnen meepikken; zij zouden ook zonder WK zijn gekomen. Andere toeristen die tijdens een WK zouden komen blijven weg om de drukte en hoge prijzen te ontlopen.

Ten slotte zijn er baten die niet in geld uitgedrukt zijn. Binnen deze studie ontbrak de tijd om deze baten in geld te waarderen. Het gaat om

- de baten voor 'TV'-supporters omdat ze een grotere kans maken een WK in de eigen tijdzone te kunnen volgen en dus makkelijker mee kunnen leven;
- de versterking van de nationale trots en identiteit van het succesvol een groot toernooi te hebben georganiseerd;
- een WK organiseren vergroot de kans op deelname, omdat zonder organisatie een kwalificatie afgedwongen moet worden en onzeker is. Ook speelt het thuisvoordeel dan mee;
- de organisatie van een WK kan gebruikt worden om de sportbeoefening te stimuleren. Een WK zelf doet daar niet veel aan, maar dit kan door allerlei evenementen en programma's naast het WK worden gestimuleerd waarbij een WK kan helpen dit aan te zwengelen;

---

⁵⁸ Alleen de uitgaven die Nederlanders tijdens een WK in Nederland doen in plaats van in het buitenland als het WK daar is, zijn extra.

- tot slot vergroot de organisatie van een WK mogelijk de kans op de organisatie van de Olympische Spelen.

Hoe groot de waarde van deze effecten is, hangt af van de voorkeuren van de Nederlandse bevolking. Dit valt zonder (goede) enquête niet te zeggen. Wel is uit te rekenen hoeveel dit de gemiddelde Nederlander waard zou moeten zijn om op een positief saldo uit te komen. Deze waarde moeten Nederlanders gemiddeld bereid zijn te betalen, de waarde wordt daarom als betalingsbereidheid aangeduid. In het gemiddelde scenario moet de gemiddelde Nederlander bereid zijn om minstens € 9 te betalen om de organisatie aantrekkelijk te maken.⁵⁹ In werkelijkheid zal een deel van de Nederlanders niet om de organisatie van een WK geven en niet willen bijdragen aan de organisatie (de betalingsbereidheid is dan nul). De betalingsbereidheid van het deel dat wel wil betalen moet dan dus hoger liggen. In het ongunstige alternatief moet de gemiddelde betalingsbereidheid € 64 zijn. Het gunstige alternatief valt positief uit, vraagt dus geen betalingsbereidheid van de Nederlander en kan mogelijk zelfs een bedrag per persoon opleveren. Op basis van de literatuur lijken de lagere bedragen plausibel, terwijl het bedrag in het ongunstige alternatief erg hoog overkomt.

---

⁵⁹ De niet-gewaardeerde baten moeten boven de € 9 per persoon liggen, omdat er ook de niet-gewaardeerde kosten moeten worden gecompenseerd.

Bijlage A Referenties

- Ahlert, G. (2001). The Economic Effects of the Soccer World Cup 2006 in Germany with Regard to Different Financing. *Economic Systems Research*, 13 (1). 109-127.
- Atkinson, G., Mourato, S., Szymanski, S. & Ozdemiroglu, E. (2008). Are We Willing to Pay Enough to 'Back the Bid'? Valuing the Intangible Impacts of London's Bid to Host the 2012 Summer Olympic Games. *Urban Studies*, 45 (2). 419-444.
- Baade, R. A. & Matheson, V. A. (1999). Assessing the Economic Impact of the Summer Olympic Games: The Experience of Los Angeles and Atlanta. Forthcoming in the conference proceedings of the International Conference on the Economic Impact of Sports, Athens, Greece.
- Baade, R.A. & Matheson, V.A. (2004). The Quest for the Cup: Assessing the Economic Impact of the World Cup. *Regional Studies*, 38 (4). 343-354.
- Balmer, N. J., Nevill, A. M., & Williams, A. M. (2001). Home advantage in the winter Olympics (1908–1998). *Journal of Sports Sciences*, 19. 129–139.
- Balmer, N. J., Nevill, A. M., & Williams, A. M. (2003). Modeling home advantage in the summer Olympic Games. *Journal of Sports Sciences*, 21. 469–478.
- Boersma, J.H. & Keijsers, W. (2008) Schetsboek Ruimte voor Olympische Plannen. Utrecht: Bureau Nieuwe Gracht.
- Brenke, K. & Wagner, G.G. (2006). The Soccer World Cup in Germany: A major Sporting and Cultural Event – But Without Notable Business Cycle Effects. *DIW Berlin Weekly Report*, 2 (3).
- Brenke, K. & Wagner, G.G. (2007a). Zum volkswirtschaftlichen Wert der Fussball-Weltmeisterschaft 2006 in Deutschland. DIW Berlin Research Notes 19.
- Brenke, K. & Wagner, G.G. (2007b). Ökonomische Wirkungen der Fussball-WM 2006 in Deutschland zum Teil überschätzt. *Wochenbericht des DIW Berlin*, 74 (29).
- Bundesregierung, Die (2006). Fussball-WM 2006. Abschlussbericht der Bundesregierung. Berlin: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung.
- CPB (2009). Beoordeling rapport Olympisch Plan (concept juni 2008). CPB Notitie 2009/1.
- Eijgenraam, C. J.J., Koopmans, C.C., Tang, P.J.G., & Verster, N.C.P. (2000). Evaluatie van infrastructuur projecten, leidraad voor kosten-batenanalyse. Den Haag: Centraal Planbureau.
- ETOA (2006a). Olympic Report. Londen: ETOA.

- ETOA (2006b). The Olympics will not Benefit UK Tourism. Londen: ETOA.
- ETOA (2008). Inbound Tourists Go Away and Stay Away for the Olympics. Londen: ETOA.
- ETOA (2009). Olympics is a Tourism Problem. Londen: ETOA.
- FIFA (2007). FIFA Financial Report 2006. Zürich: FIFA
- FIFA (2008). FIFA Financial Report 2007. Zürich: FIFA
- FIFA (2009). Hosting Agreement between Federation Internationale de Football Association and LOC regarding the hosting and staging of the 2018 FIFA World Cup™ & FIFA Confederations Cup 2017. Zürich: FIFA
- Gemeente Amsterdam Economische Zaken (2008). Nota Hotelbeleid 2007-2010. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, afdeling Economische Zaken.
- Giesecke, J.R. & Madden, J. (2007). The Sydney Olympic Games, Seven Years On: An Ex-Post Dynamic CGE Assessment. Monash University, Centre of Policy Studies, General Paper No. G-168.
- Hagn, F. & Männig, W. (2007). Labour Market Effects of the 2006 Soccer World Cup in Germany. Hamburg Contemporary Economic Discussions, No. 08.
- Helmenstein, C., Kleissner, A. & Moser, B. (2007). Makroökonomische und sektorale Effekte der UEFA EURO 2008 in Österreich. Wenen: SpEA.
- Helmenstein, C., Kleissner, A. (2008). Volkswirtschaftliche Effekte der UEFA EURO 2008 in Österreich. Wenen: SpEA
- Heyne, M., Männig, W. & Süssmuth, B. (2007) Mega-sporting Events as Experience Goods. International Association of Sports Economists. Working Paper Series. Paper No. 07-06.
- Humphreys, J. M. & Plummer, M.K. (1995). The Economic Impact on the State of Georgia of Hosting the 1996 Summer Olympic Games. Mimeograph. Athens, Georgia: Selig Center for Economic Growth, The University of Georgia.
- Kavetsos, G. & Szymanski, S. (2008). National Wellbeing and International Sports Events. North American Association of Sports Economists. Working Paper Series, Paper No. 08-04.
- Koopmans, C. (2004). Een heldere presentatie van Onderzoek naar Effecten van Infrastructuur: aanvulling op de Leidraad OEI. SEO-rapport 761. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- Kuin, F. (05-01-2010) Whistler lijdt onder 'olympische aversie'; Wintersporters blijven weg, toerismebureau start wervingscampagne. *NRC Handelsblad*.

- Kurscheidt, M., Preuss, H. & Schütte, N. (2008). Konsuminduzierter Impact von Sportgrossevents am Beispiel der Fussball-WM 2006. Befragungsergebnisse und Implikationen für die Euro 2008. Te verschijnen in: *Wirtschaftspolitische Blätter*, 55 (1). Schwerpunkt Sportökonomie. 59-74.
- Madden, J.R. & Crowe, M. (1998). Estimating the Economic Impact of the Sydney Olympic Games. European Regional Science Association Conference.
- Männig, W. (2007). One year later: A re-appraisal of the economics of the 2006 soccer World Cup. Hamburg Working Paper Series in Economic Policy, Nr. 10/2007.
- Matheson, V.A. (2002). Upon Further Review: An Examination of Sporting Event Economic Impact Studies. *The Sport Journal*, 5 (1). <http://www.thesportjournal.org/2002Journal/Vol5-No1/studies.htm>
- Matheson, V.A. (2006) Mega-Events: The effect of the world's biggest sporting events on local, regional, and national economies. College Of The Holy Cross, Department Of Economics Faculty Research Series, Paper No. 06-10.
- Meijer, R. (21-01-2010). Feyenoord wil lening voor stadion. *Algemeen Dagblad*.
- NBTC (2008). Destinatie Holland 2020. Voorburg-Leidschendam: Nederlands Bureau voor Toerisme & Congressen.
- Nedela, N. (2007) FIFA Fussball-Weltmeisterschaft 2006 in Deutschland: Erfahrungen Innere Sicherheit. *Voordracht*.
- Ohmann, S., Jones, I. & Wilkes, K. (2006). The perceived social impacts of the 2006 World Cup on Munich residents. *Journal of Sport and Tourism*, 11 (2). 129-152.
- Oldenboom, E.R., Gratton, C. & Solberg, H.A. (2002) The economic impact of hosting UEFA EURO 2008 for the Nordic countries. Amsterdam: Meerwaarde Onderzoeksadvies.
- Oldenboom, E.R. (2006). Costs and benefits of major sports events. A case study of Euro 2000. Amsterdam: Meerwaarde Onderzoeksadvies.
- Owen, J.G. (2005). Estimating the Cost and Benefit of Hosting Olympic Games: What Can Beijing Expect from Its 2008 Games? *The Industrial Geographer*, 3 (1).
- Preuss, H. (2004). The Economics of Staging the Olympics. A Comparison of the Games 1972-2008. Cheltenham: Edward Elgar.
- Preuss, H. (2007). FIFA World Cup 2006 and its legacy on tourism. In Conrady, R. & M. Buck (eds.), *Trend and issues in global tourism 2007* (pp. 83-102). Berlijn: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

Preuss, H., Kurscheidt, M. & Schütte, N. (2007). Wirtschaftliche Wirkungen durch die Besucher der Fussball-WM. Presentatie d.d. 6-7-2007. <http://www.uni-kl.de/wcms/fileadmin/imev/dateien/WM-Konferenz/Praesentationen/Preuss.pdf> gedownload op 19-01-2010.

Rose, A.K. & Spiegel, M.M. (2009) The Olympic Effect. Federal Reserve Bank of San Francisco Working Paper 2009-06.

Savelberg, F., 't Hoen, A. & Koopmans, C. (2008). De schijntegenstelling tussen visie en kosten-batenanalyse. Den Haag: Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid (KiM).

Schmit, Joop (2008) Politiebeloningen los je niet op met marktconformiteit. Den Haag: Eprom Organisatie Adviseurs. <http://www.eprom.nl/13-21-Politiebeloningen-los-je-niet-op-met-marktconformiteit>. gedownload op 11-02- 2010.

Siegfried, J. & Zimbalist, A. (2000). The Economics of Sports Facilities and Their Communities. *Journal of Economic Perspectives*, 14 (3). 95-114.

Stadionwelt (09-07-2006). Initiative der WM-Städte: Ausrichter wollen mehr Geld von der FIFA. *Stadionwelt WM 2006-Special*.

Sterken, E. (2006). Growth Impact of Major Sporting Events. *European Sport Management Quarterly*, 6 (4). 375-389.

Veldhuis, J., Koopmans, C.C., Rosenberg, F.A., Lieshout, R.B.T. (2006) Economische Effecten Schiphol, SEO-rapport 897. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.

Volkskrant, De (27-04-1999) Rellen Rotterdam niet te voorkomen met meer agenten. *De Volkskrant*.

Bijlage B Leden begeleidingscommissie en geïnterviewden

Deze studie was binnen de gestelde tijd onmogelijk zonder de inbreng van de begeleidingscommissie en de geïnterviewden. We zijn hen dan ook veel dank verschuldigd. Uiteraard geeft dit rapport de bevindingen weer van de onderzoekers en niet van de geïnterviewden of begeleidingscommissie.

Leden begeleidingscommissie

- Dhr. Marten van den Berg (ministerie van Economische Zaken)
- Dhr. Gerben Eggink (Olympisch Vuur)
- Dhr. Eelco Heinen (IRF, MinFin)
- Dhr. Bert Hof (IRF, MinFin)
- Dhr. Selwyn Moons (ministerie van Economische Zaken)
- Mevr. Eef Siekman (EVD, Agentschap NL)
- Dhr. Henny Smorenburg (The HollandBelgium Bid)
- Dhr. Herman Stolwijk (CPB)
- Dhr. Rob de Vries (ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport)
- Dhr. Herbert Wolff (Olympisch Vuur)
- Mevr. Tess van der Zee (ministerie van Economische Zaken)
- Dhr. Bart Zijlstra (ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport)

Geïnterviewden

- Dhr. Guus Hulshof (gemeente Eindhoven)
- Dhr. Kees van der Most (NBTC)
- Dhr. Jan Sakko (gemeente Rotterdam)
- Dhr. Henny Smorenburg (The HollandBelgium Bid)
- Dhr. Willy Steenbakkers (ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties)
- Dhr. Herbert Wolff (Olympisch Vuur)

seo economisch onderzoek

Roetersstraat 29 . 1018 WB Amsterdam . T (+31) 20 525 16 30 . F (+31) 20 525 16 86 . www.seo.nl